Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

ANEKDOTA VE VÝUCE VYPRÁVĚNÍ NA 2. STUPNI ZŠ

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ondřej Hausenblas
Autorka diplomové práce: Milada Pečenková
Kardinála Berana 23, Plzeň
7. ročník, čj – fj
studium denní

2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha

19.11. 2006

OBSAH

ÚVOD 5

A. *TEORETICKÁ ČÁST*

1. VYPRÁVĚNÍ 12
1.1. Vyprávění jako aspekt narativu 12
1.2. Vyprávění obecně 16

2. VYPRÁVĚNÍ A JEHO MÍSTO VE FOLKLORNÍ TRADICI 19
2.1. Základní rysy folklorní slovesnosti 19
2.2. Proměny slovesného folklor 20
2.3. Funkce slovesného folkloru 21
2.4. Faktory ovlivňující proměnu vyprávění 22
2.4.1. *osobnost vypravěče* 23
2.4.2. *vypravěčská příležitost* 24
2.4.3. *vliv posluchačů* 25

3. DĚTI A VYPRÁVĚNÍ 26
3.1. Dětský folklor 26
3.2. Kde a kdy si děti vyprávějí 27
3.3. Skupina 28
3.4. Co si děti vyprávějí 29

4. ANEKDOTA 31
4.1. Co je podstatou anekdoty 35
4.2. Zvláštní formy anekdot 38
4.3. Vtip a děti 40
4.4. Rozdíly v repertoáru anekdot 42
4.5. Fond anekdot 44
4.6. Dělení anekdot 47

5. LIDOVÁ SLOVESNOST V KONTAKTU S JINÝMI PROSTŘEDKY MASOVÉ ZÁBAVY 49
5.1. Vliv masových prostředků zábavy 49
5.2. Vztahy mezi slovesným folklorem a literaturou 50

***

B. *PRAKTICKÁ ČÁST*

6. JAK VYPRÁVĚT 52
6.1. Jak vyprávět anekdotu 54

7. JAK SCHOPNOST DĚTÍ VYPRÁVĚT ROZVÍJET 55
7.1. Motivace 57
7.2. Několik základních pravidel 57
7.3. Jednotlivé části vyprávění 58
7.4. Co budeme vyprávět 59
7.5. Výběr textu 60
7.6. Jak využít anekdotu 60

8. JAK PRACOVAT S ANEKDOTOU 62
8.1. *Co je na vtipech vtipného?* 62
8.2. *Rozdělení humoru na situační x jazykový* 64
8.3. *Jazykový humor* 65
8.4. *Homonymie* 66
8.5. *Čím je anekdota zajímavá a zvláštní* 68
8.6. *Oslovování* 71
8.7. *Od dialogu k dramatu* 74
8.8. *Jak najít téma příběhu* 77
8.9. *Vyprávění jako rekonstrukce události* 78
8.10. *Non – sens (kam až lze zajít)* 79

9. VÝZKUM 82
9.1. Výzkumná metoda 82
9.2. Místo výzkumu 83
9.3. Výsledky výzkumu 83

10. ZÁVĚR 87

BIBLIOGRAFIE 90
a) PRAMENY
b) LITERATURA

RESUMÉ 95

KLÍČOVÁ SLOVA 96

PŘÍLOHA 98
1. Vybrané druhy anekdot
2. Dotazník pro výzkum ve třídě
3. Slovní hříčky
4. Aktivity

str. 62 — tak Jak pracovat s anekdotou

ÚVOD

Za posledních sto let se podstatně změnila celá dětská kultura, včetně dětského folkloru. Soudobá masová kultura a zábava provázená technickým pokrokem si ve světě dětí našla místo vedle her a zábav tradiční povahy. Tyto dvě oblasti se v životě dětí vzájemně prolínají. Dnešní děti se neobejdou bez televize, časopisů nebo počítačů, ale zároveň si ještě dovedou hrát společně, vyprávět si různé příběhy, anekdoty nebo horory, donekonečna si dávat hádanky. Přímá ústní komunikace je silným poutem mezi vrstevníky. Promítá se v ní humor, emocionální prožitky a vztah k vrstevníkům a členům rodiny.

Kultivovaný mluvený projev slouží jako prostředek získávání a předávání informací, k vyjadřování potřeb a prožitků, ke sdělování vlastních myšlenek a názorů, k přesvědčování druhých v jejich myšlenkách i činech. Je to důležitý prostředek prosazení sebe sama ve společenství dalších lidí, s jeho pomocí si člověk vytváří a upevňuje vlastní roli a zároveň přijímá a potvrzuje roli ostatních. Ten, kdo se umí dobře a výstižně vyjádřit, se ve společnosti snáze uplatňuje a dosahuje veřejného uznání.

Kultivovaný mluvený projev je také prostředkem uměleckým. Ať už máme na mysli přednes básně nebo poutavé vyprávění příběhu. Lidé vždy ocení vypravěčské umění a dobrý vypravěč je ve společnosti vítán. Vyprávění ve smyslu komunikace obsahů lidského nitra je podstatou literatury, tedy slovesného umění obecně.

Děti si první zkušenosti z mluvení a vyprávění odnášejí z rodiny. Rodina je prvním sociálním prostředím, kde se dítě učí vyjadřovat slovem své myšlenky, pocity, přání apod. Její role v počátcích mluveného rozvoje dítěte je prvořadá. Dítě přejímá vzorce chování včetně mluveného projevu od nejbližších lidí z úzkého kruhu rodiny zcela samozřejmě a neuvědoměle. Vyprávění rodičů, prarodičů nebo jiných blízkých osob[1] hraje podstatnou roli v rozvoji komunikačních kompetencí dětí a v jejich vztahu k vyprávění. Důležité je, zda se jim v rodině vypráví, předčítá nebo si čtou samy, zda poslouchají rádio nebo televizi, zda mají k dispozici počítač apod. Jde o rozdílné způsoby komunikace, při kterých se uplatňují různou měrou různé smyslové kanály.

Děti jsou především v mladším školním věku v roli příjemců. Je více než pravděpodobné, že ty, kterým bylo vyprávěno, budou samy rády vyprávět svým kamarádům

[1] Zda rodiče nebo někdo jiný dětem v dnešní době vypráví, jsme zkoumali v našem dotazníku. Výsledky dotazníkového šetření viz 9. kapitola: 9.3. Výsledky výzkumu (s. 81)

v dětských skupinách, mladším sourozencům nebo spolužákům. Atmosféra v rodině je neformální, příznačná spontánností projevů, pocitem blízkosti a intimity. Pokud se v takovémto prostředí dobře zahájí proces kultivace mluveného projevu dítěte, jeho další rozvíjení může probíhat přirozeně a efektivně.

Přirozená pozitivní motivace v rodině je důležitá pro rozvoj komunikace i v jiných prostředích, do kterých se dítě během svého růstu a dospívání dostává. Je důležitým počátkem formování dětského mluveného projevu v další výchovné a vzdělávací instituci, kterou je škola.

Úkolem školy je vybavit dítě co nejlépe do života. K takové výbavě narativní umění bezpochyby patří. Škola by si jeho důležitost měla dobře uvědomovat a při všech úkolech, které si ve výchově a vzdělávání dětí vytváří, věnovat dostatek času a péče rozvíjení dovednosti mluveného projevu a vypravěčskému umění v procesu komunikace lidí mezi sebou i v kontaktu člověka a literárního díla.

Kolektiv ve škole je tvořen učiteli a žáky. Pro školní atmosféru je příznačná vyšší formálnost, pocit blízkosti je různý. Jde o rozsáhlejší, uměle vytvořenou komunikační strukturu.

Škola může mít přímý vliv na formování menších spontánních skupin. Velmi důležitou roli zde hraje dále podrobněji zmiňovaná dětská skupina[2], „parta“, která se utváří v situacích, kdy jsou děti mimo dohled dospělé autority. Děti si ve skupině utvářejí své role, postoj k ostatním a snaží se pozitivně ovlivnit vnímání své osobnosti ostatními. Vyprávění nevšedních zážitků, schopnost tyto zážitky poutavě předvést je velmi efektivní možností, jak zapůsobit na ostatní děti, ukázat se jako hrdina nebo bavič a získat jejich úctu a respekt. Komunikace a interakce členů dětské skupiny umožňuje vznik a rozvoj dětského folkloru v různých formách, včetně ústní slovesnosti.

Dětský folklor, který dětem nabízí spontánní učební prostředí, je důležitým doplněním školního vzdělávacího procesu. Jednotlivé formy dětského folkloru poskytují dětem velké množství fyzických, poznávacích a sociálních dovedností. *Slovesný folklor* dává dětem základní průpravu ke všem formám mluveného projevu, ať už se jedná o spontánní vyprávění, přednes básně či jakýkoliv projev formálního rázu (přednáška, vedení diskuze, telefonní hovor apod.). Dětský přednes také přispívá k rozvoji obrazně názorného myšlení a paměti.

---

[2] Viz 3. kapitola: 3.3. S k u p i n a (s. 28)

Pokud si učitelé uvědomí charakteristické rysy a možnosti slovesného folkloru, mohou jej využít ke zvalitnění vzdělávacího procesu. Inspirace slovesným folklorem je základem této práce. Pro naše účely si vybíráme anekdotu, která je stále živou a oblíbenou formou folklorní slovesnosti, především mezi dětmi.

Děti si mezi sebou vyprávějí všelijaké příběhy, zážitky, anekdoty a učí se tak pospojovat různé okamžiky někdy i časově velmi vzdálené tak, aby mohly jejich obsah a smysl předat ostatním a tím je obohatit o nové zkušenosti. Během vyprávění si děti začínají pohrávat s narativní obrazotvorností tím, že podtrhují určitou epizodu oproti jiné. Učí se rozvíjet schopnost vybírat zajímavá nebo klíčová témata a předávat je posluchačům zábavným a poutavým způsobem.

Už děti ve školním věku si samy uvědomují, kdo z nich má vypravěčský talent, kdo umí vyprávět a bavit ostatní. Zdá se, že vypravěčské nadání se projevuje v poměrně mladém věku, u dětí osmiletých, desetiletých nebo starších. (Národopisné aktuality 17: 34)

To, co se odehrává ve světě dětí, je jen zjednodušenou formou situace v životě dospělých, kde je schopnost kvalitního mluveného projevu velice vítána a vysoce ceněna. Ať se jedná o důležitý předpoklad úspěchu v zaměstnání nebo o možnost zapůsobit na jedince opačného pohlaví, vždy má dobrý řečník větší naději na prosazení svých zájmů.

Člověk jako individualita chce zaujímat vlastní stanoviska k dění kolem sebe a sdělovat je ostatním. Chce hovořit o tom, co ho zajímá, vyměňovat si emocionální prožitky i věcné poznatky s ostatními. Při takové činnosti může pozorný mluvčí sledováním zpětné vazby, kterou mu poskytují jeho posluchači, neustále vylepšovat své podání, ať po stránce formální nebo věcné.

*

V této práci se budeme věnovat rozvíjení komunikačních dovedností žáků 2. stupně základního vzdělávání, což je klíčová kompetence, která propojuje všechny tři části

předmětu *český jazyk a literatura.*[3] Zaměříme se na komunikační dovednosti mluveného projevu, konkrétně na *vyprávění.*

Jde nám o zkoumání a sledování vyprávění jako procesu[4] a z této strany na něj nahlížíme. Vyprávění jako slohový útvar je záležitost abstraktní. Jedná se o fiktivní konstrukt a jako takový slouží pouze jako určitý model. Ve skutečnosti se pouze výjimečně setkáváme s čistým vyprávěním (slohovým útvarem)[5], které je založeno pouze na slohovém postupu vyprávěcím. Mnohem častěji bývá vyprávění prostoupeno i jinými slohovými postupy. Obsahuje prvky chrakterizační, popisné nebo úvahové, které zde mají různé funkce. Vedou například k retardaci děje a tím ke zvyšování napětí posluchače nebo čtenáře.

Mluvíme-li zde o čtenáři, připomeňme na tomto místě znovu, že vyprávění nejen jako prostředek niterné lidské komunikace, ale také jako slohový postup je základem některých žánrů umělecké literatury i folkloru.

V naší práci vycházíme ze zkušenosti, že žáci se nejlépe učí čemukoliv novému, pokud tuto novou látku uvedeme do vztahu s něčím, co už znají, k čemu mají pozitivní vazbu, co vychází z jejich osobní zkušenosti.

Z toho důvodu pro výuku a pěstování mluveného projevu žáků vybíráme literární a folklorní žánr, který se těší u dětí velké oblibě: *anekdotu.* Chceme dokázat, že právě anekdota nabízí mnohé možnosti využití v oblasti komunikační výchovy jazykové i literární. Jsme si přitom náležitě vědomi jejích kladů i záporů.[6] Chceme využít jejích pozitivních vlastností ve vztahu k vyprávění jako jsou: pečlivý výběr slov a slovních obratů ve snaze o maximální výstižnost; dialogická forma – využití přímé řeči; využití kontrastních jevů a konfrontace myšlenek za účelem odhalení konkrétního aspektu skutečnosti; výrazné vytyčení pointy; náležitost doprovodných prostředků nonverbálních a paralingválních. Negativním rysem anekdot jakožto prostředku výuky vyprávění může být široká škála druhů, v níž narážíme i na anekdoty hrubé, vulgární nebo cynické. Pro naše účely musíme nutně z široké nabídky na tomto poli pečlivě vybírat. Nevylučujeme, že např. anekdotu s vulgárními prvky nelze využít jako ukázku chrakteristiky pomocí jazyka postavy. Vždy je však nutné svůj výběr dobře promyslet vzhledem k cílům výuky. Vybírat musíme i podle

---

[3] Více k cílům předmětu ve shodě s kurikulárními dokumenty školního vzdělávání viz B. *PRAKTICKÁ ČÁST* (s. 51)

[4] Více viz 1. kapitola: 1.2. V y p r á v ě n í o b e c n ě (s. 16)

[5] V naší práci používáme ve snaze zabránit víceznačnosti pojmu *vyprávění* pro vyprávění jako hotový tvar, konkrétní text termínu *narativ* (viz KLÍČOVÁ SLOVA – v závěru této práce – s. 93).

[6] O kladech a záporech využití anekdoty ve výuce vyprávění na 2. stupni ZŠ viz 7. kapitola: 7.6. J a k v y u ž í t a n e k d o t u (s. 60)

náročnosti na intelekt posluchače (nebo čtenáře). Ne každá pointa je dostupná všem posluchačům (čtenářům), ne každý je vybaven stejnou pohotovostí, důvtipem a smyslem pro humor.[7]

Anekdota jako vyprávěcí zkratka představuje na minimálním prostoru všechny tyto vyjmenované vlastnosti důležité pro funkčnost vyprávění. Vzhledem k její krátkosti je poměrně zvládnutelnou formou vyprávění pro vypravěče stejně jako pro posluchače.

Anekdota a vyprávění jsou spolu nerozlučně, přímo bytostně spjaty, vypravování je její základní vlastností, bez které nemůže existovat. Ústní tradování v kolektivu vypravěče a posluchačů, její další šíření, kolování a variování podmiňuje a prodlužuje její existenci.

Anekdota je díky své humorné povaze a stručnosti jedním z nejoblíbenějších vypravěčských žánrů současného folkloru a pro děti je svým zábavným a humorným charakterem zvláště přitažlivá.

*

Podívejme se nyní na strukturu této práce.

První kapitola zkoumá povahu *vyprávění* z hlediska literární teorie. S pomocí odborné literatury vybíráme a vysvětlujeme několik pojmů, které jsou pro vyprávění klíčové. Domníváme se, že je důležité takto stručně teoreticky vymezit oblast našeho zájmu, abychom se mohli věnovat zkoumání vyprávění z hlediska praxe výuky.

Vyprávění v rámci folklorní slovesnosti je námětem **druhé kapitoly**. Pod pojem slovesný folklor zde zahrnujeme v širším slova smyslu všechny neprofesionální projevy slovní a slovesné povahy.

Mluvíme zde o jeho podstatných rysech, které jsou většinou platné jak pro folklor obecně, tak pro jednu z jeho oblastí – folklorní slovesnost. Jedním z těchto podstatných rysů folklorní slovesnosti je *orálnost*, která nás přivádí k myšlence použít některý z žánrů slovesného folkloru ve výuce vyprávění.

Představujeme zde folklor jako nositel tradice, který ve svém vývoji odráží různé kulturní, hospodářské a sociální změny ve společnosti. Jeho současná podoba je výsledkem přizpůsobení se novým podmínkám a požadavkům, které jsou na něj kladeny. Jednotlivým faktorům, které ovlivňují tyto proměny, jsou věnovány samostatné podkapitoly.

---

[7] K rozdílům v repertoáru anekdot u dětí viz 4. kapitola: 4.4. (s. 42)

Dále ve druhé kapitole pojednáváme o jednotlivých funkcích folkloru ve společnosti, které rovněž prošly nemalou proměnou. Především došlo k jejich zúžení a specifikaci v souvislosti s působením nových prostředků zábavy, kultury a informací. Přesto, a to bychom rádi zdůraznili, je folklorní komunikace jinými formami nezastupitelná a spoluvytváří plný kulturní život společnosti. Abychom toto tvrzení dokázali, věnujeme charakteristice folkloru dostatek prostoru v druhé kapitole naší práce.

Třetí kapitola je věnována konkrétně vyprávění mezi dětmi, které v jejich zábavě a vědomí zaujímá významné místo. Popisujeme zde, *kde*, *kdy* a *co* si děti mezi sebou vyprávějí. Informace z odborné literatury porovnáváme s výsledkem našeho vlastního výzkumu.[8] Samostatnou podkapitolu věnujeme dětské skupině jako podstatnému fenoménu v životě dětí. Dětská skupina zajišťuje stimulující prostředí, děti se zde ovlivňují navzájem, utváří si zde pohled na sebe ve vztahu k ostatním. Je místem dětského folkloru.

Čtvrtá kapitola naší práce se detailně zabývá *anekdotou* jako stále živým folklorním žánrem. Hledáme příčiny této skutečnosti, všímáme si základních, podstatných vlastností anekdoty a jejích funkcích ve společnosti. Docházíme k odůvodněnému názoru, že anekdota jako vyprávěcí žánr stojí za povšimnutí, tudíž se právem stává námětem této práce.

Na anekdotu pohlížíme z různých úhlů pohledu v šesti podkapitolách. Vysvětlujeme pojem anekdota, co je její podstatou a jaké plní funkce. Zajímá nás, proč je nejživějším vyprávěcím druhem u dětí, jakým transformacím v dětském prostředí podléhá a jaké jsou faktory proměn dětského repertoáru anekdot. Formulujeme kritéria, na jejichž základě vytváříme návrh dělení anekdot. Sledujeme anekdotu v kontaktu s masovými prostředky zábavy. Všímáme si její formy, kompozice, která je důležitá pro využití v didaktickém procesu, tedy také pro praktickou část této práce. Blíže zde popisujeme dělení anekdot, v příloze[9] pak představujeme některé druhy detailněji a uvádíme zde i několik příkladů. Chápejme tyto příklady jako jakousi menší zásobárnu vtipů, které můžeme využít při výuce vyprávění, jak ukážeme v praktické části.

Pátá kapitola si všímá vzájemného vztahu, který se vytváří mezi současnou folklorní slovesností a jinými prostředky zábavy. Podrobněji si všímáme vztahu mezi literaturou a

---

[8] Viz 9. kapitola: 9.3. Výsledky výzkumu (s. 81)
[9] Viz příloha: bod 1.

slovesným folklorem a hledáme můstek, po kterém bychom mohli přivést k četbě děti. Takový můstek spatřujeme v anekdotě.

Tolik k teoretické základně potřebné k praktické a výzkumné práci s vyprávěním a anekdotou.

***

Nyní přecházíme k praktické části této práce.

Hlavním úkolem učitele českého jazyka a literatury je zdokonalovat *komunikaci* žáků s jejich okolím. Připravovat své žáky na nejrůznější komunikační situace[10]. Zdokonalovat jejich mluvený projev a kulturu řeči, pěstovat jejich vztah k literatuře, jejich estetické cítění. V této druhé části naší práce si ukážeme některé možnosti, jak komunikační schopnosti dětí rozvíjet, a připomeneme si, na co při této činnosti nesmíme zapomenout.
Dále zde představíme některé aktivity určené pro výuku vyprávění na 2. stupni ZŠ.

K praktickému návodu jak vyprávět směřuje **kapitola šestá**. Předestírá několik možností, jak proces vyprávění zpestřit a dosáhnout tak u posluchačů příznivého přijetí. Proces vyprávění je dále specifikován na vyprávěcí žánr anekdoty. Jak vyprávět anekdotu, aby bylo dosaženo náležité reakce posluchačů, na jaké věci nesmí vypravěč zapomínat a čeho všeho lze při vyprávění využít, je obsahem této šesté kapitoly.

Sedmá kapitola se zabývá otázkou, jak dětský mluvený projev rozvíjet ve škole. Vysvětluje a zdůvodňuje volbu uvedených postupů a činností, nabízí některé motivační činnosti ve výuce vyprávění. Poslední podkapitola je věnována možnostem využití anekdoty. Porovnáváme její výhody a nevýhody.

Konkrétní činnosti vyplývající z výhod anekdoty pro výuku vyprávění představujeme v **kapitole osmé**. V popsaných aktivitách postupujeme od interpretace krátkých textů

[10] Viz B. *PRAKTICKÁ ČÁST* (s. 51)

(anekdot) k vyvozování a objasňování některých pojmů a dále k reprodukci, obměňování a samostatné produkci textů.

Popisujeme zde celkem deset aktivit, které slouží k názornému vysvětlení některých jevů metodou induktivní a k následné aplikaci získaných poznatků tak, aby se proměnily ve zkušenost vedoucí k praktické dovednosti. Součástí každé aktivity jsou různé texty, ke kterým na příslušném místě odkazujeme. Odkazy směřují buď do teoretické části naší práce, kde lze nalézt k tomuto účelu vytvořené dělení anekdot s ukázkami, nebo do přílohy naší práce.

Devátá kapitola blíže objasňuje cíle a okolnosti malého výzkumu v oblasti dětského vyprávění. Podkapitola 9.3. předkládá výsledky dotazníkového šetření na školách. Původní podobu dotazníku, tak, jak byl předán žákům, nalezneme v příloze této práce.

A. *TEORETICKÁ ČÁST*

1. VYPRÁVĚNÍ

1.1. Vyprávění jako aspekt narativu[11]

Vyprávění je proces produkce narativu. Je komunikační proces, v němž narativ je jakožto sdělení předáván autorem příjemci. Základem narativu je *děj*, který je soustředěný kolem jedné nebo několika *postav*. Je tvořen sledem jednotlivých událostí, neboť narativy obvykle sestávají z více než jedné události. Jejich souvislost je dána principem časovým a příčinným (příčina – následek).

Pokud narativy sestávají z fiktivních událostí, mluvíme o narativní fikci, která je klasifikována třemi základními aspekty: události, jejich jazykové vyjádření a akt mluvení (nebo psaní). Tyto aspekty nazveme: *příběh*, *text* a *vyprávění*.[12]

(Rimmon-Kenanová 2001: 5-21)

---

[11] **Narativ** – z důvodu nejednoznačnosti termínu *vyprávění* v češtině (může znamenat buď typ textu, slohový útvar, nebo proces vypravování, tedy slohový postup) rozlišujeme zde termíny *vyprávění* a *narativ*. Vyprávění chápeme jako proces sdělování a narativ jako výsledek sdělování, určitý typ textu.

[12] Toto rozlišení viz RIMMON- KENANOVÁ, inspirována GENETTEM: *histoire*, *récit*, *narration*. Genette patřil mezi významné francouzské strukturní naratology. Narativními strukturami se zabýval v 80. letech.

Disciplína, zabývající se výstavbou vyprávění, tj. teorií a analýzou narativních struktur se nazývá *naratologie*. Naratologie rozlišuje jednotlivé aspekty narativu, jak jsme uvedli výše. V našem prostředí se zažilo jiné než francouzské pojmosloví. Dědictvím ruského formalismu jsou pojmy *fabule* a *syžet*.[13]

Fabule (***příběh***) = posloupnost dějových složek založená na principu časovém a kauzálním.
Označuje vyprávěné události nezávisle na jejich rozložení v textu uspořádané chronologicky, zahrnuje také účastníky událostí. Fabule abstrahuje od specifického stylu daného textu, od jazyka, kterým je text napsán, od média či znakového systému. Události, ze kterých se skládá lze rozdělit do dvou hlavních tříd:

a) události *posouvající děj* dopředu tím, že otvírají možnou alternativu („*jádra*“)
b) události *rozšiřující* - „jádrové“ události rozšiřují, udržují či brzdí – neotvírají žádnou alternativu, ale různě doprovázejí „jádro“

Syžet (***Text***) = osobité uspořádání dějů v uměleckém literárním díle, ze kterého fabuli (příběh) rekonstruujeme. Je to mluvená nebo psaná promluva, která o událostech příběhu vypráví. Zde události nemusí být řazeny chronologicky, charakteristiky jejich účastníků jsou rozmístěny po celém textu.

(Rimmon-Kenanová 2001: 5-21)

Kombinace událostí se řídí dvěma hlavními principy: <u>časem a kauzalitou</u>.

<u>Čas</u> je nezbytný jak pro fabuli, tak pro syžet. Může být nahlížen ze tří hledisek: *pořádek*, *trvání* a *frekvence*.
Pořádek dává odpovědi na otázku „kdy?“ (dříve, potom, první, poslední, ...), trvání na otázku „jak dlouho?“ (hodinu, rok, dlouho, krátce ...) a frekvence na otázku „jak často?“ (x-krát za minutu, za měsíc ...).

Rozvíjet události, jak šly za sebou, je nejčastější a také nejjednodušší postup. Využíváme jej při vyprávění prostém, v běžné každodenní komunikaci.

[13] Viz Encyklopedický slovník češtiny: s. 278-279.

Náš příběh se ale může odvíjet i obráceně, od konce. Tak se děje v případě, že vypravěč ve svém vypravování vzpomíná na události minulé. Takové vyprávění nazýváme *retrospektivní.*

Jeho protipólem je vyprávění *anticipační.*

Co se týče principu času, hlavní rozpory mezi pořádkem fabule (příběhu) a syžetu (textu) tedy jsou:

a) ohlédnutí nazpět neboli *retrospekce*
b) náhled do budoucna neboli *anticipace*

Retrospekce je vyprávění nějaké události příběhu v momentě, kdy jsou již známy události následující. Naopak anticipace je vyprávění nějaké události příběhu dříve, než jsou známy události jí předcházející. [14] Retrospekce nahrazuje něco, na co autor zapomněl, zatímco náhled do budoucnosti je projevem netrpělivosti vypravěče. Anticipace je méně častá než retrospekce.

Příklad:

*Poslyš! včera jsem potkal Jendu - snad si na něho vzpomínáš, je to ten, co si před dvěma lety chodíval každé ráno zaběhat (**retrospekce**)- no a Jan mi teda povídá - božínku, to bys neuhád, co mi řek (**anticipace**)...*

Tím jsme ale časové možnosti narativu zdaleka nevyčerpali. Během vyprávění (produkce narativu) si můžeme dovolit základní fabulační linii přerušit. Do děje vložíme krátkou úvahu, popis krajiny apod. Tímto způsobem spád děje zpomalíme, jedná se o postup *retardační.*

Umělecké vyprávění v literatuře využívá i další komplikovanější postupy. Například vyprávění dvou různých dějů po částech za sebou. Toto vyprávění nazýváme *paralelní.* Nebo vyprávění *simultánní*, které dokáže líčit nejen dva děje, ale dokonce dva nebo více zcela odlišných fabulí (příběhů). Tyto postupy jsou složitější, k jejich uplatnění je zapotřebí bohatých vypravěčských zkušeností.

Kauzalita je logický vztah příčiny a následku. Jedná se o řetězení příčin a následků, o jejich souvislost odpovídající lidské zkušenosti. Umělecké vyprávění tento logický vztah někdy záměrně porušuje.

---

[14] Podle GENETTOVY terminologie: *analepse* a *prolepse.*

Časově-kauzální sled je pro narativ nutná, ale nikoli postačující podmínka. Nutně vyžaduje dát posluchačům nebo čtenářům možnost zasadit si osoby a události, o kterých pojednává, také do prostorově určených dimenzí. Narativy dovolují posluchačům „myslet" prostory, ve kterých postavy mluví a jednají. Nezachycují tedy pouze děj, který vyplývá z jednání postav příběhu, ale líčí také charaktery těchto postav (vzhled, vlastnosti, myšlenky), zobrazuje jejich řeč, zachycuje popis krajiny, prostředí, kde se příběh odehrává apod.

Základní narativní kategorií je *vypravěč*, který je zde hlavním informátorem. Existuje velké množství vypravěčských typů, které se vydělují na základě několika znaků a jejich kombinací.[15] Pro základní přehled si vystačíme s několika základními typy vypravěčů podle přehledové studie L. Lederbuchové (Lederbuchová 2002: 346-349):

- vypravěč, který se dívá na příběh a jeho aktéry, jako by všechno věděl dopředu, zná příběh jako celek. Může předem čtenáři naznačit i děje budoucí. Takový vypravěč se nazývá ***autorský*** nebo ***objektivní*** a jeho vyprávěcí postup *er-forma*. Ve vyprávění je přítomen jeho „hlas", tvář zůstává skryta.

- vypravěč, který sleduje události očima jedné z postav příběhu. Ví jen tolik, kolik ví tato postava. Vypráví *er-formou*. Často využívá vnitřního monologu. Nazývá se ***personální*** neboli ***reflektor***.

- vypravěč, který je přímým účastníkem děje, jednou z postav, která příběh prožívá a zároveň o něm vypráví. Mluví tedy v první osobě, *ich-formou*. Takový vypravěč může měnit způsob vyprávění – buď je ve vypravěčské funkci prožívajícího já (situaci momentálně živě prožívá), nebo ve funkci vyprávějícího já (referuje o situaci z časového odstupu). Říkáme mu vypravěč ***přímý*** nebo ***skazový***.

- vypravěč – ***oko kamery*** – se omezuje na detailní popis prostředí a vnějších projevů postav. Popis je ryze objektivní. Jako bychom se dívali na jednotlivé záběry z filmu. Vyprávění se odehrává převážně v *er-formě*.

[15] Viz PETERKA, J. 2001: 164. Podrobně o vyprávěcích perspektivách viz STANZEL, F.K. 1988: 35.

Vypravěč také může čtenáře nebo posluchače příběhu oslovovat. Obracet se na něj s různými otázkami, žádat jeho názor a tím ho přimět k zamyšlení. Takto je čtenář/posluchač lépe vtažen do děje, lépe prožívá příběh, protože se stává jeho součástí.

Jak už jsme zmínili, také postavy příběhu mezi sebou rozmlouvají. Mluví buď:

- přímo, ***přímou řečí*** – je vyznačena příslušnými grafickými znaménky (dvojtečky, uvozovky); navozuje představu bezprostřednosti; její hlavní funkcí je budovat charakteristiku postavy

- nepřímo, ***polopřímou řečí*** – není v textu graficky odlišena, je vyjadřována er-formou vypravěče, ale vypovídá o promluvě postavy; často má funkci vnitřního monologu; této řeči se můžeme pouze domýšlet podle reakcí druhé jednající osoby (př.: *Vstoupil do sednice.* ***To se ví, panímámo, že dobře na trhu pořídil. Toť se rozumí samosebou, že všechno prodal. A kolik že zlatých za zboží utržil? Tolik, kolik by jiný sotva za ně vymámil.***)

- nepřímo, ***nevlastní přímou řečí*** – má zpravidla doslovnou podobu přímé promluvy postavy, není však grafiky odlišena, a proto splývá s řečí vypravěče ; je jedním z nástrojů tzv. vnitřní perspektivy vyprávění – vypravěč (reflektor) užije při pohledu na situaci optiku postavy; může sloužit i vnitřnímu monologu vypravěče přímého a dává tak čtenáři možnost sledovat obraz psychiky vyprávějícího subjektu. (př.: *A Hordubal se odklízí ke kravkám, lyska se po něm točí hlavou, až řetězem rachotí,* ***co je, gazdo, co tak hlasitě dýcháš? Ech, lysko, nač vědět, nač vědět – ale je to těžké, těžší než řetěz.***)

(Lederbuchová 2002: 210, 240, 265)

1.2. Vyprávění obecně

Pro výuku vyprávění je třeba si objasnit několik pojmů. Z hlediska teorie vyučování slohu poznamenejme, že na výstavbě jakéhokoliv jazykového projevu se podílí *slohové postupy*, *slohové útvary* a *členění textu* (horizontální, vertikální). Jejich použití se řídí

komunikativním principem, tedy funkcí jazykového projevu v komunikaci, podmínkami jeho vzniku a procesu utváření.

Vytváření jazykového projevu v přirozených životních situacích není většinou (výjimkou jsou útvary stylu administrativního) určováno předem daným schématem, formou projevu, ale funkcí projevu a situací, ve které se odehrává. Z toho vyplývá, že slohové postupy a jejich modelové útvary jsou podřízeny funkčnímu stylu. Vzniká zde tedy potřeba začlenit pojmy slohový útvar a postup do vztahu k pojmu funkční styl.

Slohové postupy jsou volnější procesuální složky, které určitým způsobem pojímají téma (Čechová-Styblík 1989: 188).

. Rozlišujeme čtyři základní slohové postupy:

- vyprávěcí
- popisný
- úvahový
- výkladový

Jak již bylo řečeno, volbu konkrétního slohového postupu podřizujeme funkci, tématu a situačním okolnostem projevu. Systém funkčních stylů ale není jediným možným systémem. Různé stylistiky pracují s různými klasifikačním kritérii jazykových projevů. Školská stylistika obvykle pracuje čtyřmi základními funkčními styly:

- prostě sdělovací
- umělecký
- odborný (styl odborný, populárně naučný a prakticky odborný včetně stylu administrativního[16])
- publicistický

V rámci jednotlivých funkčních stylů se pak ve škole probírají slohové útvary založené na slohových postupech. Funkční styly představují určité zobecněné komunikační situace, slohové postupy a útvary zobecnění nižší. Tato hierarchie ale není v praxi zdaleka takto jednoduchá. V rámci jedné funkční stylové oblasti se často užívá několika různých slohových postupů a útvarů a obráceně – jeden slohový postup nebo útvar se vyskytuje ve

[16] Styl administrativní se v současnosti osamostatňuje. Kromě něj dále i styl řečnický a jako sedmý styl esejistický. (Čechová-Styblík 1989: 190)

více funkčních stylových oblastech. Například *vyprávění* je vlastní funkční stylové oblasti umělecké a prostě sdělovací, může se ale vyskytnout v oblasti publicistické nebo odborné.

(Čechová-Styblík 1989: 189)

Vyprávění jako čistý slohový útvar, by bylo založené pouze na slohovém postupu vyprávěcím. Ve skutečnosti je text vyprávění založen na slohovém postupu vyprávěcím pouze převážně. Vypravěč totiž v praxi své vyprávění prokládá i jinými slohovými postupy, jako je postup popisný, úvahový, uplatní se též charakteristika nebo krátký výklad. Pokud všechny tyto postupy dobře uspořádá, působí jeho vyprávění živým a přirozeným dojmem.

Vyprávění tedy chápeme ve dvojím pojetí: *proces* a *výsledek sdělování.*

1.2.1. *proces sdělování* (slohový postup), proces utváření konkrétní formy vyprávění (typu textu) mluvené nebo psané.

Projevují se v něm zákonitosti orálního podání (udržování kontaktu s posluchači apod.) nebo zákonitosti psaného projevu (vyšší míra explicitnosti apod.).

1.2.2. *výsledek sdělování* – konkrétní forma vyprávění (typu textu) mluvená nebo psaná; (v abstraktním pojetí slohový útvar). Pro odlišení obou významů pojmu vyprávění užíváme zde pojmu *narativ.*

V této práci se budeme zabývat především vyprávěním jako procesem, kreativní činností (bod 1.2.1.).

Vyprávění obecně se uplatňuje v běžné osobní komunikaci, v beletristických útvarech publicistických (např. fejeton) a v epických žánrech umělecké literatury. Pro účely didaktické rozlišujeme vyprávění podle funkce, kterou plní, a podle prostředí, v jakém se vyskytuje, na *vyprávění prosté* (projevy běžné denní komunikace) a *vyprávění umělecké* (umělecký styl).[17] (Hanzová a kol. 2005: 11)

[17] Umberto Eco rozlišuje na stejném principu vyprávění *přirozené* a *umělé*. (Eco 1997)

Prosté vyprávění se většinou zakládá se na realitě. Popisuje události, k nimž skutečně došlo (např. co se vypravěči stalo včera, zpráva v novinách...).
Umělecké vyprávění najdeme v beletrii. Reálné a fiktivní prvky směšuje. Pouze předstírá, že vypovídá pravdivě o skutečném světě, anebo tvrdí, že sděluje pravdu o fiktivním světě. Umělecké vyprávění je složitější než vyprávění prosté.

Žádné vyprávění[18], prosté ani umělecké, nemůže být vyřčeno ve své úplnosti. Mezery jsou nevyhnutelné a mají zde stěžejní místo. Skrze ně nabývá své dynamičnosti. Jakkoli detailní je vyjádření, vždy lze klást další otázky. I kdyby vyprávění vytvořilo svět plný ohromného množství událostí, postav a prostorů, nikdy o tomto světě nemůže vypovědět všechno. Oproti skutečnému životu je vyprávění „rychlé", jen naznačuje a pak žádá od čtenáře, aby zaplnil celou řadu mezer sám pomocí své fantazie, vlastních zkušeností apod. Extrémním případem tohoto jevu je anekdota – vyprávěcí zkratka, „zkratka na druhou".[19]

„Každý text je líným nástrojem, který vyžaduje od čtenáře, aby za něj sám udělal část práce. Kdyby měl text sdělit vše, co má jeho příjemce pochopit, nikdy by neskončil."

(Eco 1997: 9)

Příběh může mít větší či menší spád, to znamená může být více či méně eliptický. Ovšem míra výpustek vždy závisí na typu čtenáře, kterému je tento příběh určen.

2. VYPRÁVĚNÍ A JEHO MÍSTO VE FOLKLORNÍ TRADICI

2.1. Základní rysy folklorní slovesnosti

Vyprávění žije v lidovém prostředí odnepaměti. Dochovalo se nám mnoho pohádek, pověstí a různých povídaček, u kterých už nelze přesně určit dobu jejich vzniku ani autora. Patří do pokladnice památek, které říkáme slovesný folklor. Podstatnou vlastností slovesného folkloru je ***anonymita***.[20]

---

[18] Vyprávění ve smyslu *narativ*.
[19] Viz 4. kapitola (s. 31).
[20] Základní rysy folklorní slovesnosti viz Sirovátka 2002

Původně se mezi lidmi šířily jen ústní formou, slovem. Odtud název slovesný folklor, jehož obecným rysem je ***orálnost***.

Předpokladem takové komunikace byl vznik malé sociální skupiny, ve které vypravěč příběh předával svým posluchačům. Vytváří se zde bezprostřední vztah mezi vypravěčem a jeho posluchači s možností zpětné vazby. K rysům folklorní slovesnosti patří tedy ***kolektivnost*** a ***kontaktnost***.

Během takovéto bezprostřední komunikace vypravěč nikdy nepředával svůj příběh zcela shodně se zněním, které vyslechl on. Během poslechu a vyprávění totiž příběh interpretoval a vytvářel své individuální pojetí. Další vliv na variování příběhu má skutečnost, že přednes a recepce probíhají synchronně, interpret a posluchač tedy spoluprožívají sdělovaný obsah i formu příběhu paralelně. Vzniká mezi nimi bezprostřední vazba a ta spolupůsobí na vytváření situačních obměn. Každý z adresátů je potenciálním budoucím vypravěčem. Pokračující transmisí pak příběh podstupuje více dalších transformací. Postupem času dochází ke vzniku někdy i velmi různých variant. Příběh začíná žít svým vlastním životem. Charakteristickým rysem folklorní slovesnosti je také ***variabilita***.

I přes variování a vytváření různých obměn, řídí se tvůrci určitými kolektivně uznávanými pravidly a normami. Potřeba zapamatovatelnosti vede například k preferování krátkých a jednoduchých forem, používání různých ustálených formulí, využití přehledné kompozice, důraz na dějovou živost a konkrétnost. Dochází k prolínání různých forem, verbální charakter bývá také doplněn dalšími výrazovými prostředky, jako je tanec a hudba, gestikulace, mimika. V jedné skladbě se projevují různé žánrové postupy. Tento jev typický pro folklorní slovesnost nazýváme ***synkretismus***.

2.2. Proměny slovesného folkloru

Folklor byl ve starších dobách projevem kultury především vesnického lidu. Postupně se ale začal stírat rozdíl mezi vesnicí a městem, lidé odcházeli do měst za obživou, vzděláním apod. V současnosti je oblastí živého folkloru především *město*, na vesnicích přežívají pouze zbytky tradičních folklorních forem. Ve snaze zachytit ostrůvky přežívající folklorní tradice se badatelé soustřeďovali téměř výhradně na venkov. Městu se dříve věnovala mnohem menší pozornost.

V současnosti, při výzkumu živého folkloru, je tomu naopak. Při sledování jedné z oblastí folkloru, *folklorní slovesnosti*, si všímáme jejího velmi odlišného charakteru oproti

venkovské tradici. Ve městě se lidé navzájem méně znají a jejich slovesné projevy obsahují obecnější tematiku než ve vesnickém prostředí.

Lidská společnost prošla řadou sociálních, hospodářských a kulturních změn, které se odrazily také v proměně slovesného folkloru. Stává se tradicí, ve které přežívá, jen pokud je schopen reagovat na nové potřeby lidí, pokud jim stále má co říci. Nové potřeby nevyhnutelně vytvářejí nový folklor a starý si přizpůsobují. Podle našeho názoru není tento způsob vývoje úpadkem folkloru, pouze přirozeným procesem tradičního variování, v dnešní době navíc urychleným novými technologiemi, působením masové komunikace a rychlými sociálními změnami.

(Sirovátka 2002)

2.3. Funkce slovesného folkloru

Slovesný folklor nemůže být považován jen za formu zábavy. Bavit člověka je samozřejmě jednou z jeho funkcí, ale zdaleka ne funkcí jedinou. Dále funguje jako únikový mechanismus. Umožňuje člověku uniknout do fantazie, identifikovat se s hrdinou, který vítězí nad zlem a nepřáteli. Kromě toho především v minulosti hrál slovesný folklor důležitou roli ve vzdělávání a výchově. Tato didaktická tendence samozřejmě nebyla technického rázu, byla v základě sociální. Umožňoval udržování přijatých vzorců chování a přizpůsobování se jim. Působil jako sociální kontrola, byl *„nositelem morálního kodexu“* (Klímová 2006: 51), stal se vhodným způsobem, jak komentovat chování ostatních, upozornit na negativní jevy, varovat, radit či zesměšňovat. Učil, jak jednat, jak žít.

Folklor obecně je část kultury, která vyrovnává stabilitu mezi tradicí a dynamickou změnou. Nová situace s sebou přináší neustálý tlak, kterému musí folklor čelit. *Tradice*, která je jedním z nejcharakterističtějších rysů folkloru, je udržovatelkou historického povědomí. Znamená ovšem mohutnou kulturní sílu svědčící o odolnosti pestrých způsobů myšlení, vyjadřování a tvoření v čase i prostoru.

Neuvědomělou transmisi kulturních vzorců ve společnosti doprovází neustálé obměny těchto kulturních vzorců v prostředí různých skupin. Toto variování je podstatou folkloru. Folklor potvrzuje jejich validitu a přispívá k udržení stability kultury, chrání ji před přímým útokem a změnou. Udržuje kontinuitu z generace na generaci a stává se tak pomocníkem pro udržení sociální soudržnosti.

(Bascom 1954: 333-349)

„Folklor je uměleckou reflexí života."

(J. H. Brunvald)

Při posuzování funkce lidové slovesnosti v dnešním světě nesmíme zapomínat na to, že oproti minulosti žije dnes ve společnosti s jinými uměleckými prostředky a masovými médii kultury a zábavy, se kterými se proplétá.[21] Zatímco se tyto prostředky (literatura, rádio, televize, film) uplatňují v širším, celospolečenském a masovém měřítku, formy lidové slovesnosti působí v úzkém okruhu.[22]

Oblastí folkloru jsou malé, primární sociální skupiny, ve kterých se šíří přímou meziosobní komunikací[23]. Tato možnost komunikace zaujímá dnes ve srovnání s minulým stoletím skromnější místo v kulturním životě společnosti, změnily se její obsahy, situace i sociální skupiny, v nichž probíhá. Přes všechny změny je ale jinými formami nezastupitelná a spoluvytváří plný kulturní život společnosti v každé době. Vyprávěné slovo a slyšený příběh zůstávají stále jeho živou součástí.

2.4. Faktory ovlivňující proměnu vyprávění

Vypravěčské umění je velmi staré. Naši předkové si svým způsobem vyprávěli už v jeskyních kolem ohňů. V devatenáctém století byly na venkově ještě stále živé vypravěčské příležitosti jako přástky nebo draní peří, kdy v tichu posluchačů vždy jeden vypravěč vyprávěl svůj příběh. Střídali se mezi sebou a starší i nové příběhy tak kolovaly mezi lidem.

Dnes lidé více spěchají a na vyprávění jim nezbývá tolik času. Přesto se ale každý z nás někdy rád zaposlouchá do pěkného vyprávění, zvlášť, když posloucháme někoho, kdo dobře vyprávět umí.

Nyní se podívejme blíže na jednotlivé hlavní faktory, které určují podobu vyprávění a ovlivnily jeho proměnu.

Způsob interpretace určitého příběhu závisí na více faktorech. Záleží na typu vypravěče, na vypravěčské situaci a na složení posluchačské skupiny. (Sirovátka 2002: 68)

---

[21] Např. *anekdota* reaguje na televizní reklamy (Příklad: *Co to tak smrdí v koši na prádlo?- Chciplej králíček Azurit.*

[22] Viz 5. kapitola (s. 49)

[23] Viz 3. kapitola: 3.3. Skupina (s. 28)

Tyto tři faktory považujeme za základní: *osobnost vypravěče*, *vypravěčská příležitost*, *vliv posluchačů.*

2.4.1. *osobnost vypravěče*

Existuje několik typů interpretace:

2.4.1.1. *pasivní* – vypravěč jen reprodukuje slyšené, aniž by se snažil cokoliv z původního obsahu i formy přetvářet. Typ pasivního vypravěče je jen imaginární pól, ke kterému se vypravěč přibližuje. Pokaždé interpret (nezáměrně a tedy i nevědomě) vkládá do své produkce prvky, které vyplývají z jeho osobních vlastností a možností, názorů a zkušeností. Původní příběh nemusí vždy pochopit shodně se záměrem autora nebo předchozího interpreta. Navíc je třeba připočíst faktor zapomínání.

2.4.1.2. *aktivní* – vypravěč při reprodukci příběhu vědomě a záměrně provádí menší či větší úpravy, individuální zásahy, které původní příběh přetvářejí a dotvářejí

Co se týče *osobnosti vypravěče* podle Sirovátky (2002: 68), prosazuje se při vyprávění příběhu hned v několika oblastech:

a) *výběr repertoáru* – po celý život si vytváříme a obměňujeme svůj vypravěčský fond v závislosti na tom, co jsme kolem sebe slyšeli a jaká vyprávění na nás zapůsobila natolik, že jsme si je oblíbili, a tudíž i zapamatovali

b) *dějová výstavba* – aktivní vypravěč pracuje s některými motivy podle osobních preferencí a záměrů – některé vypouští, přemisťuje, vyzdvihuje nebo vymýšlí motivy nové

c) *spojení fikčního světa příběhu se skutečností* – někteří vypravěči prosazují ve vyprávění přísně realistické vidění a zachycení světa, jiní dávají přednost zabarvení příběhu do lehce nadneseného až fantaskního tónu. Jsou vypravěči, kteří rádi přehánějí, aby upoutali pozornost svého publika. Nezáleží jim na pravdivosti příběhu, prožívají radost z vyprávění, zapojují svou fantazii a těší se z pozornosti svých posluchačů, která jim v této chvíli náleží.

Pokud děti rády vyprávějí, patří obvykle k tomuto typu vypravěče (zvláště děti mladší). Realita je tolik nesvazuje jako dospělého uvědomělého jedince. A právě žánr anekdoty, jak ukážeme později, je jako stvořený k takovému přehánění a zabarvování reality do fantaskních a veselejších odstínů.

d) *citová účast* – jedná se o typický příklad protikladu mezi aktivním (subjektivním) a pasivním (objektivním) typem vypravěče. První typ se vžívá do role svých hrdinů, což se projevuje subjektivním prožitkem příběhu a vkládáním osobních emocí do vyprávění. Druhý typ se naopak využívá metodu neosobního a nezúčastněného, objektivního pohledu. Jeho vyprávění je střízlivější, bez osobních emocí. Tento rozdíl v emocionalitě vyprávění se projevuje například ve způsobu a míře využití mimotextových prostředků (tempo, intonace, dynamika hlasu, gesta, mimika a pohyb), stejně jako prostředků textových (retardace, opakování, osobní komentáře apod.).

Z toho, co jsme zde uvedli, vyplývá, že vypravěč může při interpretaci podstatně zasáhnout do aktuální konkretizace příběhu.

2.4.2. *vypravěčská příležitost*

Oproti minulosti se změnili nejen nositelé slovesného folkloru, tedy vypravěči. Podstatným způsobem se také změnily situace, ve kterých se folklor pěstuje. Řekli jsme, že slovesný folklor potřebuje ke své existenci vznik malé sociální skupiny. Dříve, na vesnici, se lidé scházeli při různých příležitostech, ať už v kruhu rodinném či například sousedském. Od té doby zanikly některé zvyklosti a s nimi příležitosti k setkávání a vypravování (například dračky, přástky nebo sousedské besedy apod.). Navíc se rozšířily možnosti zábavy, objevila se masová media, počítače a řada dalších. Lidé nemají tak silnou potřebu ani časové možnosti scházet se a vyprávět si příběhy.

Dříve se ústní lidová tradice rozvíjela především na vesnici, a tudíž i sběr a zkoumání folkloristů se odehrávalo na venkově. V současné době, kdy většina obyvatel žije ve městech, rozvíjí se různé formy neformální komunikace zvláště v městském prostředí, které umožňuje mnohem omezenější podmínky k vyprávění.

2.4.3. *vliv posluchačů*

Konkrétní podoba vyprávěného příběhu závisí velmi často také na posluchačstvu a na okamžité situaci, ve které k interpretaci dochází. Na skladbě posluchačstva závisí výběr příběhu, podle typu posluchačů se může měnit obsah příběhu (ideové zaměření) i jeho forma. Přednášený příběh bude mít například rozdílný charakter, pokud bude směřovat k publiku dospělých lidí, nebo k dětským posluchačům.

Pokud jsou interpret a jeho posluchači v bezprostředním kontaktu, dochází mezi nimi k interakci, což interpretovi umožňuje upravovat výběr, obsah i formu příběhu podle okamžité nálady a reakcí publika.

Jmenované tři faktory interpretace se vzájemně prostupují a podmiňují, tudíž není možné je od sebe úplně izolovat. Přínos vypravěče nezáleží nikdy jen na něm samotném, ale souvisí s povahou posluchačského prostředí. Interpret sám má v tomto aktu významnou, možná určující roli, ale přece jen je jen jedním článkem v řetězu interpretace, jenž je vytvářen osobností vypravěče, vypravěčskou situací a posluchačským prostředím. Interpretace je ve vyprávění a také obecně ve folkloru významnou hodnotou, činitelem, který spoluvytváří a podmiňuje jeho život.

Folklor obecně nelze chápat jako stav a uzavřenou oblast, ale jako proces, aktivní dění.

Vývoj a změny slovesného folkloru postihly také skladbu jeho jednotlivých *žánrů*. Některé zcela zanikly nebo se dostaly do pozadí, jiné zůstaly v oblibě a můžeme je dokonce označit i v současnosti za produktivní, jako třeba folklorní vtip.

Při zkoumání současného folkloru patří mezi důležité sociální skupiny hlavně generace mladší až nejmladší. Děti patří k jeho hlavním nositelům.

Dalším podstatným vlivem proměny folkloru (a tedy i vyprávění v ústním podání dětí) se jeví změna vztahu mezi generacemi a přiblížení se dětského světa světu dospělých. Kultura a svět dětí je otevřená oblast, která přijímá z okolí nejrůznější podněty.

3. DĚTI A VYPRÁVĚNÍ

Nespoutaná dětská tvořivost a fantazie se mimo jiné projevuje chutí vyprávět a bavit ostatní i sebe sama. Vyprávění, ať jde o vtipy a veselé příběhy nebo o líčení různých dobrodružství, má podle našeho názoru v zábavě dnešních dětí významnější místo, než by se na první pohled mohlo soudit. To, co si děti vyprávějí, vypovídá o jejich zájmech a zálibách, vztahu k nejbližším lidem z okruhu dospělých a vrstevníků i o jejich žebříčcích hodnot.

Dětská narativita představuje verbální obraz dětských zážitků, zkušeností, radosti a tajemství existence. (Pospíšilová 2005: 115)

3.1. Dětský folklor

Folklor je v dětském prostředí přirozeně živý, vznikají zde dokonce nové folklorní jevy. Pod pojmem dětský folklor rozumíme různé slovesné, hudební, taneční a dramatické projevy dětí a mládeže. Člení se na dvě vzájemně se prolínající vrstvy: *folklor pro děti* (jedná se z větší míry o folklor dospělých určený dětem, než o vlastní dětskou tvořivost; vzniká mezi dospělými a postupně se přenáší mezi děti) a *folklor dětí* (nebo se také setkáváme s pojmem *žákovský folklor*[24] - už tvorbu dospělých pro děti nezahrnuje; děti si ho vytváří samy). (Klímová1993: 110)

Přibližně od poloviny 20.století se v zahraničním i našem bádání prohlubuje zájem o tuto sféru folkloru, totiž o vlastní *folklor dětí* a o kulturu dětí vůbec. Celkem mají tyto výtvory jiný charakter, protože v nich nejsou tak patrny stopy činnosti dospělých.

Sběratelé a badatelé si povšimli, jak rozsáhlou proměnou dětská věková skupina prochází a poznali, že mezi dětmi žije rozmanitý vypravěčský repertoár. Vytváří se zde mnoho vypravěčských situací a vyprávění plní v dětském světě některé výrazné funkce, především zábavnou, emociální a informační.

(Pospíšilová 2005: 116)

[24] Termín např. u Satka (1997)

Formy dětského folkloru jsou často klasifikovány podle obsahu pohybových či verbálních složek. Takovéto nejobecnější dělení člení formy dětského folkloru do tří hlavních skupin (Dorson 1983: 316) :

1. dětské hry, které jsou zaměřeny především na *pohyb* - většinou neobsahují zajímavější verbální komponent (např.: honěná, vybíjená)

2. dětské hry obsahující *verbální formulky* – obsahují vyrovnaný poměr mezi slovními a pohybovými komponenty (např: skákání přes gumu, tleskaná – rytmická hra s říkankou)

3. aktivity čistě *verbálního charakteru* – anekdoty, příběhy, hádanky apod.

3.2. Kde a kdy si děti vyprávějí

Vyprávění se uplatňuje jako zábava v nejrůznějších situacích. Děti si vyprávějí často - před školou, při čekání na dopravní prostředky, o přestávkách, po škole, na oslavě apod.

Třídní žákovské kolektivy jsou v tomto ohledu velice důležité. Děti sem chodí několik let, vytváří si zde přátele, se kterými se často stýkají i mimo školu. Takto stmelený kolektiv, který nenajdeme mimo školu nikde, je pak příhodným prostředím pro vznik vlastního folkloru, ovlivňuje tradování folklorních jevů, mezi které vyprávění náleží.

Škola je pro dítě ústředním faktorem organizace denního života. Zasahuje velkou měrou do života celé rodiny tím, že se podílí na socializaci dítěte. Zvláštním fenoménem školy jsou dětské aktivity a komunikace o přestávkách mezi vyučovacími hodinami. Poskytují čas a možnost pro transmisi her, příběhů, výměnu zkušeností apod. mezi skupinami dětí na stejném principu jako mezi herními skupinami z mimoškolního prostředí, mezi sourozenci, na letním táboře nebo mezi venkovskými a městskými dětmi v chalupářské a chatařské oblasti.

(Šrámková 1981, s. 89-94)

3.3. Skupina

Děti nejsou vychovávány pouze dospělými. Prostřednicvím svých her, představ a zkušeností ovlivňují sebe navzájem. Specifická dětská tradice se vytváří tam, kde mají děti možnost vzdálit se dohledu dospělých, kde se nemusí podřizovat jejich autoritě a mohou si vytvořit svá vlastní pravidla a normy chování.

V takových situacích vznikají neformální, spontánní dětské skupiny, kamarádské „party". Kolektiv tvoří skupina dětí na základě rovnosti, někdy se formuje role „vůdce". Je to jenom dětská společnost, bez přímého působení dospělých, která jim poskytuje možnost identifikovat se se sobě rovnými. Takové skupiny se formují mimo školu, například na základě společného bydliště (sídliště), společných prostorů ke hře (dětská hřiště, parky apod.), ale často mezi školou a prostředím dětských part existuje přímá souvislost (viz výše). Děti v kolektivu se mohou seznámit ve škole, při akcích, které škola organizuje (sportovní olympiády, zájmové kroužky, apod.).

Ve skupinách se pak vyvíjí přímá bezprostřední komunikace, stávají se místem dětského folkloru. Vytváří si vlastní „subkulturu". Slovesný dětský folklor zde vzniká také proto, že se jedná o prostředí neovlivněné psaním (na rozdíl od prostředí školy).

Navázáním vztahů uvnitř skupiny se rozvoj dětského folkloru iniciuje. Věkové rozdíly dětí ve skupině mohou být pozitivním faktorem v tomto rozvoji, protože umožňují transmisi bohatšího repertoáru. Křižovatkou různých vyprávění bývají například letní tábory, kde se potkávají děti nejen různého věku, ale také z různých krajů.

Kamarádství prožívané ve skupině poskytuje dětem prostor pro rozvíjení schopnosti vyprávět před publikem. Děti si vysvětlují pravidla her, vyprávějí si různé zážitky a dobrodružství, vyměňují si anekdoty.[25] Skupiny podléhají také vnějším vlivům – vyprávění dospělých, působení různých instituciálních nebo masmediálních prostředků. Z těchto oblastí děti přejímají některé podněty i celé texty (vyprávění, hry, anekdoty, písně, horory apod.) a po svém si je adaptují. V dětském podání bývají značně zjednodušené a zkrácené.

Setkáváme se se třemi formami přijímání určitého textu dětským kolektivem (Hrabalová a spol. 1980: 32): a) odmítnutí; b) pasivní přijetí; c) aktivní přijetí. Pouze ve třetím případě (c) můžeme mluvit o vlastním dětském folkloru.

---

[25] Více o anekdotách v dětském podání viz 4. kapitola: 4.3. (s. 40)

Dětská skupina se uplatňuje jako zdroj zábavy a legrace. Ale nejen to – děti si zde utvářejí své role, uvědomují si osobní vlastnictví, na které si dělají nároky. Stejně tak si brání své území nebo území jejich party. Utváří si zde pohled sama na sebe ve vztahu k ostatním.

Dětská skupina je stimulující prostředí, kde se dítěti dostává základních schopností socializace prostřednictvím dětského folkloru. Jeho jednotlivé formy představují podstatné sociální aktivity. Dítě se učí přijímat a ovládat sociální konvence, jako např. pravidla hry, a následně z této své znalosti vytěžit výhody při sociální interakci. Děti se učí řídit své vlastní zájmy v souladu s omezeními, která ze sociálních konvencí vyplývají.
Dětský folklor rozvíjený ve skupině je důležitým doplněním formálního vzdělávacího procesu, nabízí dětem spontánní učební prostředí.

Pokud se některému dítěti přihodí, že je ze skupiny vyloučeno, smiřuje se s tímto faktem většinou velice těžko. Navíc přichází o možnost přirozeného získání některých dovedností, které dětský folklor podněcuje a rozvíjí. Patří mezi ně i tradice ústní lidové slovesnosti, která je důležitým produktem skupinové interakce.

3.4. Co si děti vyprávějí

Vyprávění dětí a mládeže má bohaté zdroje a široký a žánrově pestrý fond. Jeho hlavní druhy představují anekdoty, vyprávění ze života (memoráty), pohádky, strašidelná vyprávění a reprodukce všeho druhu od drbů, trapasů, nočních zážitků po vtipy, vyprávění o prázdninách, o prožitých dobrodružstvích, o všem, co se stalo doma nebo ve škole, vyprávění obsahu filmů a přečtených knih, vyprávění přejatá od rodičů atd.

Rozhovory a informace mezi školáky se týkají nejrůznějších věcí a situací, od školních starostí a probírané učební látky, až po debaty o sportu a děvčatech, o tom, kdo s kým chodí a nechodí nebo o módě. Mimoto děti hrají počítačové hry a sdělují si také zkušenosti a úspěchy při nich získané. (Pospíšilová 2005: 120)
Výzkumy Pospíšilové porovnáme s výsledky našeho dotazníku.[26]

Naše předpoklady, že ***anekdota*** je jedním z nejoblíbenějších vypravěčských žánrů, se potvrdily.

[26] Detailní popis dotazníkového šetření na ZŠ a výsledky tohoto výzkumu viz 9. kapitola (s. 80)

Velké oblibě se u dětí těší také vyprávění ***vymyšlených příběhů nebo přehánění***. S narůstajícím věkem dětí se však fantazijní prvky z jejich vyprávění postupně vytrácejí. Dětský repertoár se tedy liší podle věku dětí.

Vedle anekdot (děti používají pojmenování „vtip“) patří mezi nejrozšířenější a nejoblíbenější vyprávění tzv. ***povídky*** nebo ***vyprávění ze života***. Jedná se o skutečné příhody a vzpomínkové povídky, ať už je vypravěč sám prožil, anebo je převzal od jiných vypravěčů z okruhu přátel nebo rodiny. Podle toho by se tedy daly rozdělit do dvou základních skupin: jedny se týkají vlastních zážitků a příběhů, druhé zachycují příhody vypravěčů hlavně z rodinného prostředí. Pro děti jsou poutavé proto, že vyprávějí příhody a zážitky, k nimž mají bezprostřední citový vztah, protože se staly jim osobně nebo někomu z jejich blízkých. Takové povídky, které je zaujaly, pak šíří dál. Děti obecně mají rády náměty veselé, zábavné, které mají dobrý konec. Zvláště rády mají drobné veselé příběhy o tom, co rodiče jako malí prováděli, protože tyto příhody jsou blízké všem dětem ve všech dobách a prostředích. Líbí se jim také příhody dobrodružné a napínavé. Povídky ze života, které děti slyšely v rodinném kruhu a které si zapamatovaly, žijí mezi nimi jako poučení o minulosti, udržují a spoluvytvářejí jakousi rodinnou tradici, uvnitř rodiny se uplatňují jako spojovací prvek. Na druhé straně se pro děti stávají zábavou v partách, kde si jejich prostřednictvím vyměňují zážitky a zkušenosti.

V dětském povědomí se udržují také ***pohádky***. Většinou jsou to pohádky získané z četby (vlastní nebo četby od rodičů či prarodičů) nebo z televize. Zvláště o vánočních svátcích si děti připomenout řadu pohádek, které viděly jako malé. Takovéto staré známé pohádky si většinou nevyprávějí, ale mohou se stát náměty jejich her. Televize obecně ale je bohatým zdrojem příběhů, které se mezi dětmi vypráví, ***obsahy filmů a seriálů*** patří k oblíbeným námětům.

Mezi dětmi žijí také ***strašidelné příběhy a horory***. Odehrávají se v tajuplných a strašidelných kulisách. K jejich postavám patří upíři, mrtvoly, kostlivci apod. Při jejich vyprávění jde o to, aby se posluchači báli, aby čekali na jejich konec v napětí. Důležitým předpokladem tedy je, aby je posluchači neznali, aby pro ně byly nové a neohrané. Pokud děj takového příběhu některý z dětských posluchačů zná, často do vyprávění zasahuje, opravuje nebo doplňuje podrobnosti, čímž ovšem nevědomky „kazí“ požitek z vyprávění těm, kteří konkrétní příběh doposud neznali.

Při interpretaci strašidelných příběhů a hororů se výrazně uplatňují i mimotextové složky, hlavně tempo, melodie a intenzita hlasu a podmínkou jejich přednesu je také adekvátní prostředí. Večer, potmě, ve stanu, sami doma apod. Tyto povídky patří k příznačným vypravěčským projevům v dětském prostředí.

Vyprávění dětí je jedním z jevů dětské kultury, o které se zajímá folkloristika nebo etnologie. Jde o takovou možnost zábavy, kterou vysoká a masová kultura nenabízejí. Plní mezi dětmi některé výrazné funkce, které by se daly shrnout pod pojmy *zábava*, *informace*, *emocionální a umělecký prožitek.*

Vyprávění, potřeba vzájemně si sdělovat a naslouchat, tedy z dětského světa nevymizelo. Naopak mezi dětmi žijí velmi pestré vypravěčské projevy velkého žánrového rozpětí, které se časem vyvíjí. Ve srovnání s minulostí se některé žánry mizí (tradiční pohádky, demonologické povídky, legendy a staré pověsti). (Pospíšilová 2005: 129) Zájem dětí se přenesl na jiné žánry, které kolují a někdy i vznikají v dětském prostředí. Patří mezi ně povídky ze života, příběhy šířené masovými komunikačními prostředky a další, které jsme uvedli. Náš zájem se obrací k jednomu z nich, a tím je anekdota nebo vtip.

4. ANEKDOTA

Klasické formy ústní slovesnosti starší doby, totiž pohádky a pověsti, začaly postupně pomalu z ústního podání mizet. Celkový vývoj folklorních žánrů se sice jeví spíše jako zánik a rozklad, přesto se vyskytují žánry, které je možné označit jako živé, dynamicky se rozvíjející.

Z prozaického folkloru jsou stále živé zejména *anekdota* a *vtip*. V češtině se tyto dva výrazy často významově nerozlišují. Je tu jen jistá tendence jejich rozlišení podle formy: vtip je kratší než anekdota, která se ale týká věršinou dospělých vypravěčů. Děti a mládež užívají mnohem častěji označení vtip než anekdota. Rozdíl je také ve formě: anekdota se více užívá v písemném projevu a odborném stylu, vtip je zase mnohem běžnější v mluvené řeči.

(Satke 1997: 177)

Ve skutečnosti pochází pojem anekdota z řečtiny, jeho starý význam byl „výjev ze života významných lidí“ , tzn. nemusel být vždy humorné povahy. Dnes rozumíme

anekdotou krátký příběh s legračním zakončením – pointou, který se šíří většinou vyprávěním. České slovo vtip znamená cokoli vtipného, tedy nejen anekdotu, ale i různá komická vyjádření, překlepy, legrační nápisy apod.

(Budinský 2001: 25)

Podle Lederbuchové (Lederbuchová 2002: 16) je anekdota *(z řec. = nevydané historky, příběhy) velmi krátký příběh, původně znevažující, zesměšňující historka z literární kompozice vyřazená, např. z kroniky, a tradovaná jen ústně (...) Až v moderní době se anekdota ustavila jako samostatný žánr drobné epiky s nezbytnou pointou vyhrocující obraz většinou jediné situace humorně nebo satiricky.(...) Jde o ústní lidovou tvořivost, o žánr městského folkloru ústně tradovaný, s řadou variant, který je stále živý, produktivní.*

O anekdotě se dále dočteme: *Komicky pointovaná epická miniatura, charakterizující určitou osobu nebo lidskou skupinu.* (Encyklopedie literárních žánrů: s.18)

Anekdota obsahuje všechny narativní složky: vypravěče, postavu, příběh, ovšem mohou mít zcela jednoduchou schematizovanou formu.

Jestliže zde zmiňujeme stručnou etymologii pojmu „anekdota", podívejme si také na vznik pojmu „humor". Slovo pochází z latiny a jeho původní význam je fyzického charakteru – znamenalo „vlhkost" nebo „šťávu". Nauka o živých organismech ho užívala v souvislosti s tělesnými šťavami určujícími povahu člověka. Podle této teorie, čtyři známé druhy temperamentu odpovídaly každý té šťávě, která v těle člověka převažovala. Flegmatik hlenu, sangvinik krvi, cholerik žluté žluči a melancholik černé žluči. Pokud jsou všechny šťávy ve správném poměru, znamená to, že je člověk zdráv. Je známo, že stav těla má vliv na náladu a povahu člověka, přešlo časem slovo humor z fyziologie do psychologie.

(Jílek 1967: 53)

Po této krátké odbočce vraťme se nyní k humoru ve vztahu s folklorem. Typickou formou folklorního humoru v lidovém prostředí byl útvar, pro který se vžil termín *humorka* (na rozdíl od literární humoresky). Je to spíše kratší vyprávění, které má podobně jako anekdota a vtip svou pointu. Tato pointa se ale nepodobá náhlému nečekanému výbuchu, ale jako by se pomalu v toku vyprávění připravovala. Ve chvíli, kdy ji vypravěč vysloví, nevyprskne posluchač smíchy, spíše reaguje pousmáním. Anekdota chce být

stručná a zbavuje se všech nadbytečných detailů, které by mohly krátký děj zdržovat. Humorka je naopak blíže spjata s duchem folklorní lidové slovesnosti, může svůj děj více rozvinout a tím odráží i svůj krajový kolorit.

Jsou ovšem i humorky, jejichž děj je značně redukován. Není v nich tolik krajového koloritu a míří rychleji k pointě, kterou chtějí, stejně jako anekdoty, posluchače překvapit. Děje se tak vlivem současné tendence zkracování a zjednodušování složitějších útvarů v zájmu zachování jejich životnosti. Zatímco například pohádky nebo pověsti se snadno takovýmto procesem ochudí a přestávají být zajímavé, humorka má to štěstí, že se může snadno proměnit v lidovou anekdotu. Takovou anekdotu poznáme podle prvků lidové mluvy v ní obsažených nebo v ní mohou vystupovat postavy typické pro ten který kraj (např. Antka a Francek na Ostravsku). Objevuje se v nich tedy něco z charakteristických rysů jejich lidového původu.

Lidový humor vychází z konkrétních životních situací. Lidové anekdoty většinou nevycházejí z humoru jazykového. Anekdoty založené na jazykové hříčce jsou produktem městského humoru a jsou většinou intelektuálního rázu. Ve většině případů jsou určeny spíše ke čtení než k vyprávění. Lidové anekdoty tohoto okruhu vycházejí obyčejně z nářeční mluvy, všímají si zvláštností nářeční výslovnosti apod. Takové anekdoty také s oblibou využívají vulgární výrazy typické pro lidovou jadrnou mluvu.

Městský humor a anekdoty založené na jazykovém humoru se však stále více dostávaly na venkov a dnes už repertoár vypravěčů anekdot, zvláště u nejmladší generace, nevykazuje zřetelně patrné rozdíly. (Satke 1997: 188)

Krátké formy slovesného folkloru, jako anekdoty, různé průpovídky, přezdívky apod. jsou v současnosti nejobvyklejší díky jejich funkčnosti. Tyto formy přežívají i po boku masových médií, protože se snadno a rychle předávají a tak zapadají do současného rychlého životního tempa. A zvláště anekdoty mají mezi krátkými narativními formami významnou roli.

V dnešním folkloru náleží anekdota k bohatým a produktivní jevům. Díky své srozumitelnosti a komičnu jsou všudypřítomné, kolují ve všech společenských vrstvách. *„Anekdota je kořením každé společnosti.“* (Klímová 2006: 56)

Každý zná anekdoty a každý je občas vypráví. Někteří talentovaní se pak stávají vynikajícími vypravěči anekdot s bohatým repertoárem. Přesto anekdota zůstává jednou z nejméně sbíraných a tudíž nejméně probádaných forem lidové slovesnosti.

Ať se děj anekdot dotýká kterékoli stránky lidského života, jejich funkce je vždy stejná: pobavit, upozornit na negativní jevy ve společnosti, ukázat věci z jiné stránky, odreagovat. Velmi těsně reagují na aktuální události, ale zároveň mohou být svědectvím o dobách minulých. Jsou projevem myšlenkové atmosféry období, ve kterém vznikly. Jejich podstatným rysem je snadná přizpůsobivost různým prostředím. Některé jsou založeny na věčných a starých komických situacích a nápadech.

Vyvíjely se především ve městě, je to jev městského a velkoměstského prostředí, s městem a městským člověkem je anekdota úzce spjata. *„Pohádky jsou tak staré jako bohové. Anekdoty jsou tak staré jako města.“* (Čapek 1984: 49)

Přestože jejich vývoj není tak dlouhý jako u klasických folklorních žánrů, mají anekdoty všechny ostatní hlavní znaky folkloru: šíří se ústní cestou (což nevylučuje možnost písemného či tištěného záznamu), přitom se vyvíjejí a variují a jsou anonymní. K podstatě anekdoty patří, že ji člověk někde od někoho slyšel, ten ji slyšel zas od někoho jiného a tak pořád dokola. *„ Každá anekdota začíná slovy: 'slyšel jste už tu novou anekdotu?'“* (Čapek 1984: 46)

Anekdota nemá autora, ale pouze vypravěče. Je anonymním ústním podáním. Při vyprávění anekdot v přátelském či rodinném kruhu vznikají vypravěčské situace pro anekdoty typické: dochází ke střídání několika vypravěčů, jakési „slovní přestřelce“. Ústní podání bývá provázeno hereckými figurami, gestem, mimikou apod.

„Když je člověk sám, rodí se myšlenky.
Když jsou lidé po dvou, rodí se cit.
Když jsou lidé po třech, rodí se vtip.“
(Jan Neruda, 1891)

V anekdotě, stejně jako ve snu, je dovoleno úplně všechno, tady neexistují tabu. Jsou jako obrazovky, na které lidé promítají své kulturní vzorce, své nejskrytější myšlenky. Jsou velmi důležitým mechanismem odkrývání problematických oblastí a uvolňování napětí. Věci, které nemohou být z různých důvodů řečeny přímo, mohou být řečeny vtipem. V jazyce vtipů je značná přesnost a výstižnost. Zajímavě komentují různé aspekty každodenního lidského života, čímž se stávají užitečnými k pochopení člověka, k porozumění jeho práci. (Brunvald 1972: 1-19)

4.1. Co je podstatou anekdoty

Jak jsme viděli v úvodu této kapitoly, definovat anekdotu nebo vtip není vůbec nic jednoduchého. Jasné je ovšem to, že základem každé anekdoty je humor, komično. Podle Karla Čapka: *„Komické je, co v lidském organismu způsobí křečovitý pohyb bránice, kterýmžto se vyráží vzduch skrze hlasivky, jež udělají ‚hahaha'. Myslím, že toto je dobrá definice, neboť je přesná a nic neříká.“* (Čapek 1984: 45)

Děti svou naivitou a způsobem, jak se dívají na svět, jako by všechno viděly poprvé, vytvářejí komično kouzelně spontánní.

Ústředním bodem každé anekdoty je *pointa*. Pokud není pointa dobrá, neobvyklá, překvapivá, ztrácí vtip na účinnosti. Podstata pointy je v tom, že zpochybňuje nějakou myšlenku, staví nějakou situaci či tvrzení do nového světla, porušuje zaběhlý řád. Vzniká ve chvíli, kdy je zcela běžná skutečnost náhle spatřena z jiné perspektivy. Ve chvíli, kdy si člověk náhle uvědomí rozdíl mezi očekávanou realitou a realitou skutečnou, nově vzniklou.Vzniká také ze srážky dvou myšlenek nebo dvou norem a vyjadřuje napětí, které z tohoto konfliktu pramení.

Takto vystavěná pointa se může promítat i do kompozice celé anekdoty: je dvoudílná - probíhá jako rozhovor dvou postav. Dialogická kompozice je velmi častá. Je to proto, že anekdota se hlavně vypráví a teprve druhotně čte, tudíž má vlastnosti projevů mluvených. Každá z oněch dvou postav, které mezi sebou vedou dialog, se dívá na situaci z jiného úhlu pohledu. Repliky postav vyjadřují opačná stanoviska.Tyto různé zorné úhly vytvářejí napětí, které se podílí na půvabu celého příběhu a které nakonec graduje v pointu. Příklad:

Po ulici jde pán a tleská.
„Proč tleskáte?“ ptá se ho jiný chodec.
„Plaším krokodýly.“
„Vždyť tady žádní nejsou.“
„Samozřejmě. Protože tleskám.“

Pokud anekdota staví na dialogu, který probíhá mezi dvěma postavami, bývá velmi krátký. Anekdota umí postavit dialog živě a stručně, zhušťuje promluvy postav. Snaží se

postavit repliky s protichůdným smyslem přímo vedle sebe, aby konfrontace vyzněla co možná nejvíc překvapivě. Maximálně potlačuje uvozovací věty před přímou řečí, anebo je zcela vypouští. Hlavním znakem anekdoty je *stručnost a přehlednost*. Používá krátké, jednoduché věty, které plynou rychle a svěže. Je uměním zkratky.

„ ... anekdota má děje sotva na dlaň, a hledí tudíž rázem uhodit na vtip (jinak by zplihnul).“ Josef Štefan Kubín

V některých vtipech vystupují postavy tři a více. Vedou mezi sebou dialog, kde každá z jejich replik má vlastní pointu. Poslední pak přetrumfne všechny ostatní, takže proti nim představuje „pointu na druhou“ (viz vtipy o sázkách tří zástupců různých národů). Jedná se o několikanásobnou gradaci.

Příklad:

Letí Čech, Rus, Američan a cikán letadlem.

Najednou začne letadlo rychle klesat k zemi, z řídící kabiny vyběhne pilot a křičí na cestující: „Jeden z vás musí vyskočit, jinak se zřítíme!“

Čech okamžitě zařve: „To je jasný, vyhodíme cikána!“

V tom přiskočí Američan a v klidu praví: „Pánové, žádný rasismus, uděláme to následovně: každému položím otázku a kdo ji nezodpoví správně, ten bude muset z letadla vyskočit.“

Podívá se na Rusa a ptá se: „Jaká byla největší lodní katastrofa na světě?“

„Titanic,“ odpoví správně Rus.

Na Čecha: „Kolik tam zahynulo lidí?“

„1161,“ odpoví správně Čech.

Nakonec se Američan otočí k cikánovi a říká: „Vyjmenuj je !“

Jednající postavy nejsou individualizovány, ale jsou představiteli charakteristických rysů určitého národa, rasy, profese apod. Jsou zkratkou lidského typu. Mohou se zde však vyskytovat i postavy konkrétní, nejčastěji osobnosti ze světa politiky, sportu, zábavy apod. Tyto případy jsou reakcí na aktuální události, jsou odrazem současné popularity této osobnosti, jejíž oficiální image karikují.

Jazyk anekdoty je lidový, hovorový, má nestrojený přirozený charakter. Je odrazem každodenního života, ze kterého vychází. Spisovnosti nabývá teprve v případě, že dojde k otištění anekdoty v novinách nebo časopisech.

Je známo, že ve všech žánrech a jevech folkloru mají velkou roli stereotypy a formule (dějové osnovy, figury, stylistické prostředky). Stereotyp a šablona ovládají i styl a jazyk. (Sirovátka 2002: 82).

Mnoho komických situací a jevů je postaveno na omylu a nedorozumění. V anekdotě platí především argumenty rozumové - pohotové slovo, vtip, dvojsmysl, důmyslná slovní hříčka. Na slovní hře je postavena pointa velmi často. Máme na mysli dvojí výklad slov, kalambúry[27], doslovné překlady z cizích jazyků apod. Člověk se musí náhle zarazit nad kombinací významů, které spolu na první pohled logicky nesouvisí.

Příklad:

„Paní sousedko, byla jste už na Štrbském plese?"

„Ne. My s manželem chodíme na zahrádkářský."

„Kdy se husa dojí?"

„Když už je jí malý kousek."

Anekdoty jsou jednak statické, tedy bez děje, jednak děj mají, jsou epické. Takové epické anekdoty mívají trojdílnou stavbu:

1. úvod – popis výchozí situace
2. přechod – most od výchozí situace k pointě (postupná gradace)
3. pointa – řešení vtipu

Příklad:

Učitel vykládá při hodině přírodopisu o zajímavostech ze světa zvířat. **(1)**

„Krtek sežere denně tolik ponrav, kolik sám váží." **(2)**

„A jak on to ví, kolik váží, pane učiteli?" diví se žáček. **(3)**

---

[27] *Kalambúr* (z franc. calembour = slovní hříčka) – slovní hříčka vzniklá záměnou homonym nebo uměle vytvořených celků ze slov stejně znějících. – př.: *Dej mi! – Dejmy sou v komíně, pasou se na hlíně.* (Lederbuchová 2002: 134)

Může se stát, že přechod i pointa jsou obsaženy v rámci jedné repliky.

Příklad:

Stonožka se baví s chroustem: **(1)**

„Nic se mi dneska nedaří. **(2)** *Vykročila jsem ráno asi špatnou nohou."* **(3)**

Někdy zase naopak mezi situací a pointou vzniká přechod rozvinutý. Je to v případě, že se vypravěč snaží gradovat napětí tím, že pointu oddaluje.

Příklad:

Ptá se zákazník v prodejně psů: **(1)**

„Kolik stojí tenhle velký pes?" **(2)**

„Dva tisíce."

„A tenhle menší?"

„Tři."

„A ten nejmenší?"

„ Pět tisíc."

„Ježiš! A kolik budu platit, když si nekoupím žádného?" **(3)**

4.2. Zvláštní formy anekdot

V novinách nebo časopisech se mezi anekdotami objevují také některé další žertovné útvary. Mohli bychom je brát jako zvláštní formy vtipu, které ovšem do oblasti anekdot také patří nebo by mohly patřit. Jedná se o tzv. ***perličky***, komické výroky z prostředí školy, zaměstnání, různých životních situací apod. Vlastně jde o jakýsi nezáměrný humor, který vznikl nedopatřením v nějaké situaci, např. přeřeknutím.

Příklad:

Veřejné osvětlení nám slouží hlavně v noci, když spíme.

Mezi vtipy můžeme počítat i takzvané ***nepravé*** nebo ***falešné hádanky***. Nejde v nich o řešení skutečné hádanky, ale o komický efekt. Jsou to jednoduché formy vtipů, které dovolují obracet se na druhého a lehce ho zesměšnit. U dětí jsou velmi oblíbené, protože umožňují vychutnat si nadřazenou roli vypravěče, který zná vtipnou pointu s výsměšným efektem. Hádanky ale zároveň umožňují a předpokládají rychlou výměnu rolí. Děti tuto výměnu prodlužují třeba tím, že dávají indicie místo okamžitého řešení apod.

Co se týče dějové struktury, chybí v nich z děje i nejmenší náznak a jsou kompozičně jednodušší než anekdoty epické. Patří k nejkoncentrovanějším formám komična, a možná i z toho důvodu mezi nejoblíbenější anekdoty. Okouzlují nás svou stručností a navíc je může vyprávět každý, protože na rozdíl od jiných typů anekdot u nich téměř nezáleží na podání. Odehrávají se rovněž jako dialog, zde mezi vypravěčem a posluchačem, přičemž posluchač je v rozhovoru většinou pasivní. Probíhá tedy jednoduše podle schématu otázka – odpověď = pointa.

Příklad:

Jak se vyrábí sušené mléko?

Kráva se odnese na slunce, týden se jí nedá pít a pak se jí vypráší vemeno.

Co je největší trpělivost na světě?

Čekat, až kuří oko mrkne. (Budinský 2001: 120)

Vyskytují se ve dvou typech:

a) „co mají společného"

Příklad:

Co mají společného slovník cizích slov a podprsenka?

V obou občas hledáme marně.

b) „jaký je rozdíl mezi"

Příklad:

Jaký je rozdíl mezi fotbalistou a ptákem?

Fotbalista může stát na křídle.

Mezi vlastními, skutečnými anekdotami se někdy objevují také ***aforismy*** a ***paradoxy***. ***Aforismus*** je stručný a vtipný výrok, zajímavě řečená, nečekaná a důvtipná průpověď.

Příklad:

Je zajímavé, že pamětník už si toho obvykle mnoho nepamatuje.

Paradox je také stručný výrok, který vyslovuje nečekanou a zdánlivě nelogickou myšlenku.
Příklad:
Jazyk nemá kosti, ale může zlámat vaz.

Dětská kultura je schopna přijímat nejrůznější podněty zvenčí a upravovat je vlastním způsobem. V dětském humoru se celkově projevuje tendence obohacovat jej o stále kratší vtipy (viz. otázka – odpověď).

Starší školáci mají v oblibě také ***pohádkové parodie*** nebo ***parafráze***.
Příklad:
Jede Karkulka lesem na novém horském kole a najednou před ni skočí vlk. Karkulka se lekla, stočila řidítka a narazila do stromu. Kolo se jí zlomilo a Karkulka začala vlkovi nadávat. Nakonec musel vzít svářečku, aby kolo opravil. Karkulka nasedla a jela k babičce. Vlk to ale vzal zkratkou a u babičky byl dřív. Vzápětí snědl babičku, oblékl si její šaty a ulehl do postele. Za chvíli přijela Karkulka. Vešla do světničky a zeptala se, proč má babička tak velké uši. Vlk jí odpověděl: „Abych tě lépe slyšela." „A proč máte tak červené oči?" „To mám z toho svařování."

4.3. Vtip a děti

Humor a vtip, prostá legrace se těší mezi dětmi, které potřebují smích a smějí se rády, velké oblibě. Vtip[28] je mezi dětmi velmi rozšířeným vypravěčským žánrem. V dětském podání bývá často zkracován (jako vůbec všechny útvary, které přejdou do dětského folkloru od dospělých). Je třeba říci, že takových anekdot, které se dostaly k dětem ze světa dospělých, je jistě značný počet. Když je vypráví dospělí, jsou mnohem složitější, rafinovanější a velmi často dvojsmyslné. Dětem nezáleží tolik na tom, aby pointa byla pečlivě připravována, směřují přímo a rychle k vrcholu anekdoty. Vystačí s nenáročným a naivnějším
dějem a smějí se lecčemu.

[28] Používáme zde názvu *vtip*, protože je dětem bližší než název *anekdota*, který ve svém vyjadřování nepoužívají. My se v naší práci přidržujeme spíše pojmu anekdota, *vtip* se objevuje pouze ve spojení s dětmi (např. dotazník).

Příklad[29]:

Víte, proč blondýna rozhazuje popcorn? – Krmí zebru.

(zřejmě původní verze: Víš, co dělá blondýna, když jde po přechodu a hází za sebou jídlo? - Krmí zebru.)

Bylo by však chybné považovat dětské vyprávění za pouhé nevyzrálé napodobeniny způsobu interpretace dospělých. V případech, kdy děti přejaly od dospělých anekdotu a po svém si ji přizpůsobily, přechází látka z určité folklorní roviny na jinou rovinu, která odpovídá dětskému věku, myšlenkovému světu dětí a po formální stránce také dětskému jazyku, slovní zásobě atd.

Velká část anekdot vyprávěných dětskými vypravěči ale také pravděpodobně vzniká přímo v dětském prostředí. Jejich přednes a styl má své charakteristické znaky a osobitost, odpovídá dětské mentalitě, intelektu a normám v dětských skupinách.

Příklad:

Jdou tři šneci, jeden je hluchej, druhej slepej a třetí němej. A jednou došli až ke kolejím. Jede vlak: plesk! – Kde? – plesk! – Omm. – plesk!

Repertoár dětských anekdot je také do určité míry odstupňován podle věku. Menší děti a žáci mladšího školního věku si vyprávějí anekdoty jednodušší jak formou (např. typ hádanka), tak obsahem. Příklad:

Je to zelený a rychle se to točí. Co to je?- Žába v mixéru.

Žákovský humor je nejživější ve věku od osmi až deseti do dvanácti až patnácti let. Děti sice slyší nejrůznější anekdoty od dospělých a starších dětí už dříve, ale v tomto období je dětské vypravování mnohem produktivnější než v předchozích letech. (Satke 1991: 153) V tomto věku jsou dětmi přijímány anekdoty jiného druhu než ty, které jsou přitažlivější pro vyšší věkový stupeň. Jsou to takové anekdoty, kterým děti rozumějí a jsou jim blízké, ale dospělí by se jim většinou ani nezasmáli. Do tohoto okruhu patří například anekdoty bláznovské, často mezi nimi najdeme tzv. záchodové (odborně řečeno *klozetové* nebo *fekální*) anekdoty. Ty přijímají děti v tomto věku téměř nadšeně.

Příklad:

[29] Příklady v této kapitole pocházejí z dotazníkového šetření – viz 9.kapitola: VÝZKUM (s. 80).

Sedí dvě mouchy na hov. V tom si jedna prdne a druhá pohoršeně: „Fuj, ty prase, u jídla se neprdí!“*

Starším žákům se takovéto anekdoty jeví poněkud prostoduché. U nich se pak objevují anekdoty intelektuálně náročnější, opírající se o abstrakci, absurditu, černý humor a troufalejší anekdoty obscénní.

Příklad:

Chlapík na veřejných záchodkách kouká na souseda a ptá se: „Proč máš na ptáku vytetováno WY?“

„Víš, moje holka se jmenuje WENDY, no a když se mi postaví, tak je tam vytetováno její jméno.“

Po čase močí stejný chlapík na veřejných záchodkách vedle černocha. Kouká a ten černoch tam má taky WY. Zeptá se: „Hele, tvoje holka se jmenuje WENDY, viď?“

„Proč myslíš?“ na to černoch.

„Protože tam máš vytetováno WY, a když se ti postaví, tak tam budeš mít WENDY, ne?“

„Ne,“ povídá černoch, „mně když se postaví, tak tam mám: WELCOME TO THE YAMAICA AND HAPPY HOLIDAY.“

4.4. Rozdíly v repertoáru anekdot

Rozdíly v repertoáru anekdot a v jejich charakteru souvisí jak jsme uvedli výše s věkem, dále s pohlavím, popřípadě podle pohlaví společnosti, kde se vyprávějí. Rozdílné anekdoty můžeme někdy najít také u venkovských a naproti tomu u městských dětí.

Existuje také zvláštní druh anekdot v dětském prostředí, tzv. žákovské anekdoty. Vznikají, předávají se a transformují na půdě školy. I tady nacházíme rozdíly v repertoáru - u dětí z osmiletých gymnázií a u jejich vrstevníků ze základních škol. (Pospíšilová 2005)

Základní syžetové linie anekdot jsou mezinárodní. Svým obecným šířením připomínají pohádky. Mezinárodní látky podléhají vlivu prostředí, ve kterém přežívají. Extrémním příkladem mohou být podání některých sousedních národů, které nejen že se liší, ale dokonce může nabýt zcela protikladného smyslu.

Příklad:

Víte, jak vznikli Maďaři?

Slovák přefiknul opici a hodil ji za Dunaj. (slovenská verze)

Víte, jak vznikli Slováci?
Maďar přefiknul opici a hodil ji za Dunaj. (maďarská verze)

Ve folkloru různých národů se vedle společných témat vyskytují také některé stejné hlavní postavy (např. kocourkovští). Někdy jsou však jsou hrdinové těchto humorných podání typicky čeští (v dřívějších dobách například Paleček, šašek krále Jiřího).

Za poměrně výraznou hranici související se schopností vyprávět, která je zásadní také při proměně repertoáru, můžeme u mladé generace považovat věk kolem deseti a patnácti let. Ve věku kolem patnácti let (někdy i dříve, ale hranici pod deset let překročí jen velmi zřídka) narůstá obliba černého humoru, cynismu, absurdity. Mnoho takových anekdot se týká například náboženské a rasové diskriminace. Anekdoty tohoto charakteru, které jsou umístěny třeba do prostředí koncentračních táborů, by na nás musely zapůsobit otřesným dojmem, kdybychom nechápali podstatu a funkci černého humoru. To, co nelze publikovat kvůli drastičnosti nebo obscénnosti, se šíří neofiálně – v ústním podání. Jak je vidět, humoru se do cesty nepostaví žádná překážka.

Ve světě dětí stojí humor a anekdoty v kontrastu proti oficialitě a přísnému uspořádání světa dospělých. Vyprávění „nevhodných" anekdot mezi dětmi a mládeží může, ať už uvědoměle či neuvědoměle, vyjadřovat opozici vůči světu dospělých. A navíc takové šokující anekdoty vyplývají přímo z podstaty humoru, kterou je podle odborníků nečekanost.

„Bez jisté krutosti by humor z velké části vyhynul." (Čapek 1984: 54)

Podle Čapka je anekdota regulátorem lidské agresivity. Místo činu ji přesouvá do slovní roviny. Anekdota je útok, ale i obrana, může být účinnou zbraní slabšího.

O životnosti anekdot svědčí jejich aktualizace a variační proces. Pozorujeme, že anekdota se postupně vyvíjí a že se v ní některé druhy v různé době rozšiřují. Podléhají módním vlivům, stárnou a proto „regenerují". Časem se některé skupiny úplně vytrácejí nebo se aktualizují a podléhají variaci. Nově se objevují některá témata, která reagují na aktuální změny a procesy ve společnosti (politické, technické, apod.)

Když se ohlédneme zpět a zavzpomínáme na své dětství, možná se nám ještě nějaká „kultovní" anekdota vybaví. S potěšením můžeme zjistit, že mezi současnou mladou

generací kolují tytéž náměty, základy, které známe. Jsou ovšem pozměněné, osvěžené, mají punc novoty. Podle Karla Čapka lze totiž v novějších dějinách vystopovat určitou periodicitu anekdot. Nějaký čas anekdota koluje v ústním podání, poté zmizí a po nějaké době se opět objeví jako úplně nová.

4.5. Fond anekdot

Fond anekdot je velice rozsáhlý a rozbíhá se do několika okruhů. Volbou námětů se dotýkají snad všech stránek lidského života, veřejného i soukromého. Vyskytují se v tematických nebo typologických sériích, trsech, mohou mít různé ideologické varianty.

„Anekdoty se množí pučením." (Čapek 1984: 54)

Znamená to, že tvoří celé skupiny, které se odvíjejí od stejného základu.

Patří sem rovněž anekdoty dětské a žákovské, které jsou charakteristické jak náměty, tak formou podání.

Množství anekdotických látek je značně pestré i v dětském folkloru. Jak jsme poznamenali už výše, děti často přejímají anekdoty od dospělých, tudíž se fond dětských anekdot od fondu anekdot dospělých zásadně neliší. Jiná věc je, nakolik děti těmto anekdotám opravdu rozumí. Pak ovšem do fondu dětských anekdot náleží také anekdoty, které by asi dospělému vtipné nepřišly. Máme na mysli různé jednoduché legrácky a primitivní anekdoty, které jsou pro dospělého příliš banální.

Příklad:

Chceš říct vtip?- VTIP.

Vzhledem k tomu, že anekdoty tvoří úplné bludiště námětů a motivů, není jednoduché najít nějaké hledisko, podle kterého tento materiál utřídit. Problémem je například skutečnost, že se formy anekdot kříží s tematickými okruhy. Různá témata vstupují do různých forem. Dochází tedy k překrývání a z toho vyplývá, že jednu anekdotu můžeme zařadit do více kategorií, buď podle formy, charakteru humoru, tematiky apod.

Přesto se pokusím vyčlenit a pojmenovat některé skupiny anekdot a hádanek podle několika možných kritérií vzhledem k cílům naší práce. Přehledné třídění může posloužit náměty k práci s anekdotou ve vyučovacích hodinách, případně jako pramen anekdot k našim návrhům konkrétních aktivit pro výuku vyprávění.

Prvním kritériem třídění bude **charakter humoru**. Obliba různých druhů humoru je dána nejen osobnostními rysy a individuálními preferencemi, souvisí také například s věkem. Menší děti mají rády jednodušší typ humoru, a to především humor situační. Starší žáci a pubescenti preferují humor náročnější. Je to především černý humor, humor absurdní nebo tzv. „kameňáky", které můžeme chápat jako podskupinu absurdního humoru, „absurdní na druhou". Pubescenti a adolescenti ocení také jazykový humor, založený na hře s jazykem.

Forma vypovídá o jejich stavbě, délce, jazykovém ztvárnění apod. Toto hledisko dobře poslouží při zkoumání kompozice anekdoty a její aplikaci na vyprávění. Na delších anekdotách si lze ukázat některé jednodušší narativní postupy (retardace děje, postupná gradace napětí zápletky apod.)

Tematické okruhy vycházejí z charakteru prostředí nebo charakteru jevu, na které upozorňují (rasismus, typické profesní vlastnosti, aktuální události, lidské „nešvary" apod.) Můžeme na nich dobře sledovat proces aktualizace, jejich přizpůsobování se životní realitě, reflektování této reality a reagování na ni.

Častým terčem humoru jsou různé společenské, rodinné či partnerské role a vztahy mezi lidmi (tchýně, homosexuál apod.). Promítají se zde také všeobecně více či méně přijímané „fámy", které mezi lidmi kolují (např. o IQ blondýnek). S dětmi se můžeme pokusit některé z nich vyvrátit, uvést si příklady, pro které takovéto zjednodušující vidění neplatí. Naskytuje se nám zde příležitost doložit jednu z funkcí humoru a anekdot, tedy jako forma útoku nebo obrany. K obojímu účelu dobře slouží zesměšnění formou anekdoty. Mezi těmito anekdotami najdeme takové, které pramení ze současného myšlenkového klimatu naší společnosti. Například vtipy o cikánech jsou projevem rasové netolerance a nesnášenlivosti.

Jiné anekdoty mohou fungovat jako mechanismus uvolňující napětí, strach a nervozitu. To je příklad předválečných anekdot politických s protiokupační tematikou nebo politických anekdot namířených proti režimu před rokem 89.
Můžeme zde v této souvislosti uvést anekdotu z období nacistické okupace, kdy byla v českých zemích zavedena povinná dvoujazyčnost.

Příklad:

Německý státní činitel si u prezidenta Háchy stěžuje, že na zdi je o něm hanlivý nápis (K.H. Frank je vůl). Prezident odpoví: „Ale já opravdu dbám na dodržování platné vyhlášky, že každý nápis musí být uveden nejprve německy a až potom česky. Postarám se, aby to opravili.“ (Klímová 1991: 32)

Politická anekdota je výrazným typem současného humoru. V našich podmínkách ho ale bylo možné soustavně sledovat až po odeznění bývalého režimu, proti němuž byl zaměřen. Využíval často ruských prvků, ať už jazykových (anekdoty makarónské[30]), nebo z reálií SSSR.

Příklad:

Rentgen vynalezli Rusové už v 15. století. To jeden stakář napsal svému sousedovi: „Ty padouchu, tebe jsem prokouk skrz naskrz!“ (Klímová 1991: 32)

V mocenské sféře SSSR používá anekdota také prvků čínštiny. To je ovšem jazyk natolik vzdálený a nepřístupný, že se zdaleka nejedná o skutečnou čínštinu. Jde o další charakteristický jev anekdoty - tvorbu pseudojazyka. Například tato čínština politického vtipu si ponechala pouze jediný charakteristický rys, jednoslabičnost. (Klímová 1991: 32)

Příklad:

„Víš, jak se řekne čínsky 250 milionů?“ [31]

„Pche.“

Aby takové dobově silně zakotvené anekdoty přežily, podléhají aktualizaci. V současnosti se bohatě rozvíjí a nabízí možnost neotřelým způsobem charakterizovat ráz doby, ve které žijeme.

Příklad:

Víte, co se stane, když skřížíte želvu s politikem?

Paroubek.

Jak to?

No, přece vůl s přilbou.

---

[30] *Makarónská anekdota* - v českém jazykovém kontextu úmyslně ponechána slova jinojazyčná, v tomto případě ruská. Zejména pointa bývá v jazyce národa, o němž se vtipkuje.

[31] tehdejší počet obyvatel SSSR

Václav Klaus měl v jednom krajském městě projev pro veřejnost.
Jakmile skončil, začal starší pán vykřikovat: „Ať žije náš pan prezident...“
Václav Klaus mu blahosklonně pokynul a děda pokračoval: „... z takovýho důchodu jako já!“

Obranná funkce je typická také pro židovské anekdoty, často vymýšlené Židy a mířící do vlastních řad. Můžeme zde sledovat mimořádnou dávku ironie a černého humoru.

Anekdoty tedy můžeme využít při naplňování nejen výukových cílů literárních a jazykových, ale také cílů mravně výchovných.

4.6. Dělení anekdot[32]:

A) **podle charakteru humoru:** černý humor, jazykový humor a slovní hříčky, „kameňáky“, humor absurdní, situační humor

B) **podle tématu a prostředí :**

- erotické – sexuální tabu, o homosexuálech
- politické
- aktuální – povodňové, reklamní slogany, o známých osobnostech, ...
- historické
- etnické, národnostní a menšinové – o Skotech, o Rusech, o cikánech, ...
- z vězení
- od soudu
- ze zaměstnání – lékařské, o učitelích, námořnické, hornické, ...
- náboženské – židovské, muslimské; o jeptiškách, knězích
- manželské – nevěra
- feministické a antifeministické
- vulgární
- záchodové (fekální) apod.

[32] Detailnější popis + příklady viz příloha: Vybrané druhy anekdot.

Uvádíme zde také některá témata, která do dětského světa příliš nepatří (z vězení, od soudu, manželské apod.) Je to proto, že v repertoáru dětí můžeme nalézt všechny anekdoty, které si vyprávějí dospělí. Děti je od nich přejímají, i když jim často úplně nerozumějí.

C) **podle formy:**

1. podle **délky** – délku bychom určitě jako důležité kritérium pro dělení anekdot nevnímali, kdyby neexistovaly krajní polohy. Najdeme mezi nimi anekdoty „nekonečné" i formy velice krátké (ze dvou či třech slov – spíše než anekdota, bychom je nazývali vtipné slovní říčky).

1.1. **krátké** – jejich předností je, že míří „rovnou k věci". Pointa na sebe nenechá dlouho čekat. Jsou mistrovstvím zkratky. Vytvořit takovou krátkou a přitom trefnou anekdotu je velice obtížné. Vyžaduje to velice pečlivý výběr slov pro dosažení maximální výstižnosti. Forma slovních hříček je v tomto případě nejjednodušší.

Příklad: *rukavice – noha méně; politika – louce vyká*

1.2. **dlouhé** – jsou složitější kompozičně. Jejich délka musí být dostatečná, aby byl vytvořen prostor postupné gradaci, nesmí být ale přílišná, aby anekdota nezačala nudit. Existují ovšem i příklady anekdoty, jejichž cílem je napínat až k nudě. A pointa, na kterou tolik čekáme? Buď se prostě nedostaví, a nebo je nepřiměřená délce jejího oddalování. Člověk se pak směje sám sobě a svému pošetilému očekávání. Jak by mohla taková „blbost" skrývat nějakou hlubší myšlenku?

Příklad:

Vlnitý plech jde na pivo a potká druhý vlnitý plech, který se ho ptá: „Kam jdeš, vlnitý plechu?"

První vlnitý plech mu odpoví: „Jdu na pivo, vlnitý plechu."

A tak šly na pivo dva. Za chvilku potkaly třetí vlnitý plech, který se jich ptá: „Kam jdete, vlnití plechové?"

„Jdem na pivo, vlnitý plechu." A tak šly na pivo tři.

Vyprávění pokračuje tak dlouho, podle vytrvalosti vypravěče nebo dokud nedojde trpělivost posluchači. Pak (ve vysokém počtu) vlnitých plechů následuje pointa.

Když konečně 1257 vlnitých plechů dojde do hospody, přečtou si ceduli, na které stojí: „Vlnitým plechům nenaléváme." (Budinský 2001: 24)

2. podle **vrstvy národního jazyka**

2.1. anekdoty s nářečními prvky

2.2. s vulgarismy

2.3. s využitím obecné češtiny

2.4. v psaném projevu většinou ve spisovné formě

5. LIDOVÁ SLOVESNOST V KONTAKTU S JINÝMI PROSTŘEDKY MASOVÉ ZÁBAVY

5.1. Vliv masových prostředků zábavy

Nové anekdoty se mezi školáky šíří rychle. V moderní civilizaci není příliš prostoru pro dlouhé debaty, ale příležitostná situační komunikace se zábavnou funkcí není příliš omezována dalšími prostředky zábavy, jako je počítač, televize apod. Naopak právě televize, internet nebo mobilní telefon patří k oblíbeným zdrojům vtipů. Spolupůsobí zde také jevy jako reklamní slogany a jejich parodie, které se mohou stát inspirací pro tvorbu folklorní povahy. Příklad vlivu televizní reklamy:

Co to je? Je to fialový a leží to na louce?

Kráva Milka.

Mezi autentickým ústním podáním a masovými technickými prostředky vzniká obousměrné působení. Mnohé anekdoty čtené nebo slyšené v rozhlase či v televizi rozšiřují vypravěči dále ústní cestou a z ústního podání se znovu přenášejí na televizní obrazovky nebo do radiových pořadů.

Podobně je tomu s časopisy nebo novinami, které otiskují anekdoty. Na výzvu redakce je tam většinou posílají dospělí a odtud je přejímají opět děti. Je to doklad toho, jak tištěné slovo napomáhá šíření a udržování ústních tradic.

Lidová slovesnost žije v současnosti v kontaktu s jinými prostředky masové zábavy, jako jsou literatura, počítač, televize, rádio, film nebo hudba. Dochází mezi nimi k prolínání a vzájemnému ovlivňování.

5.2. Vztahy mezi slovesným folklorem a literaturou

Našemu cíli poslouží povšimnout si, jak se lidová slovesnost, konkrétně vyprávění (především anekdot) dostává do kontaktu s literaturou a zda v této souvislosti ovlivňuje četbu dětí.
Jaké vztahy mezi folklorem a literaturou lze najít?

1. *Literatura nahrazuje foklor* – například četba pohádek před usnutím většinou nahradila lidovou pohádku vyprávěnou. K dětem se pohádka dostává prostřednictvím četby, mnohem častěji však z televize, někdy i divadelní dramatizací.

2. *Literatura rozvíjí foklor* – to se týká například pověstí. Některé z nich se prostřednictvím četby rozšířily z místního a krajového okruhu do širšího povědomí, z pověstí regionálních se staly pověsti celonárodní.

3. *Folklor působí na literaturu* – včleňuje se do literatury. Tento jev se nazývá *literární folklorismus*. Vlivy folkloru jsou nejpatrnější v době národního obrození a romantismu, ale uplatňují se i dnes, v současné literatuře. Týkají se různých složek literárního textu – vrstvy tematické, ideové i výrazové. Mezi českými autory, kteří ve své tvorbě užívají folklorní prvky, jmenujme například K. Čapka, J.Š. Kubína, J. Drdu, F. Hrubína aj.

4. *Literatura pololidová* – tuto literaturu známe i ze staršího vývoje, ale rozvíjí se i v současnosti. Její autoři vycházejí z lidové slovesnosti a napodobují její náměty a postupy.

Vzhledem k tomu, že současné děti většinou nemají velkou potřebu číst (naskýtají se jim mnohé jiné a pro ně atraktivnější možnosti zábavy), měli bychom přemýšlet nad tím, jak děti pro četbu získat.
Jak už jsme několikrát poznamenali, děti mají rády humor a legraci. Proč by tedy anekdota nemohla být dobrým podnětem? Anekdota děti nezastraší ani délkou, ani představou nezáživnosti. Od anekdoty je už pak jen krůček ke krátké humorné povídce, pak může přijít na řadu o něco delší dobrodružná povídka a pomalu třeba i celá kniha.

***

B. *PRAKTICKÁ ČÁST*

Nyní přecházíme k praktické části této práce. Ukážeme si některé možnosti, jak komunikační schopnosti dětí rozvíjet a připomeneme si, na co při této práci nesmíme zapomínat.

Dále zde představíme některé aktivity, určené k výuce vyprávění na 2. stupni ZŠ. Všechny popsané aktivity jsou založené na anekdotě, kterou využívají z různých hledisek.

Rozvíjení verbální a neverbální komunikace patří mezi cíle vzdělávacího oboru *český jazyk a literatura*, jak je stanoveno v rámcovém vzdělávacím programu, který je součástí systému kurikulárních dokumentů.

Vzdělávací obor český jazyk a literatura je pro přehlednost rozčleněn do tří vzájemně se prostupujících částí: *komunikační a slohová výchova, jazyková výchova* a *literární výchova*. V této práci se věnujeme rozvíjení komunikačních dovedností žáků 2. stupně základního vzdělávání, což je rámcové integrační téma, které propojuje všechny tři části předmětu.

Při rozvíjení komunikačních dovedností žáků si učitel nemůže vystačit s pouhým naplňováním forem, tedy slohových útvarů[33], které neodpovídají konkrétním komunikačním situacím. Slohové útvary jsou pouhými abstraktními schématy, zobecněnými typy projevů (založenými na určitém slohovém postupu), jež usnadňují vnímání složité reálné komunikační situace. Žáci by měli být vedeni k poznávání a aktivnímu používaní *slohových postupů* při realizaci vlastních projevů. Netrváme tedy na zachování „čistých" slohových útvarů, naopak připouštíme, nebo dokonce vyžadujeme jejich modifikace, čímž zvýrazňujeme komunikační poslání předmětu.

Rádi bychom, aby žáci byli vedeni k sledování komunikace v běžných dorozumívacích situacích, aby si všímali kladných i záporných stránek a aby také sledovali funkci jazykových prostředků v těchto situacích.

Jedním z cílů vyučování by měl být rozvoj žáka jako komunikující bytosti, jeho vyjadřovací schopnosti by mu měly umožnit prožívat radost z úspěšné komunikace. Žák by

[33] Viz 1. kapitola: 1.2. Vyprávění obecně (s. 16)

měl vědět, že si nejdříve musí ujasnit, co chce říct a poté způsob, jak to vhodně sdělit. Jeho projev by měl být srozumitelný a přiměřený potřebám situace po stránce jazykové a slohové. Žák by se měl zdokonalovat ve všech komunikačních dovednostech, a to v mluvení, psaní, naslouchání i čtení.

Protože je komunikace integračním rámcem předmětu český jazyk a literatura, při vymýšlení konkrétních aktivit při výuce vyprávění nezapomínáme na propojování jazyka a literatury a na vytváření souvislostí mezi nimi. Komunikační situace nevznikají ale jen při setkávání lidí mezi sebou. Zvláštní komunikační situace vzniká také v kontaktu s uměleckým dílem. Komunikovat vlastně znamená „vytvářet spojení". Takové spojení vzniká i mezi čtenářem a autorem při četbě knihy. Autor vytváří fikční svět a v něm různé postavy, vypravěče, který vypráví příběh, prostředí atd. Všechny tyto prostředky slouží ke komunikaci se čtenářem. A tedy i tuto komunikaci máme na mysli při určování cíle předmětu.

6. JAK VYPRÁVĚT

Lidé rádi poslouchají příběhy a pokud jsou takové příběhy ještě poutavě a barvitě vyprávěny, uchovávají si je dlouho v paměti. Vyprávění má utěšující funkci.

„Jedním z důvodů, proč lidé vyprávějí příběhy, je touha najít nějaký pevný bod, formu uprostřed zmatené lidské zkušenosti." (Eco 1997: 44)

Vyprávění příběhu je jako malování. Každá věta jako by byla tah štětce malující obraz. Nejprve dekorace: prostředí a čas. Řekneme „kdy" se příběh odehrál a „kde" to bylo. Teď má posluchač v hlavě první črty obrazu, do něhož zasadíme děj, tedy „co" se stalo. Aby takový obraz mohl posluchači nabídnout, musí si ho vypravěč umět na pozadí slov a textu celý představit. Musí mít bohatou obrazotvornost. Účinek vyprávění je podmíněn stejně tak zajímavostí příběhu jako osobností vypravěče.

Posluchači vnímají situaci vyprávění prostřednictvím více smyslů. Působí na ně nejen slova, ale i tón, upřímnost a přesvědčivost hlasu vypravěče. Pokud jsou vypravěč a posluchač v bezprostředním kontaktu, vedle verbálních prostředků ovlivňují vnímání posluchače také prostředky neverbální, především vizuální. Neverbálními prostředky předáváme v průběhu kontaktu informace jiným než slovním způsobem. Jsou to informace

povahy emocionální – naladění, pocity, afekty. Při běžném řečnickém projevu se jedná z větší části o komunikaci neuvědomovanou. Pro šikovného vypravěče je však důležité být si vědom těchto možností a umět jich využít.

Mimojazykové prostředky přednesu rozdělujeme (Hůrková – Šrámková 1984: 184-284):

a) pohybové - *mimika* - výraz celého obličeje; lidská tvář je nejdůležitějším sdělovatelem emocí; mimické svaly dovolují utvořit více než tisíc různých výrazů obličeje

- *oční kontakt* – jeho udržováním dáváme posluchači najevo, že je součástí dění
- *gestikulace* – zvýrazňuje emocionální hledisko sdělení
- *držení těla a pohyb*: *proxemika* – komunikace vzdáleností (tělesné přiblížení či oddálení)

  posturologie – komunikace tělesnými postoji (vzpřímený postoj, úklon hlavy apod.)

  haptika – komunikace doteky

b) jiné – prostředky, které vytvářejí kulisu, prohlubují atmosféru řečnického projevu (kostým, rekvizity, hudba …)

Všech těchto prostředků může vypravěč využít k umocnění posluchačova dojmu. Jazyk je poměrně chudý na to, aby mohl vyjádřit úplně vše. Promyšleným využitím kombinace různých neverbálních prostředků dosáhneme přesnějšího porozumění a hlubšího prožitku z vyprávění. Velkou roli hraje zvláště oční kontakt. Ideální je, když každý posluchač získá pocit, že vypravěč mluví přímo a právě na něj.

V odborných publikacích se uvádí, že slovy sdělujeme jen nepatrné množství informací ve srovnání s komunikací mimoslovní. Sami si tuto skutečnost dobře uvědomíme, pokud si představíme situaci, kdy komunikujícího člověka nevidíme. Uvádíme příklad z vlastní zkušenosti při telefonním rozhovoru nebo během komunikace prostřednictvím emailu, kdy můžeme být v rozpacích nad významem některé části sdělení (viz používání ujišťovacích „smajlíků“).

Potvrzením těchto slov je i následující přehled podílu třech různých aspektů projevu, které mají vliv na posluchače:

Slova 7%

Hlas 38%

Neverbální projevy 55%

(Müllerová 2002: 23)

Aby nám bylo dobře rozumět a posluchač sdělení stihl vstřebat, musíme svou řeč přiměřeně rozčlenit pomocí pomlk. Je to velice působivý prostředek a dodá mluvenému projevu rozmanitost a napětí, které upoutá. Napětí je velmi důležitou složkou vyprávění, podněcuje posluchačovu zvídavost a tím udržuje jeho pozornost. K jeho dosažení nám dobře poslouží i čas vyprávění, které se může podle potřeby zpomalovat. Pokud se má stát něco důležitého či působivého, musíme kultivovat umění prodlevy.

Co se týká tónu hlasu, výzkumy potvrzují, že ten, kdo mluví hlubším hlasem, vzbudí u svých posluchačů větší důvěru. Mnozí lidé se domnívají, že musí zvýšit hlas, aby získali pozornost. Ve skutečnosti pozornost získáme změnou intenzity hlasu.

Při líčení konverzace je mnohem efektivnější využít přímé řeči než běžné řeči nepřímé. Tedy místo opisného „řekl, že ..." mluvit přímo řečí dané osoby.

Ještě účinnější je současně měnit hlas, tedy tónem odlišit jednotlivé postavy spolu v příběhu hovořící.

A ze všeho nejpůsobivější je oboje najednou a ještě přidat pohyb hlavou na jednu stranu, když mluví první postava a na druhou stranu při řeči druhé postavy.

6.1. Jak vyprávět anekdotu

V úvodu této kapitoly jsme si představovali proces vyprávění jako malování obrazu. Mluvíme-li nyní o anekdotě jako o jednom ze specifických vyprávěcích žánrů, musíme si uvědomit, že s rozdílem ve složitosti výstavby textu je spjata odchylka v jeho interpretaci, přednesu. Specifikem anekdoty jako útvaru s dramatickými prvky je, že vyžaduje, aby byla podána živě a účinně. Ne tedy každý vypravěč, který je dobrým interpretem jiných žánrů prozaického folkloru, umí stejně působivě vyprávět anekdoty. V anekdotě záleží na každé drobnosti, na efektivním využití slovního vtipu i na výslovnosti.

Technika vyprávěného vtipu spočívá především v jeho výstavbě. Nejčastěji se v ní uplatňuje kontrastní dvojčlenná nebo trojčlenná kompozice, umění zkratky a zapojení živého dialogu. Uvozovací věty bývají potlačeny na minimum (*říká, on na to,* apod.) nebo úplně eliminovány, tak lze anekdotě přidat na dynamice. Vypravěč musí anekdotu vyprávět tak, aby závěrečná pointa byla logická a hlavně nečekaná, aby byla vtipným završením děje, dialogu, hádanky apod. Vypravěč sám by se neměl svému vtipu smát před pointou. Měl by mít dobrou paměť a schopnost pohotové volby slov. Kouzlo celé anekdoty je zrušeno, když se uprostřed vyprávění vypravěč zasekne a neví jak dál, nebo když prozradí pointu moc brzy bez logické dějové návaznosti.

Co se týče navození komického účinku, význačným prostředkem je jazyková hra. Může jít o deformaci formální stránky řeči postav, např. imitaci cizojazyčného projevu nebo šišlání.

Příklad:

Chlap volá na hotelovou recepci. Recepční zvedne sluchátku a ozve se: „Poslal jsem vám postel."

Recepční v rozpacích odpoví: „No, my máme sice postelí dost, ale když jinak nedáte...Tak děkujem."

A chlap odpoví: „Plosim."

Obsah řeči se stává komický vhodnou volbou slov, přívlastků, různých rčení a neobvyklých přirovnání.

Značnou funkci ve vytváření komického efektu má také pestrá a výmluvná mimika, živá gestikulace a vhodně dokreslující intonace.

7. JAK SCHOPNOST DĚTÍ VYPRÁVĚT ROZVÍJET

Podle našeho názoru při probírání slohového postupu vyprávěcího a útvaru vyprávění je důležité upozornit na to, že se nejedná pouze o psanou formu projevu, ale že vyprávění pěstujeme též ve formě mluvené. Zařazením řečnického stylu mezi učivo sledujeme širší cíl – zdokonalit mluvený projev žáků. Žáci mají pod vedením učitele pozorovat a analyzovat řečnické texty a uvědomovat si důležitost kultivovaného mluveného projevu, roli jazykových a slohových prostředků, které používají.

Naším cílem je naučit žáky přehledně a zajímavě vystavět *příběh* ať už ve formě psané nebo mluvené. Ze školy by si měli odnést cennou dovednost upoutat vyprávěním adresáty svého projevu a učinit z vypravování radost nejen jim, ale i sobě. Žáci jako vypravěči i posluchači lépe pochopí principy, jak zapůsobit, uvědomí si na vlastní kůži, co působí na ně. Tyto zážitky a zkušenosti pak snáze a přirozeně uplatní v projevu písemném. Zároveň tato dovednost umožní žákům pozorněji, hlouběji a citlivěji vnímat umělecké vyprávění literární povahy.

V jazykových hodinách slohu je umělecký styl jen jedním z řady funkčních stylů. Práce s uměleckým stylem je ale záležitostí také literární složky předmětu. Studium literární historie a teorie, které doprovází četbu a její interpretaci, vede k jejímu obohacování a k poznávání individuálního stylu autorů. Žáci si uvědomí, v čem tkví působivost vypravěčského umění určitého autora a jeho umění dokáží ocenit.

Pro téma vyprávění považujeme za vhodný postup analyticko-syntetický. Tedy začít nejprve analýzou textu (ať už jeho mluvené nebo psané formy) a odtud syntézou a zobecněním dospět k základním kompozičním a jazykovým vlastnostem projevů. V této fázi přecházíme k aplikaci poznatků na vlastní individuální projevy. Žáci získávají kromě teoretických znalostí také praktické zkušenosti.

Tyto činnosti jsou opět náplní hodin slohové složky předmětu. Proto je důležitá návaznost a tematická propojenost obou složek (nejlépe všech tří složek). Patří sem tedy *činnosti reprodukční*, o kterých je pojednáno níže, i *činnosti produkční*, které představují samostatnější a náročnější formu práce, neboť vyžadují individuální pojetí tématu, výběr jazykových prostředků a kompozičních postupů. Přechod mezi reprodukcí a produkcí tvoří obměňování textů předlohy (změna monologu v dialog, dramatizace, změna vypravěčské perspektivy apod.)

Další možností obměňování, poněkud náročnější a kreativnější, jsou úkoly, při nichž je například dán pouze začátek textu a žáci jej rozvíjejí a pokračují tak ve vyprávění. Postupovat lze i opačně – je dáno pouze ukončení a žáci podle něj domýšlejí začátek a děj příběhu. Podobně lze do hotového textu zakomponovávat určité dané prvky (např. noc, jízdu vlaku, zpěv ptáků, hádku sousedů apod.)

Také formulace nadpisu je zajímavou kreativní aktivitou. Vymyslet dobrý výstižný název textu je často náročnější než celé ztvárnění tématu.

Vhodnou výukovou činností v oblasti komunikace je dramatizace a pantomima. Určitou situaci lze nejprve vyjádřit slovně, poté pantomimicky nebo naopak. Lze srovnávat, jak působí vyjádření slovní ve srovnáním s vyjádřením mimoslovním. Všimneme si tak

bohatých možností vyjadřování komplexního – jazykového (verbálního) společně s prvky mimojazykovými (nonverbálními) a parajazykovými (paralingválními).

7.1. Motivace

Nejdůležitější pro jakoukoliv práci s dětmi je vytvořit příznivou atmosféru. Než se začne s vlastní aktivitou, v našem případě s vyprávěním či jiným mluveným projevem, je třeba děti na tuto činnost připravit, naladit. Každé dítě si prožívá svůj osobní příběh, vstupuje do společné aktivity s jinou náladou, jinými prožitky posledních hodin. Měli bychom se pokusit uvést děti do stejné, nebo alespoň podobné nálady. Dosáhneme toho vhodně zvolenou motivací, která vzbudí jejich zájem a podnítí pozornost žádoucím směrem. Jaké máme možnosti motivace:

a) Čerpat ze *zkušenosti* dítěte
- připomenout jejich individuální zkušenost (Vánoce, začátek jara, oslavu narozenin, domácí zvíře ... podle tématu vyprávění, které jsme zvolili)
- vytvořit novou společnou zkušenost – procházka podzimním parkem, pozorování bouřky, shlédnutí filmu, poslechem hudby, hra, demonstrace předmětem ...

b) *Slovem* – vyprávěním (důležitou roli zde hraje humor, emoce), nečekanou otázkou

c) *Osobní příklad* – zájem a nadšení vedoucího činitele podmiňuje všechny ostatní formy motivace

7.2. Několik základních pravidel

Vyprávění se řídí principem časovým a kauzálním.

Časový princip spočívá v řazení událostí příběhu tak, jak šly za sebou, co bylo nejdříve, co následovalo atd. Důležité je vyjadřovat se pestře, neopakovat stále stejná slova jako *pak, potom.* Na jejich místě lze použít mnoha dalších možností (*nejprve, nejdřív, později, poté, nakonec...*).

Princip kauzální spočívá v řazení příčin a následků. Nejprve uvedeme příčinu, až po ní následek.

Má-li být vypravování poutavé a barvité, musí usilovat o dějové napětí a živé vystižení událostí. Vhodným prostředkem oživení může být například *přímá řeč*, která čtenáři přibližuje promlouvající postavy.

Děje minulé sice zpravidla vyjadřujeme minulým časem, chceme-li však dosáhnout napětí a živosti rychlejším spádem děje, užijeme *slovesné tvary času přítomného* (tzv. prézens historický). Tímto způsobem posluchačům nebo čtenářům události více přiblížíme. Pokud se ale rozhodneme pro čas přítomný, už ho v průběhu téhož vypravování nestřídáme s tvary času minulého. Dynamiku děje zvyšují také slovesa *dějová.*

K poutavému vyprávění nestačí jen *zajímavé téma.* Přispívá k němu též vhodná *volba slov a jazykových prostředků*, synonyma místo opakování stejných výrazů(bohatá slovní zásoba), obrazná pojmenování, citlivé použití slovní zásoby z jiných vrstev národního jazyka než je vrstva spisovné češtiny.

Jazyk vyprávění volíme tak, aby byl přirozený prostředí a tématu našeho příběhu. V uměleckém vyprávění můžeme použít v mluvě postav příběhu i nespisovných výrazů, dokonce i vulgarismů, ale pouze pokud slouží konkrétnímu účelu (charakteristika postavy apod.). Neosobní autorský vypravěč (er-forma) by se měl vyjadřovat spisovně.

Neméně důležitá je *promyšlená větná stavba.* Krátké věty jednoduché jsou přehlednější než složitá rozvětvená souvětí. Krátké věty jsou řazeny jedna za druhou často i bez použití spojky.

7.3. Jednotlivé části vyprávění

Vyprávění si pro přehlednost rozčleníme na tři základní části: *úvod, stať* a *závěr.*

V ***úvodu*** vyprávění představíme jednající osoby, čas a místo děje. Úvod můžeme zahájit:

- popisem přírody, krajiny, kde se příběh odehrává
- zasazením příběhu do časového horizontu (století, letopočet, včera,„kdysi dávno“ apod.)
- představením jedné hlavní postavy (případně více postav)

- otázkou
- příslovím, rčením, anekdotou
- vlastní úvahou
- koncem

Příběh můžeme dokonce zahájit bez úvodu – začneme rovnou a bez úvodní přípravy dějem příběhu.

Stať. vlastní vypravování pak dále dělíme na několik částí: začínáme *zápletkou*, děj stupňujeme a zvyšujeme tak napětí posluchačů (čtenářů), až dojdeme k jejímu vyvrcholení, pak postupujeme k *objasnění* zápletky a k rozuzlení.

Závěr: děj můžeme ukončit buď jasně daným a nezpochybnitelným závěrem, nebo ho můžeme nechat otevřený. Dosáhneme toho buď tak, že děj necháme neukončený - příběh nedovyprávíme až do rozuzlení a objasnění zápletky, nebo tak, že umožníme v závěrů dvojí (nebo dokonce i vícerou) možnou interpretaci. Takové „neukončené ukončení" je ovšem dosti náročné a vyžaduje zkušeného vypravěče (umělecké vyprávění beletristické).

7.4. Co budeme vyprávět

Vyprávět můžeme vlastní zážitky nebo příběhy, které se staly někomu známému nebo blízkému. Vyprávění lze také dobře učit reprodukcí viděného, čteného či slyšeného. Děti mohou reprodukovat obsah filmu, který viděly, nebo knihy, kterou četly. Taková reprodukce je společenskou aktivitou a její schopnost je ve společnosti velmi kladně přijímána.

Jako reprodukci chápeme též přednes básní. Přednes poezie nespočívá na pouhém mechanickém memorování. Děti musí básnickým textům nejprve porozumět a procítit je. Rozvíjíme tak jejich estetické vnímání a vyjadřování emocí při interpetaci poezie. Dětský přednes přispívá nejen k rozvoji paměti, ale i k rozvíjení obrazně názorného myšlení.

Můžeme si také přečíst společně nějaký kratší text prozaický (pohádku či povídku ze života) a poté se pokusit o jeho reprodukci. Reprodukování textu je dobrým východiskem vlastních prací produkčních, které přináší větší možnosti pro tvořivost.

7.5. Výběr textu

Když děti učíme vyprávět podle předlohy, tedy volně převyprávět předložený text, je pro začátek nejjednodušší vybrat text vycházející z ústní lidové tradice. Způsob výstavby takového textu napodobuje ze své podstaty vyprávění příběhu. Opakované tradování takové textu si jednotliví vypravěči postupně přizpůsobili nejen formálně, ale i obsahově. Děj příběhu je vystavěn tak, aby se dobře pamatoval (opakování, variace – číslo 3, apod.).

Co se týče tématu, je dobré zvolit příběh dobrodružnější s výrazným dějem a emocionálním nábojem, soustředěný k jedné situaci či problému. Je třeba najít takový text, k němuž by si dítě mohlo vytvořit osobní vztah. Dále musí být přiměřený jeho věku a zkušenostem, na čemž závisí interpretační schopnosti dítěte. Pokud je to jen trochu možné, měla by být dítěti dána možnost výběru, i když třeba jen z několika omezených možností, tak, aby se dítě na svém projevu aktivně podílelo už od úplného začátku. Touto svobodnou volbou získá dítě pocit zodpovědnosti. Jen s takovou předlohou, která splňuje uvedené podmínky, můžeme dosáhnout přirozenosti projevu.

Jak seznámit dítě s textem, který má sloužit jako předloha k vypravování? Pro první kontakt bude nejlépe samostatné tiché čtení. Dítě tak nepodléhá jiné než vlastní interpretaci a jeho zážitek z textu zůstane individuálním.

Teprve poté můžeme přejít k rozhovoru nad textem. Takový rozhovor musí být vždy dialogem, aby byly děti aktivizovány. Učitel rozhovor sice vede, ale nesnaží se prosazovat jedinou možnou (tedy svoji vlastní) interpretaci. Naopak dává prostor různým hlediskům a přijímá dětskou představivost. Cílem takového rozhovoru je lepší porozumění dětí textu (včetně neznámých výrazů), pochopení textové stavby a možnost bohatšího prožití jeho uměleckých kvalit. S takto prožitým a pochopeným textem má dítě naději na úspěch při jeho reprodukci.

7.6. Jak využít anekdotu

Anekdota má tu výhodu, že je mezi dětmi oblíbena a spontánně přijímána. Dokáže je zaujmout a motivovat. Repertoár anekdot je velmi pestrý a poskytuje bohatý zdroj výběru v souladu s cílem, ke kterému v hodině směřujeme. Lze jimi zaujmout různě staré žáky.

Jejich obliba humoru a anekdot s věkem nemizí, pouze se mění typ humoru a tematika, která je zajímá.

Anekdota je vhodná spíše v době, kdy s vyprávěním začínáme. Můžeme si na ní předvést některé kompoziční postupy, jako například:

- využití přímé řeči (pásmo vypravěče x pásmo postav);
- „akční" funkci dějových sloves;
- oslovení posluchače, navázání kontaktu;
- stupňování, gradace zápletky
- konfrontace různých úhlů pohledu
- zamlčení nějaké informace s možností jejího pozdějšího překvapujícího odhalení apod.

Nevýhodou anekdoty je její přílišná stručnost, určitá strohost a formální schematičnost. Neposlouží nám pro výuku složitějších vyprávěcích postupů, při tvorbě osnovy ani jako příklad při vysvětlování jednotlivých fází vyprávění. Další možnou nevýhodu anekdot jakožto prostředku výuky vyprávění vidíme paradoxně opět širokou škálu jejích druhů. Ta totiž nemusí být vždy jen kladným faktorem. V tak pestré nabídce narážíme i na anekdoty hrubé, vulgární nebo cynické. Je třeba pečlivě zvážit, jakou anekdotu si k práci v hodině vybereme. Pokud anekdota obsahuje vulgarismy, zvažujeme, zda je jich užito účelně, tzn. zda je možno chápat tyto vulgární prvky jako součást chrakteristiky postavy pomocí její mluvy. Dále musíme vybírat anekdotu podle přiměřenosti věku žáků. Ne vždy jsou děti schopny pochopit podstatu humoru, na kterém se zakládá. (Např.: děti v šesté třídě podle našich zkušeností nechápou např. ironii.) Obecně řečeno - ne každá pointa je dostupná všem, ne každý je vybaven stejnou pohotovostí, důvtipem a smyslem pro humor.[34] Vždy je nutné výběr anekdoty dobře promyslet vzhledem k cílům výuky.

[34] K rozdílům v repertoáru anekdot u dětí viz 4. kapitola: 4.4. (s. 42)

8. JAK PRACOVAT S ANEKDOTOU

8.1. Aktivita č. 1: *Co je na vtipech vtipného?*

Charakteristika: metoda induktivní: transformace → analýza; skupinová práce; vlastní vyprávění příběhu

Cíle:

- žáci provedou transformaci krátkého textu anekdoty, porovnají dvě varianty téhož obsahu z hlediska vtipnosti, svůj výběr odůvodní
- na základě transformační činnosti a následného srovnávání žáci pochopí základní kompoziční a funkční princip anekdoty - kontrast dvou různých úhlů pohledu na stejnou situaci/problém
- učitel si připraví několik záložních anekdot pro případ nouze

Pomůcky: lístečky papíru, klobouk, lístečky s pokyny pro transformaci

Čas: 45 min

Domácí příprava: každý si připraví jeden vtip, který se mu líbí, a napíše ho na lísteček spolu se svým jménem.

Na začátku hodiny vylosuje některý žák z klobouku tři lístečky. Žáci, kteří je napsali, své „favority" přečtou nahlas ostatním. Učitel rozdělí žáky do třech skupin. Každé přidělí jeden z vylosovaných vtipů. Úkolem žáků ve skupinách je přetvořit svůj vtip podle pokynů učitele (na základě charakteru anekdoty stanoví učitel typ transformace – záleží na anekdotách, které máme k dispozici). Každé skupině dá učitel písemné zadání na lístečku papíru, například:

- Přepište rozhovor dvou postav v řeči přímé do řeči nepřímé. Jak mezi sebou postavy komunikují, je jejich jazyk spisovný nebo nespisovný?
- *Pointa* je nejvtipnějším místem celé anekdoty. Zkuste ji pozměnit nebo úplně přetvořit.
- Věty jednoduché rozveďte do souvětí.
- Popište postavy, které v anekdotě vystupují.

Vzájemně si pak mezi skupinami celé dvojice vtipů (původní i přetvořený) prohodí. Druhým úkolem bude posoudit, co se na vtipu změnilo a který z obou vtipů ve dvojici je zábavnější, humornější. Žáci svou volbu zdůvodní. Postupně každá skupina představí výsledky svého

srovnání. Výsledky zapisujeme v bodech na tabuli. Ke každé posouzené transformaci učitel řekne několik slov:

- *dialog* - vtipy se hlavně vypráví a teprve druhotně čtou, tudíž mají vlastnosti projevů mluvených; dialog je vhodnou formou, jak zobrazit konfrontaci různých stanovisek jednajících osob; jedna z osob vystupuje obvykle v roli nechápavce, druhá je vtipálek, který je hlavním strůjcem vtipnosti. Spolu s ním se vysmíváme jeho protivníku, nebo přijímáme s úsměvem „osobní prohru", pokud se sami náhodou ocitneme v roli nechápavce;
- *pointa* – je nejdůležitějším bodem každého vtipu – komická tečka
- *stručnost a přehlednost* - používá krátké, jednoduché věty, které plynou rychle a svěže; je uměním zkratky
- *jednající postavy* - jsou zkratkou lidského typu (nemůžeme je po vyslechnutí či přečtení vtipu detailněji popsat)
- *jazyk* - je většinou lidový, hovorový (obecná čeština); spisovným se někdy stává, pokud je vtip napsán a otištěn třeba v časopise

Po prezentaci skupin spojené s přerušovaným výkladem učitele hledáme vtipné prvky, které jsou našim vtipům společné. Postupně přicházíme na to, že vtipy vždy obsahují určitý konflikt, konfrontaci úhlů pohledu. Komické vyznění je způsobeno nesouladem mezi normální úvodní situací, která implikuje pokračování ve stejném duchu. Tak se ale neděje, situace se vyvíjí zcela neočekávaně v kuriózní dohru. Tento nečekaný paradox způsobuje komično, které v nás vyvolává úsměch či smích.
Žáci nyní každý sám napíší vyprávění na zadané téma (např.: *Jak může skončit Štědrý večer; Můj domácí mazlíček; Co jsem zažil/a o prázdninách; Co jsme prováděli, když jsme byli malí – poptejme se rodičů*) Budou mít za úkol použít v něm prvky, které jsme našli u analyzovaných vtipů a které přispěly k jejich živosti a podpořily jejich humornost – konkrétně dialog, krátké věty s dějovými slovesy, vtipnou pointu.

8.2. Aktivita č. 2: *Rozdělení humoru na situační x jazykový*

Chrakteristika: metoda induktivní, analytická; skupinová práce – porovnávání dvou typů humoru; své znalosti mohou žáci dobře uplatnit při hodinách literatury během interpretace literárních děl.

Cíle:

- Ž si uvědomí dva rozdílné typy humoru, na kterých se zakládají anekdoty
- tyto typy pojmenují
- dokáží je na ukázkách jednotlivých anekdot rozpoznat
- Ž vymyslí vlastní vtip, který se váže k osobnímu zážitku každého z nich

Pomůcky:[35] jazykové hříčky, 2-3 kreslené vtipy+1 s vymazaným textem, cca 12 různých anekdot

Čas: 45 min + 30 min z následující hodiny

Učitel uvede několik jazykových hříček. Žáci svými slovy formulují, co dělá konkrétní vtip legračním. Učitel pak specifikuje jev, na kterém se jazykový humor zakládá (synonymie, homonymie, paronymie, metafora, přirovnání).

Poté učitel žákům promítne na stěnu dva nebo tři kreslené vtipy. Jak se liší jejich humor od humoru první skupiny vtipů? Žáci popisují, v čem tkví komično kreslených vtipů. Učitel jim pak upřesní tento typ humoru, nazývá jej humor situační. Vyzve žáky, aby si vzpomněli, zda se s takovým typem vtipů setkávají a kde to je (noviny, časopisy, reklamy apod.).

Rozdá žákům kreslený vtip, kde ovšem k obrázku chybí text. Jejich úkolem je dopsat k němu vtipný text.

Učitel si vtipy vybere a nejlepší z nich překopíruje na fólii a promítne na začátku další hodiny.

V závěru žáky rozdělí do skupin (počet skupin podle počtu žáků ve třídě) a rozdá každé skupině list papíru se třemi anekdotami, které budou „špatně". Učitel předem pozmění jejich pointu tak, že nebude dávat smysl. Úkolem bude znovu posoudit, o který typ humoru se v anekdotách jedná a pointu „opravit" tak, aby dával smysl.

Příklad:

*Poznámka v deníku miliardáře: až manželka řekne: „kup vietnam"(**kup čínu**), znamená to jídlo!!!*

---

[35] Viz příloha: bod 4 – Aktivity: aktivita č. 2

Následující hodinu,učitel žákům promítne jejich dílka (kreslená anekdota s jejich texty). Poté děti požádá, aby si vzpomněly na minulou hodinu, kdy společně zkoumaly různé druhy anekdot. Nyní se pokusí převyprávět jakýkoliv zážitek ze svého života formou vtipu. Může to být vtip situační (zakládá se na popisu situace), nebo jazykový, záleží na povaze zážitku a na vypravěčově fantazii. Dobrovolníci pak své vtipy přečtou či ještě lépe – převyprávějí.

8.3. Aktivita č. 3 : *Jazykový humor*

Charakteristika: skupinová práce; propojení slohové a literární složky předmětu (jazyková hříčka v poetismu)

Cíle:

- žáci si na vlastním příkladě uvědomí, že na tutéž skutečnost lze nahlížet různě
- žáci pracují s příručkou
- žáci odhalí podstatu jazykového humoru
- ověří si na základě vlastní zkušenosti obtížnost tvorby jazykových hříček
- prožijí radost z práce z jazykem
- objeví možnosti využití jazykových hříček v literatuře

Pomůcky: slovníky cizích slov, seznam „legračních definic“ [36]

Čas: 45 min

Učitel rozdělí žáky na několik skupin (podle počtu žáků: 4-5 skupin). Každé skupině dá na lístečku papíru napsané jedno slovo (*pacifikace*, ...). Každá skupina má za úkol vysvětlit nejprve vlastními slovy (pokud to je možné – žáci slovo znají) a poté s pomocí slovníku daný pojem.

Mluvčí každé skupiny postupně nahlas přečtou své písemné formulace ostatním žákům. Učitel současně slova napíše na tabuli.

Když se vystřídají všechny skupiny, vysloví učitel jiné definice, „legrační definice“. (Například slovy: *„Ano, s tím se dá souhlasit, ale já jsem se dočetl jiného vysvětlení pojmu: ....* “) Reakce žáků může být různá. Mohou být chvíli zaražení a pak se začít smát. Někdo dřív, někdo později, někdo vůbec. Převážné části třídy ale tento humor zajisté úsměv na rtech vyvolá.

[36] Viz příloha: bod I - Zvláštní formy vtipů nebo bod 4 – Aktivity: aktivita č. 3

Učitel se nejprve ptá, jak jsme přišli k takovéto „legrační definici". Žáci bez větších problémů přijdou na princip tvoření těchto definic. Základem je rozložit slovo na části se samostatným významem. Při opětném složení slovo náhle nabývá nový překvapivý význam.

Důležitější otázka přichází nyní. Učitel se ptá žáků, v čem tkví podstata komiky těchto anekdot. Zapisuje jejich myšlenky, nápady v heslech na tabuli. Důležitá hesla, která by měla padnout, jsou *nečekanost, slovní hříčka, jiný pohled na věc* apod.
Postupně docházíme k závěru, že základem tohoto druhu anekdot je důmyslná slovní hříčka postavená na dvojsmyslu spojeném s dekompozicí.
Učitel žákům vysvětlí, že anekdota je vlastně druh hry, při které si nehrajeme s věcmi, ale se slovy. Na slovní hře je postavena pointa anekdot velmi často. Máme na mysli například dvojí výklad slov. Důležitým předpokladem porozumění slovní hříčce je odpoutání se od jejich základního významu.

Žáci se nyní pokusí sami podobnou „legrační definici" vytvořit. Mohou, pokud budou chtít, využít slovníky cizích slov. Některé definice v závěru jejich autoři přečtou ostatním.

Na tuto slohovou část lze účelně navázat částí literární. Učitel nabídne žákům různé texty básníků poetismu, které obsahují úsměvné jazykové hříčky. Žáci je opět ve skupinách v básních vyhledávají a analyzují. Hodina může být zakončena krátkým seznámením s avantgardním hnutím poetismu.
Nebo (pro mladší žáky) si hru s jazykem předvedeme na textech básní např. Jiřího Žáčka nebo (pro starší žáky) na textech básní Jiřího Koláře apod.[37].

8.4. Aktivita č. 4: *Homonymie*

Charakteristika: metoda induktivní, tvořivá aplikace, propojení jazykové a komunikační složky předmětu; práce ve dvojicích
Cíle:

- žák rozumí podstatě homonymie,
- žák dokáže pojem vysvětlit
- žák uvede několik konkrétních příkladů
- žák vymyslí anekdotu založenou na jazykovém humoru (využití homonymie)

[37] Viz příloha: bod 4 – Aktivity: aktivita č. 3

Pomůcky: anekdota, jejíž pointa se zakládá na homonymii (vytváří k daným slovům větný kontext)[38]

Čas: 10 min

Slovní hříčky využívají často různých jevů na základě homonymie (homonymie lexikální a tvaroslovné). Ukážeme si, jak vysvětlit homonymii pomocí anekdoty.

Můžeme použít například této anekdoty:

Přijdou dvě myši do prodejny s televizory a prodavač se jich ptá: „Co si přejete?"

„Televizi."

„Černobílou nebo barevnou?"

„To je jedno, hlavně aby hodně zrnila."

Učitel se ptá žáků, v čem tkví podstata komiky této anekdoty. Co dělá vtip legračním, čemu se smějeme? Jejich formulace budou vypadat asi takto: *„...no, že si ty myši myslí, že když televize zrní, tak z ní padají zrníčka obilí."* Žáci neumí tento jev zatím pojmenovat, ale chápou jeho podstatu.

Slovo má stejnou formu, ale dvojí význam. Jazyk v některých případech dovoluje spojit dva významy s jediným fonetickým vyzněním, s totožným tvarem slova. Vzniká tak nová asociace, která oživuje základní vnímání slova.

V našem případě: v myším světě je zrnění spojeno s úplně odlišným významem než ve světě lidském, lépe řečeno ve světě prodavače televizorů.

Tento jev, který jsme si ukázali na příkladu anekdoty, se nazývá homonymie.

Učitel na tabuli napíše několik slov, ke kterým existují homonyma. (Například: *kohoutek, oko, servis, raketa, los, myš, kolej, jazyk* apod.) Úkolem každého žáka je napsat slovo ve větě. Několik žáků přečte nahlas věty, které napsali. Učitel žáky upozorní na případy, kde dané slovo vstupuje do různých významů. Znovu jsme si potvrdili existenci homonymie.

Nyní přistoupíme k náročnějšímu úkolu: žáci ve dvojicích mají za úkol vymyslet vtip, který by svou pointu stavěl na homonymii. Mohou si vybrat některé ze slov, se kterými jsme právě pracovali, nebo si vymyslet jakékoliv jiné homonymum. Vtip spočívá na záměně dvou různých významů téhož slova. (např.: Honzík sedí před počítačem a rozhlíží se po stole, jako by něco hledal. – „Něco jsi ztratil?" ptá se jeho mladší bráška Petřík. „Jo, nemůžu najít myš,"odpoví Honzík naštvaně. „Tak zazvoň u sousedů, třeba ji sežrala ta

[38] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 4

jejich kočka.“) Vtipy budou samozřejmě velmi jednoduché a často možná i nepříliš legrační. Cílem této aktivity není vymyslet duchaplný vtip, ale tvůrčím způsobem využít nového poznatku a tím lépe porozumět danému jevu.
Na závěr učitel rozdá žákům papíry s několika anekdotami, jejichž pointa je založena na jevu homonymie.

8.5. Aktivita č. 5 : *Čím je anekdota zajímavá a zvláštní?*

Charakteristika: práce v menší skupině, není vhodné pro velký počet žáků; práce ve dvojicích – tvořivé transformace, aplikace nových poznatků
Cíle:

- žáci si v průběhu práce s konkrétními příklady textů uvědomí, v čem je anekdota zvláštní, jaké charakteristické rysy nese
- pojmenují tyto prvky a pochopí jejich funkci
- žáci provedou transformaci z dialogické formy do podoby monologické, uvědomí si rozdíly, které tato transformace do podoby textu vnáší
- žáci rozšíří původní text anekdoty do formy souvislejšího vyprávění, opět si uvědomí a pojmenují rozdíly mezi oběma formami
- své poznatky aplikují ve formě samostatné tvorby anekdoty – vyzkouší si obtížnost takového úkolu
- *učitel* tematicky propojí předmětovou složku literární a jazykovou (slohovou)

Pomůcky: anekdota, anekdota přetvořená, nahrávací zařízení (diktafon)
Čas: 2 vyučovací hodiny

Na začátku literární hodiny učitel žákům přečte anekdotu. Žáci se zasmějí – to je prozatím vše, s anekdotou budeme pracovat více ve slohové výuce.
Dále probíhá tímto úvodem motivovaná hodina literární – téma: humor. (Může následovat krátký teoretický výklad o humoru a anekdotách – viz 4.kapitola: 4.1. etymologie; poté vlastní četba ukázky z některého literárního díla humorné povahy, jeho interpretace atd.)
Ke konci hodiny (cca 5 min před koncem) vyzve učitel některého žáka, aby vtip, který zazněl na začátku hodiny, převyprávěl.

Ústní projev učitel nahraje pomocí diktafonu či jiného podobného nahrávacího zařízení. Do příští hodiny si připraví přepis nahrávky (originál x žákova reprodukce).

Příští hodinu rozdá žákům k porovnání texty obou anekdot, respektive různé podání téže anekdoty. Žáci oba texty porovnávají, hledají formální i obsahové odlišnosti a shody. Učitel spolu s žáky vede nad texty dialog.
Příklad anekdoty k analýze:

Po ulici jde pán a tleská.
„Proč tleskáte?" ptá se ho jiný chodec.
„Plaším krokodýly."
„Vždyť tady žádní nejsou."
„Samozřejmě. Protože tleskám."

Sledujeme kompozici originálu ve srovnání s reprodukcí. Přirozeně, že je originál zdařilejší. Reprodukce je ochuzena vinou nepřesností, způsobených časovým odstupem reprodukce a s ním spojenými paměťovými „výpadky". (Nutno pochválit autora reprodukce za jeho výkon a zdůraznit, že tak by se dělo každému z nás, aby žák netrpěl pocity méněcennosti!)

Všímáme si <u>formální stránky</u>:

- *volby jazykových prostředků* – spisovný jazyk originálu x hovorové nespisovné výrazy jeho reprodukce. Všimněme si, že pokud se anekdota mezi lidmi pouze vypráví, lidový hovorový jazyk převládá, pokud se ale dostane do novin či časopisů, její jazykový charakter se mění.
- *dialogu* - Jakou funkci zde dialog plní? Proč je zde řeč přímá a ne řeč nepřímá?

- Jak postavit dialog živě a poutavě? – sledujeme výskyt a délku uvozovacích vět, délku vět obecně. Převládají věty jednoduché, nebo souvětí?

Žáci ve dvojicích nahradí v originálním textu dialog monologem. Bude anekdota stejně poutavá?
Všímáme si také <u>stránky významové</u>:

- z čeho vyplývá komika situace? Dva náhodní účastníci rozhovoru prezentují zcela opačné náhledy na realitu. Který z nich je ten hloupější, kterému se vysmíváme? A proč? Anekdota preferuje nad obyčejným pohledem na svět pohled nevšední. Má

ráda bohatou fantazii. Její kouzlo je v odkrývání nečekaných souvislostí, ve vidění reality z nadhledu, ve vyvázání se ze zažitých stereotypů.

- *Substituce*: zkusíme nahradit krokodýly jiným zvířetem. Vyzní anekdota stejně, když na místo krokodýlů dosadíme třeba myši? V čem je její vyznění odlišné?

Opět stránka formální:

- *slovní zásoba* – výstižnost a srozumitelnost, stručnost a konkrétnost

Úkol: komparace

Učitel předloží žákům třetí verzi původní anekdoty, anekdotu přetvořenou. Jejich úkolem bude všechny nově přidané detaily v anekdotě podtrhat (tím lépe pojmou všechny změny originálu). Anekdota, která chce maximálně zapůsobit, míří rovnou k pointě, neotálí, neodbočuje od hlavní dějové linie. Jejím cílem je pobavit. Čím delší a rozvleklejší bude text, tím ztrácí svou hlavní zbraň – moment překvapení.

3.verze:

Je pravé poledne. Porušné ulici ulici hlavního města jde nenápadný pán v dlouhém černém kabátu a hlučně tleská.

Naproti němu se náhle zpoza rohu vynoří postarší muž, tak něco přes šedesát let a udiveně si ho chvilku prohlíží. Náhle se zeptá:„Proč tleskáte?"

Pán v černém kabátu jako by ani náhlou otázkou nebyl překvapen.

„Plašim krokodýly," odpoví s naprostým klidem.

„Vždyť tady žádní nejsou," namítá šedesátník, jehož údiv stále stoupá.

„Samozřejmě. Protože tleskám," odpoví s úsměvem ten v kabátu.

Rozšířený text už má podobu bohatšího vyprávění. Mění se forma, ale mění se i cíl textu. Teprve teď celou situaci lépe prožíváme, působí silněji na naši fantazii. Drobnými modifikacemi pomocí detailů stavíme situaci do jiného světla. Tento příklad jasně vkládá sympatie čtenářů na stranu muže v kabátu.

Žáci si nyní opět ve dvojicích vyzkouší podobnou rozšiřující transformaci na jiném anekdotickém textu. Některé ukázky přečtou nahlas ostatním.

Závěr:

(Učitel na konci hodiny stručně shrne hlavní podstatné myšlenky, které činnosti spojené s anekdotami odhalily.)

Anekdota, která chce maximálně zapůsobit, míří rovnou k pointě, neotálí, neodbočuje od hlavní dějové linie. *Dialog* je nejrychlejší možným způsobem, jak vyjádřit stanoviska

jednajích osob. Nepřímá řeč je zdlouhavější, méně přesná a výstižná. Ubírá vyprávění na dynamice. Zároveň dialog navozuje spontánní situaci, ve které dochází k rozhovoru osob. Informace, které z tohoto rozhovoru vyplývají, se dozvídáme přirozenou formou. Uvozovací věty přímé řeči jsou buď krátké a jednoduché, nebo zcela mizí. Na posluchači/čtenáři zůstává, aby si chybějící informace v duchu doplnil. Takovéto stručné vyprávění si žádá čtenářovu/ posluchačovu aktivitu.

Mnohé z možností, které využívá anekdota, nejsou omezeny pouze na ni. Anekdota je druh *vyprávění*. Je to miniaturní vyprávěcí útvar. Její metody můžeme s úspěchem využít při jakémkoliv jiném vyprávění. Využití dialogů a přímé řeči, střídání krátkých vět a neotřelý pohled na svět nám poslouží stejně dobře při vyprávění pohádek nebo zážitků ze života.

Čím kratší forma, tím důležitější je promyšlený výběr slov, jazykových a kompozičních prostředků. Pro vyjádření záměru si autor musí vystačit jen s velmi malým prostorem. Můžeme využívat hovorových či dokonce hrubších výrazů, ovšem za podmínky, že slouží určitému konkrétnímu záměru (charakteristika postavy). Je nutné vyjadřovat se účelně a s citlivou vyváženostní.

8.6. Aktivita č. 6: *Oslovování*

Charakteristika: skupinová práce; analýza textů

Cíle:

- žáci si uvědomí, jaké máme možnosti oslovení pro různé situace, sami na základě vlastních zkušeností uvedou jejich příklady
- žáci vysvětlí, co to je komunikace
- žáci pochopí, že literatura je specifickým druhem komunikace
- žáci objeví a pojmenují s pomocí příkladu textů kouzlo navázání kontaktu mezi autorem a adresátem literárního textu
- žáci během domácí přípravy napíší text vyprávění, ve které prokáží schopnost vžít se do konkrétní situace vyprávění

Pomůcky: ukázky textů[39]

Čas: 45 min + domácí příprava

Když začínáme s komunikací, na počátku každého rozhovoru nebo dopisu se musí mluvčí (autor) nějak obrátit na svého adresáta a navázat s ním kontakt. Musí ho nějak oslovit. Jak oslovujete vy své rodiče, kamarády, známé nebo sousedy, když se s nimi setkáte? Jak oslovují oni Vás?

Po tomto krátkém úvodu žáky rozdělíme do čtyř skupinek. Každá dostane na lístečku jeden soubor otázek (Hoffmannová, J – Hoffmann, B. 1998: 10-12):

- Jak oslovujete vy, děti, své rodiče?

Oslovujete rodiče ve všech situacích stejně? (doma, na veřejnosti, když je o něco žádáte, když jim někdy – jistě ne moc často – odmlouváte apod.)

- Jak vás oslovují rodiče nebo dědeček s babičkou?
- základní podobou vašeho jména
- podobou zkrácenou nebo jinak obměněnou (Káťo místo Kateřino apod.)
- zdrobnělinou vašeho jména (Kačenko, Tomášku, Janičko apod.)
- nějakým jiným výrazem (přezdívkou ...)

  Řekněte, která oslovení máte nejraději?

- Jak se oslovujete navzájem mezi spolužáky?
- základní podobou vašeho jména
- podobou zkrácenou nebo jinak obměněnou (Káťo místo Kateřino apod.)
- zdrobnělinou (Kačenko, Tomášku, Janičko apod.)
- nějakým jiným výrazem (přezdívkou ...)
- příjmením

  Jaké používáte ve vaší třídě (nebo v jiných třídách) přezdívky?

- Jak oslovujete dospělé lidi? (sousedy, známé, učitele apod.)
- příjmením (ve tvaru *pane Nováku* nebo častěji *pane Novák* ?)
- Používáte při oslovování dospělých jejich funkce (*pane řediteli, pane vedoucí* apod.) nebo tituly (*pane inženýre*) ? Které tituly znáte? Víte, jaké zkratky se pro ně užívají?

---

[39] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 5

- Jak oslovíte cizího člověka, když se ho chcete na něco zeptat?

(Hanzová – Kamiš - Příborská 2005: 9)

Přibližně po deseti minutách postupně jedna skupina po druhé prezentuje výsledky své diskuse. Ostatní poslouchají, případně jejich prezentaci komentují, pokládají otázky. Každé skupině by měly stačit tři minuty.

Sdělování probíhá buď přímo (v čase a situaci), nebo nepřímo, zprostředkovaně (např. písmem, zvukovým záznamem a přenosem apod.) Například literatura patří k zprostředkovaným způsobům sdělování. Je to zvláštní forma komunikace. Na jejím počátku stojí autor jako posel sdělení a na jejím konci je čtenář jako příjemce tohoto sdělení.

Hovořili jsme o běžné společenské komunikaci.

Nyní se podíváme na jiný druh komunikace – komunikaci literární, která probíhá při četbě uměleckých textů.

Podívejme se na některé způsoby oslovování v literárním textu.

Pokračuje práce ve skupinách. Učitel rozdá každé skupině papír se dvěma texty. Jeden z nich je stylizován jako mluvené vyprávění tak, že v něm autor oslovuje svého posluchače. Druhý je transformací textu původního – je ochuzen o kontaktové prostředky[40]. Žáci mají za úkol oba texty porovnat, říci, který se jim více líbí a čím to je. Zhruba po pěti minutách práci přerušíme a skupiny postupně prezentují výsledky svého pozorování.

Shodneme se pravděpodobně na tom, že lépe zní text, kde si autor povídá s Dášeňkou. Děti vysvětlují, proč je to tak.

Učitel pak rozdá každé skupině lísteček s otázkami:

Koho a jak zde autor oslovuje?

Jak?

Kdo s kým mluví ve skutečnosti?

Nechme žáky chvíli přemýšlet, ať sami hledají odpověď. Poté opět každá skupina představí ostatním své myšlenky. Učitel s žáky vede nad vyřčenými otázkami debatu. (*Autor oslovuje psa Dášeňku. – Může mu Dášeňka rozumět? – Kdo, kromě Dášeňky, příběh poslouchá? – A kdo mu na rozdíl od Dášeňky také rozumí? – Mohla by mu Dášeňka odpovídat?*)

Po společném zkoumání oslovování v textu postupně docházíme k těmto závěrům: *Autor komunikuje se svými čtenáři prostřednictvím „mluvčího" v textu, jímž je vypravěč, hrdinové*

---

[40] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 5

apod. Autor buď oslovuje přímo nás, své čtenáři, nebo oslovuje hrdiny svého příběhu či fiktivní adresáty (jako tomu bylo v naší ukázce). Hrdinové mu mohou odpovídat, ale čí jsou to myšlenky, které vyslovují? Celý příběh včetně jeho hrdinů vymyslel autor. A ten, komu ho vypráví, je jeho čtenář, jsme to my. Tato zvláštní komunikace, kterou zde sledujeme, má vlastně pouze dva hlavní aktéry: autora a jeho čtenáře. Abychom my, jako ti čtenáři, dobře pochopili autorův záměr, tedy co nám chce říct, musíme dobře a pozorně sledovat, co se v příběhu odehrává. Sledujeme chování hrdinů, ptáme se, co je k němu vedlo. Všímáme si toho, co říkají a přemýšlíme nad tím. Všechny tyto činnosti se nazývají literární komunikace.

Pozn.: texty mohou být různého druhu - například : anekdota, pohádka, báseň – viz příloha. Žáci nyní dostanou úkol na doma. Zadání učitel žákům dá písemně: *Vymysli nějakou krátkou pohádku nebo příběh pro malé dítě, které ještě nechodí do školy. Zkus si představit, že mu tento příběh přímo vyprávíš, jako by jste byli právě spolu. Jak se asi bude reagovat, co bude říkat? Zapoj jeho otázky, tvaje odpovědi na ně (dovysvětlování podrobností, na které se ptá apod. - např.: A jakou měla ta krabička barvu?- Jo počkej, už si přesně nepamatuju, myslim, že byla červená se žlutými puntíky.) Ten, kdo bude tvé vyprávění pak číst, bude mít pocit, jakoby vás dva viděl a slyšel – i celý příběh, i to, co si mezi sebou říkáte.*

8.7. Aktivita č. 7 : ***Od dialogu k dramatu***

Charakteristika: analýza textu; transformace dialogu v monolog; dialog v komunikaci; dramatizace textu

Cíle:

- žáci si uvědomí mluvený charakter anekdoty na základě dialogu
- žáci rozliší dialog od monologu, tuto schopnost aplikují - převedou dialog do formy monologu
- žáci vědí, jak vystavět živý dialog
- žáci rozliší dialog v běžném kontaktu a dialog umělecký
- žáci rozliší epiku a drama
- žáci si vyzkouší dramatizaci prozaického textu

Pomůcky: text anekdoty s dialogem + text s pozměněnou formou dialogu stejné anekdoty; text prozaický vhodný k dramatizaci + jeho převedení do podoby scénáře[41]
Čas: 45 min

Učitel žákům rozdá text anekdoty, která obsahuje dialog. Každý si ji přečte nejprve sám, poté ji přečteme hlasitě s rozdělením rolí (vypravěč, rozmlouvající osoby). Anekdota se především vypráví a teprve druhotně čte, tudíž má vlastnosti projevů mluvených. Jedním z těchto rysů je forma rozhovoru, dialogu.

Vyzveme žáky k zamyšlení nad funkcí dialogu v této anekdotě. *Kdo tady s kým hovoří? Jak na vás působí rozhovor těchto dvou postav? Co vše se z něj dozvídáme?* (Informace získané z dialogu učitetel zapisuje v bodech na tabuli.)
Zkusíme dialog převést na obyčejné vyprávění. Učitel žáky rozdělí na dvě skupiny. Žáci improvizovaně vypráví děj anekdoty. Ve skupinách se střídají, jeden z žáků navíc zapisuje. Zhruba po pěti minutách vystoupí postupně oba zapisovači a přečtou nahlas před třídou svou verzi vyprávění. Po vyslechnutí obou vyprávění srovnáváme ne výkonx obou skupin, ale formy vyprávění.
Která forma se vám více líbí – celá vyprávěná v nepřímé řeči, nebo ta s dialogem v řeči přímé? Zdůvodněte, proč je tomu tak. – Žáci opět pracují ve skupinách. Porovnávají, debatují, svá tvrzení zdůvodňují. Poté postupně obě skupiny prezentují nahlas i pro druhou skupinu, na čem se shodli.
Docházíme k závěrům, že anekdota s dialogem je poutavější, má rychlejší spád, lépe se poslouchá, je vtipnější apod.

Dialog nemusí mít vždycky tyto vlastnosti. Žákům předložíme text stejné anekdoty, ale trošku pozměněné formy. Jsou v něm rozvedeny uvozovací věty, věty jednoduché nahrazeny souvětími apod.
Nyní si hlasitě přečteme tuto verzi. Vedeme žáky k zamyšlení nad otázkou, jak postavit dialog živě a poutavě. Porovnáváme formy dialogu v těchto dvou verzích obsažené. Ptáme se žáků: *Který je lepší? Který z nich se lépe poslouchá? Čím to je? Čím se tyto dvě formy liší?* - Sledujeme výskyt a délku uvozovacích vět, délku vět obecně,...

[4] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 7

Nyní následuje krátký výklad učitele:

Dialog je rozhovor dvou nebo více účastníků, kteří se střídají v řeči.

Monolog je naopak řeč pronášená jen jednou osobou, ať už v přítomnosti jiných lidí, nebo o samotě (samomluva).

Obě dvě formy se mohou prolínat. Někdy se dialog stává monologem. Je tomu tak v případě, že mluvčí nespolupracují, každý hovoří o něčem jiném a vzájemně se neposlouchají. Partner v dialogu je ten, kdo respektuje druhého, naslouchá mu a snaží se o spolupráci, zachovává si nadhled a zdvořilost.

Ptáme se žáků: *Kde se běžně s dialogem setkáváte?* Žáci jmenují různé situace (v obchodě; při telefonování; konverzace s rodiči, spolužákem, apod.) Takové dialogy se dělí na *formální* (na veřejnosti - rozhovor s ředitelem či jiným dospělým) a *neformální* (s rodiči, s kamarádkou).

Učitel pokračuje ve výkladu:

Dialogy i monology najdeme jak v běžném každodenním kontaktu lidí, tak jako literární postup v umělecké literatuře.

Dialog je typickým postupem *dramatu*. Drama je jedním ze tří základních literárních druhů (epika, lyrika, drama). Drama se někdy také obecně nazývá divadelní hra. Skládá se z dialogů a monologů postav, které v něm hrají. Tyto postavy se dostávají do nějakého sporu a ten pak v dialogu řeší.

Dialog je tedy často hlavním textem dramatu. Dramata neboli divadelní hry jsou určeny k hraní, k veřejnému předvádění na scéně, nejčastěji v divadle.

Zatímco v epice se o událostech příběhu dozvídáme prostřednictvím vyprávění jeho vypravěče, v drama předpokládá předvádění příběhu na scéně jako dění současné.

Text prozaický může být ovšem také převeden do podoby dramatické. Tomuto procesu se říká *dramatizace*. Při dramatizaci se tedy epické vyprávění převádí do dialogické (případně monologické) podoby a ztvárňuje se scénicky.

My jsme si už vyzkoušeli opačnou přeměnu (z dialogu na vyprávění). Nyní si vyzkoušíme dramatizaci textu prozaického. Učitel nejprve přečte prozaický text. Poté si společně s žáky přečteme tentýž text převedený do podoby scénáře dramatu. Učitel žákům rozdá role a ti pak čtou podle předlohy.

Druhou možností je například v semináři dramatické výchovy využít zvolený text k dramatizaci. Žáci zahrajou divadelní kus na motivy prozaické předlohy. Nejprve

improvizovaně (s textem v ruce), doma se pak žáci naučí své role a na příští hodinu si mohou připravit skutečné ztvárnění i s pohybem, gestikulací apod.

8.8. Aktivita č. 8 : *Jak najít téma příběhu*

Od mluveného projevu, přesněji od vyprávění v ústní formě, postoupíme nyní ve výuce vyprávění k jeho formě písemné. Pokud by se učitel rozhodl dát svým žákům úplnou volnost ve výběru tématu svého vyprávění, mohou mít někteří z nich s napsáním příběhu problém, protože nevědí, o čem by měli psát. Na druhou stranu někteří učitelé svým žákům neradi zadávájí témata příliš konkrétní, aby je tak neomezovali a nebránili jim rozvíjet imaginaci v oblastech jim vlastních a osobně blízkých. K odstranění problému s výběrem tématu jak ze strany učitele, tak ze strany žáka, velmi dobře poslouží, když učitel stanoví pouze určité prvky, které by měl vyprávěný příběh obsahovat. Takovéto modelování příběhu má plnit inspirativní funkci, aniž by svazovalo fantazii žáků a násilně je směřovalo požadovaným směrem.

Možností, jaké „povinné" prvky určíme, máme velké množství. Uvedeme některé příklady:

- určit charakter začátku nebo konce textu (konkrétní větu nebo její část)
- stanovení několika slov, která se v nově vytvořeném textu musí objevit (např.: tři prvky – takové trojice lze vymýšlet neomezeně, ale také tak, abychom přibližně ovlivnili očekávaný efekt textu (př.: traktor, Jeníček a Mařenka → modernizovaná pohádka, parodie pohádky klasické)
- několikeré opakování určitého prvku v nově vytvořeném textu (se stejnou nebo naopak rozdílnou funkcí)
- oslovení

Když s takovými úkoly začínáme, vybíráme jednodušší (jako úkol, který právě popisujeme).

Aby měla hodina veselý závěr, vybíráme jako vodítko výběru prvků anekdotu.

<u>Charakteristika</u>: vytvoření psaného vyprávění; tvůrčí aplikace daných instrukcí; výchova k toleranci názoru druhého člověka

<u>Cíle</u>:

- žák samostatně vytvoří příběh podle předem stanovených omezujících kritérií
- žák vnímá a chápe různé vidění skutečnosti

- žák rozumí termínu asociace
- žák se pokusí vytvořit pointu anekdoty

Pomůcky: anekdota s vhodnými motivy (její text úplný i neúplný – s vynecháním pointy)

Čas: 35 min

Učitel si zvolí vhodné prvky pro kompozici příběhu (motivy či slova z anekdoty[42]). Napíše je na tabuli. Žáci mají za úkol napsat krátké vyprávění tak, aby obsahovalo tato tři slova v jakémkoli tvaru. Žáci mají na vytvoření textu cca 20 min. Poté si některé výtvory přečteme nahlas.

Učitel vede k žáky k pozorování asociací jednotlivých žáků. Vysvětlí jim termín *asociace* a na příkladu vzniku různých textů jim ukáže individuální perspektivu pohledu na svět kolem nás. Každý z nás prožívá jiné situace, poznává jiné lidi, nabýváme různých zážitků. Podle toho se liší náš pohled na „stejné" věci.

Tuto skutečnost ověříme následovně: učitel řekne například slovo „svíčka"; žáci napíší na papírek první věc, která je v souvislosti s tímto slovem napadla (dort, gymnastický cvik, svíčková omáčka, hřbitov, plamen, atd.).

Učitel pak rozdá žákům text anekdoty, ze které čerpal při výběru prvků pro kompozici příběhu. Závěr anekdoty, který obsahuje poslední z klíčových slov, ovšem chybí. Úkolem žáků je tento závěr domyslit. Toto je těžký úkol. Ne všem se povede dosáhnout komického efektu.

Některé pokusy si přečteme a na závěr přečte učitel originální verzi.

8.9. Aktivita č. 9 : *Vyprávění jako rekonstrukce události*

Charakteristika: vyprávění s využitím dramatické výchovy

Cíle:

- žáci si vyzkouší obměňování textů předlohy (dramatizace, písemná reprodukce pantomimy)
- žáci sledují odlišné vnímání reality téže společně prožité situace

Pomůcky: anekdota vhodná k reprodukci pantomimou

---

[42] Viz příloha: bod 4 – Aktivity: aktivita č. 3

Čas: 45 min

Učitel vybere (vylosuje) žáky (počet podle protagonistů anekdoty, kterou si vybere), text této anekdoty jim dá vytištěný. Úkolem žáků bude ztvárnit anekdotu pantomimou (mohou se připravovat na chodbě[43], aby nerušili zbytek třídy v jiné činnosti).
Přibližně po deseti minutách žáci zahrají svou pantomimickou scénku zbytku třídy.
Po shlédnutí pantomimické reprodukce anekdoty převypráví ostatní žáci písemně zahraný příběh.
Po 15 minutách někteří žáci své práce přečtou. Ostatní sledují s pomocí učitele, nakolik a v čem konkrétně se jednotlivé interpretace shodují a v čem se liší. (Učitel načrtne na tabuli stručný přehled v bodech.) Žáci, kteří se aktivity účastnili jako herci do interpretací nezasahují, aby neprozradili některé podrobnosti (např. že se jedná o text anekdoty). Jeden z nich nakonec přečte původní anekdotu.
Závěr: cvičení ukázalo, že každý z nás zachycuje poněkud jiný rozsah skutečnosti, pro vyprávění vybíráme jiné jevy, vybrané jevy jinak hodnotíme, pro jejich pojmenování volíme jiné výrazy. Znovu si uvědomíme, jakou zkratku vyprávění anekdota představuje, jak umně dokáže vystihnout přesně tolik, kolik je k pochopení pointy zapotřebí.

8.10. Aktivita č. 10 : *Non-sens (kam až lze zajít)*

Charakteristika: náročnější aktivita pro starší studenty gymnázia nebo SŠ (2. nebo 3. ročník); skupinová práce; analýza a hledání smyslu textu; hledání podstaty nonsensu; produkce vlastního textu; motivace k četbě

Cíle:

- žáci vyhledají v textu anekdoty reálné a nonsensové prvky a vztahy mezi nimi
- žáci samostatně formulují vlastní asociace, které se na těchto vztazích zakládají
- žáci na stejném principu analyzují ukázku prozaického textu
- žáci formulují podstatu nonsensu ve vztahu s realitou
- žáci na základě daného slova (mají možnost výběru) produkují vlastní text
- žáci svůj text porovnají s textem na stejné téma od některého ze známých autorů
- žáci ústně tuto komparaci komentují

[43] Na chodbě budou žáci pod dozorem kolegy, který bude ochoten věnovat jim 10 min ze své volné hodiny.

Pomůcky: list papíru s textem anekdoty a tabulkou (viz níže) + vybrané ukázky textů (fiktivní pojmy)

Čas: 3x45min

Učitel rozdělí studenty do dvojic. Rozdá každé dvojici text anekdoty, která se zakládá na absurdním humoru.[44]

Příklad:

Sedí dvě krávy na stromě, pijou pivo a pokuřujou. A najednou kolem nich letí prase. Jedna kráva se obrátí k druhé a říká: „Hele, prase, a lítá!"

Letící prase to zaslechne a povídá: „Drž hubu nebo ti dám žihadlo!"

Pod textem anekdoty budou 3 sloupce nadepsané: *realita*, *nonsens*, *asociace*. Text anekdoty nějaký student přečte nahlas pro celou třídu. Úkolem dvojice je rozřadit jednotlivé prvky anekdoty do sloupců.

Příklad:

realita	*nonsens*	*asociace*
dvě krávy	krávy na stromě	Letící prase si myslí, že je vosa.
strom	krávy pijou pivo a kouří	
pití piva a kouření	prase lítá	
prase	krávy mluví	
lítání	prase mluví	
agrese	prase mluví sprostě	
žihadlo	prase dává žihadlo	

Jednotlivé dvojice se pak spojí ve čtveřice a diskutují nad svým řešením problému. Hledají shody a rozdíly, rozdíly si vyjasňují a odůvodňují.

Po skupinové práci proběhne společná prezentace výsledků. Učitel zapisuje na tabuli stručné poznámky.

Poté položí studentům otázku, v čem podle nich tkví vtipnost anekdoty. Společnými úvahami dojdeme k závěru, že absurdní humor této anekdoty se zakládá na vytvoření

[44] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 10

nonsensových vztahů mezi reálnými jevy. Na základě těchto vztahů pak mohou vznikat nové implicitní asociace (např: *Letící prase si myslí, že je vosa.*).

Učitel nyní rozdá studentům úryvek z textu Lewise Carrolla *„Alenka v říši divů a za zrcadlem"*.[45] Studenti si text samostatně přečtou a pak v něm vyhledávají nonsensy tvořené na stejném principu. Učitel se jich ptá, zda se jim text líbí, co konkrétně je nejvíce upoutalo a proč. *Čím to je, že text obsahuje značné množství nonsensových prvků, ale přesto mu rozumíme?*

Závěr: Při konstruování fiktivního nesmíme překročit možnosti, které poskytuje svět reálný. Fikce pramení pouze z našich znalostí a životních zkušeností. Nelze myslet, co neznáme. Autor chce předat určité sdělení, jeho cílem je být pochopen. Ani skutečný sen, který se nám v noci zdá, není úplně nelogický. Zakládá se na reálných předmětech, osobách nebo pocitech a na vztazích mezi nimi, které mohou být „popletené".

Příští hodinu učitel studentům rozdá opět nonsensový text, tentokrát z díla francouzského spisovatele Borise Viana *„Pěna dní"*.[46] Úryvek textu popisuje *pianocktail*, což je nástroj na výrobu „symfonických koktejlů". Studenti si text samostatně přečtou a svými slovy formulují, co to je *pianocktail.*
Učitel během samostatné četby studentů napíše na tabuli několik podobných fiktivních pojmů z díla různých autorů[47]. Každý student si vybere jeden z pojmů a napíše krátký popis věci, kterou si pod tímto názvem představí (podobně jako v ukázce textu B. Viana).
Učitel si tyto studentské texty na konci hodiny vybere.

Následující hodinu je studentům vrátí a zároveň donese originální verze popisu jmenovaných předmětů, jak je ve svém díle vytvořili známí spisovatelé.[48] Někteří studenti nejprve postupně přečtou nahlas celé třídě své práce na téma 1. pojem, poté přečteme originální text spisovatele. Toto se opakuje pro oba zbylé pojmy. Studenti po každém přečteném originálním textu mají možnost srovnávat různé interpretace pojmu a komentovat v diskusi tyto komparace.
Závěr: Tato závěrečná hodina slouží především k motivaci studentů k četbě děl jmenovaných autorů. Studenti během čtení svých prací vnímají odlišnosti interpetací

[45] Ukázka textu viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č.10
[46] Ukázka textu viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č.10
[47] Viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č. 10
[48] Ukázky textů viz příloha: bod 4 – A k t i v i t y: aktivita č.10

různých osob. Na konkrétním příkladě a v konkrétní situaci se nám dokazuje, jak odlišně vnímáme realitu a že se její prožívání pojí s naší minulou osobní zkušeností.

9. VÝZKUM

9.1. Výzkumná metoda

Terénní výzkum na školách zaměřený na vyprávění byly proveden pomocí písemného dotazníku. Na třech uvedených školách vyplnili jedenácti až dvanáctiletí žáci celkem 60 dotazníků.

Vybrala jsem si 6. ročníky ZŠ a jim odpovídající primy víceletých gymnázií, protože děti v tomto věku mají podle našeho názoru blízký vztah k anekdotám, rády je vyprávějí a poslouchají a jejich repertoár anekdot bývá velmi bohatý a pestrý. Tato hypotéza se nám po vyhodnocení informací získaných metodou dotazníku také potvrdila.

S dovolením učitele jsem rozdala dětem dotazníky a požádala je o jejich vyplnění. Vysvětlila jsem jim, k jakému účelu budou jejich odpovědi sloužit. Potřebný čas k vyplnění byl přibližně 25 min.

Zjištěné informace jsem porovnávala, třídila a hodnotila. Potvrdilo se nám, že děti vtipy nejen rády poslouchají a baví se jimi v roli příjemců, ale také je rády a často vypráví ostatním. Objevili jsme jen několik málo žáků, které evidentně anekdoty nezajímaly, jejich vyprávění se neúčastnili ani v roli posluchače, natož v roli vypravěče.

Jsme si vědomi toho, že tento výzkum je pouhým výzkumným vzorkem. Aby mohla sesbíraná data poskytnout směrohodnotné informace, měl by být výběr lokalit výzkumu proveden s ohledem na získání početnějších vzorků populace z různých regionů, měst i venkovských sídel. Je to proto, že život venkovských a městských dětí je jinak rozvrstvený, jednotlivé formy kontaktu mezi vrstevníky mají jiný charakter. Ve městě jsou děti více pod vlivem vzdělávacích a kulturních institucí.

9.2. Místo výzkumu

Školy, kde jsem prováděla svůj výzkum:

1. ZŠ Benita Juaréze, Praha 6 (škola se sportovním zaměřením); třída: 6.B; počet žáků, kteří vyplnili dotazník: 22
2. ZŠ Ústí nad Labem (národní škola); třída: 6.A; počet žáků, kteří vyplnili dotazník: 15
3. Křižíkovo gymnázium, Plzeň (soukromé gymnázium); třída: prima; počet žáků, kteří vyplnili dotazník: 23

9.3. Výsledky dotazníkového šetření

Podívejme se nyní na výsledky našeho malého průzkumu:

Dotazník[49]:

1. Znáš někoho ze spolužáků, kamarádů, kdo umí vyprávět a bavit?

Děti uvádějí nejčastěji kamaráda nebo kamarádku ze třídy, se kterou/kterým si rozumí a tedy asi i nejvíc povídá. Přesto ale nemůžeme říci, že by mezi sebou baviče a vypravěče objektivně nerozpoznaly. V každé třídě, ve které byl dotazník rozdán, se sešlo v odpovědích na první otázku vždy několik (někdy i velmi mnoho) shodných jmen, a to i ve volbě chlapce děvčetem. Nejedná se tedy pouze o kamarádskou shovívavost či „nadržování". Častá shoda na jednom spolužákovi potvrzuje hypotézu, že děti mezi sebou vypravěče a baviče rozpoznají. Pokud neuvedli konkrétní jméno, odpověděly alespoň kladně. Pouze třikrát ze všech 60 dotazníků jsme zaznamenali odpověď *ne*.

Děti ovšem vybírají pouze mezi spolužáky ve třídě, ani jednou jsme nazaregistrovali, že by uvedly např.: *můj děda, pan Krupička od sousedů* apod. Otázka možná nebyla formulována dost jasně a sváděla jen k pohledu do třídy.

[49] Originál dotazníku tak, jak byl rozdán dětem viz příloha: bod 2 – Dotazník

2. Co nebo o čem si povídáte mezi spolužáky, kamarády?

Děti si povídají *o všem možném*. Samy často nedokáží odpověď na tuto otázku blíže specifikovat. Odpovědi jako: *o všem možném, to je různý, o zážitcích* byly v dotaznících uváděny nejčastěji. K naší radosti se nám potvrdila další hypotéza, která je pro tuto prácí určující, tedy že děti si vyprávějí velice často také vtipy.

Dále mezi nejčastější témata jejich hovorů patří: *sport, PC hry, filmy, muzika, kluci/holky* a dokonce i *sex*. Některé děti (většinou studenti gymnázia – prima) uvedly také *škola* a *učení*.

Ze všech dotazníků, které jsme rozdali, jedinkrát se objevila odpověď *knihy*, jednou pak také *časopisy*. Četba tedy mezi hlavní „trendy", o kterých se mezi dětmi mluví, nepatří.

3. Která vyprávění se ti líbí a proč? Vyber a zaškrtni jednu nebo více možností.

22 vyprávění ze života	45 vtipy
13 vyprávění o dávných časech	34 strašidelné příběhy
14 vyprávění z cest	39 o klucích / o holkách
11 pověsti	24 o knihách, filmech
6 pohádky	26 o domácích mazlíčcích

□ které jiné (napiš, jaké): *sport, počítač(hry), o učitelích, vymýšlíme směšná slova, o poznámkách, o přírodě, sci-fi, fantasy, dobrodružné, o umění, o pyramidách, o rodině.*

Znovu se nám potvrdila hypotéza o oblibě vtipů. Pro tuto možnost (vtipy), jsme zaznamenali největší počet bodů (45), na druhém místě jsou vyprávění o klucích nebo holkách (39), třetí místo mají strašidelné příběhy (34).

4. Kde a kdy si mezi sebou vyprávíte?

Nejčastěji si děti vypráví ve škole, a to nejen o přestávkách. Několik dětí prozradilo, že i v hodině (*psaníčkama*). Vypráví si také cestou do školy a ze školy, venku, na obědě a ve volném čase (*na tréninku, v kině, sebe doma, na návštěvě, po telefonu, když máme náladu*), a nebo prostě *všude možně, kdekoli*. Je vidět, že škola je v denním rozvrhu dětí důležitým mezníkem. Často píší *ve škole i po škole*.

5. Kdybys měl/a vyprávět pohádku dítěti, které ještě nechodí do školy, vzpomněl/a by sis na nějakou (na jakou)?

Jen dvě děti napsaly, že by si nevzpomněly. Všechny ostatní uvedly minimálně jednu pohádku, kterou by uměly převyprávět. Čtyřikrát by si děti raději pohádku vymyslely samy, nebo by vyprávěly pohádku, kterou si vymyslel někdo z rodiny kdysi pro ně, když byly malé. Suveréně nejčastěji se zde objevovala pohádka *O Červené Karkulce* (29), po ní následovala *Perníková chaloupka* (13), třetí místo obsadila *Popelka* (7). Dále se zde objevily například pohádky: *O třech prasátkách, O Sněhurce, O Šípkové Růžence* nebo *Povídání o pejskovi a kočičce.*

6. Už se ti stalo, že jsi nějakému malému dítěti pohádku vyprávěl/a? Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím na dvě následující otázky.

Většina dětí si dokonce takové vyprávění pohádky vyzkoušela. Jen 14 vybralo možnost *ne*. Pohádky, které vyprávěly, se moc neliší od těch, které uváděly v předchozí otázce. Nejčastěji opět *O Červené Karkulce* (9) a *O perníkové chaloupce* (8). Některé děti si samy pohádku vymýšlely (4). Na otázku, zda se vyprávění malému posluchači líbilo, převážně odpovídaly *ano* (28), někdy dokonce *moc* (4). Vyskytly se ale i váhavější odpovědi jako *nevim* (4), *asi ano* (2), *trochu* (1). Zápornou odpověď jsme zaregistrovali pouze jednou: *moc ne*.

7. Vyprávěli tobě někdy rodiče nebo někdo jiný pohádky jen tak z hlavy bez ětení?Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím na dvě následující otázky.

S potěšením jsme zjistili, že většině dětem rodiče pohádky vyprávěli. Možnost *ne* vybralo jen 14 dětí. Pohádky tedy poslouchalo 46 dětí z celkového počtu 60-ti dotázaných. Budeme-li se ptát o čem, zjistíme, že z obecně známých opět vede *Červená Karkulka* (4), v těsném závěsu je *Perníková chaloupka* (3) a *Popelka* (3). Nejčastější odpovědí však byly pohádky vymyšlené. Někdy byli rodiče opravdu originální (*O zkaženém párku; O prasátku, které mělo fleky na zádech*), jindy vyprávěli pohádky o svých dětech, ale nepoužili přitom jejich jména (jak samy děti uvádějí): *O holčičce, která nechtěla nosit rovnátka; O čištění zubů; O holčičce, která nechtěla chodit do školky* apod. Zaznamenali jsme i odpověď, že rodiče vyprávěli o sobě, když byli malí.

Všimli jsme si, že děti, kterým byly vyprávěny pohádky vymyšlené, tyto pohádky vyprávějí dál. Tento fakt podporuje teorii, že děti, kterým bylo vyprávěno, samy rády vyprávějí a mají k vyprávění obecně pozitivní vztah.

8. Vyprávíte si s kamarády vtipy? Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím také na otázku pod čtverečkem.

Znovu se nám potvrzuje, že děti nejenže mají vtipy rády, ale také si je vypráví. Opačně odpověděly jen 4 děti, 56 z 60-ti si vtipy vypráví. Ptali jsme se při jakých příležitostech. Odpovědi se příliš neliší od otázky č. 4. Např.: *o přestávkách, venku, při hodině* atd. 8 dětí uvedlo, že si vtipy vyprávějí, když se nudí, 6 dětí naopak když jsou veselé. Zaujala nás odpověď: *na mejdanech.*

9. Jak často si vyprávíte vtipy? Vyber možnost a zaškrtni.

15 každý den
16 asi třikrát za týden
10 asi jednou za týden
14 méně často
1 nikdy

Podle počtu odpovědí u jednotlivých možností je zřejmé, že děti si vtipy vyprávějí opravdu často. Jediné z nich zaškrtlo možnost „nikdy".

10. Odkud se k tobě vtipy dostávají nejčastěji? Vyber a zaškrtni jednu či více možností.

53 od kamarádů
28 od dospělých
36 z televize
36 z knih nebo časopisů
34 z internetu
9 z mobilu
□ odjinud – Odkud? - *od bráchy, od sestry, od táty, od dědy, od trenéra*

Nejčastějším zdrojem vtipů je vyprávění kamarádů. Televize a časopisy (děti kroužkovaly ve 4. možnosti časopisy) jsou na druhém místě, pak následuje internet, dospělí a mobil je až na konci řady. Tento zdroj děti příliš nevyužívají, což nás překvapilo. Měli jsme mobilní telefon za velmi častý zdroj zábavy, včetně vtipů. Tato domněnka nebyla výsledky dotazníku potvrzena.

ZÁVĚR

„Původ anekdot je stejně tajemný jako vznik života či zjevení řeči. Povstávají z hlubin času bez našeho přičinění, obohaceny nánosem dějin, prošpikovány utrpením i chvílemi štěstí, utkány z nejvlastnějšího přediva mezilidských vztahů. Vyjadřují vztah vypravěče ke světu i k sobě samému, kultivují chápání smyslu našeho bytí, vytvářejí pouta napříč časem i kulturami, zneškodňují zlou vůli a otevřenou agresi. Činí život snesitelnějším, snímají hříchy, pomáhají přežít v těžkých dobách. Jsou oknem do lidské duše, nástrojem porozumění... Jsou fenomenální zkratkou, která se dobere podstaty mnohem pádněji než složitý portrét.“

(Cyril Höschl)[50]

Cílem naší práce bylo upozornit na důležitost komunikace v dnešním světě. Komunikace v nejširším slova smyslu je oblast příliš široká. Zaměřili jsme se proto na dvě konkrétnější témata – ústní komunikaci, ještě přesněji na mluvenou formu vyprávění a odtud dále na vyprávění ve formě písemné. Zamysleli jsme se nad tím, jak děti učit vyprávět tak, aby je to bavilo. Výchozím bodem pro nás byl pohled do života dětí v prostředí, kde se projevují spontánně, kde nejsou pod dohledem dospělé autority. Takovým prostředím, v němž se odehrává specifická dětská komunikace, je kamarádská dvojice nebo skupina, dětská parta. Děti si vyprávějí všelijaké historky, příběhy, legrácky a vtipy. Ústní komunikace je pro ně velice důležitá, vytváří mezi nimi silné pouto. Umožňuje vznik a rozvoj dětského folkloru, který dětem přináší základní průpravu ke všem formám mluveného projevu.

Protože jsme se rozhodli zaměřit se konkrétně na vyprávění příběhu, hledali jsme formu, která by byla dětem přístupná a milá zároveň. Předpokládali jsme, že takovou vhodnou formu najdeme v anekdotě. Tento předpoklad jsme se rozhodli ověřit výzkumem.

---

[50] Citace z úvodu knihy *Dobrá zpráva, špatná zpráva* (viz literatura)

Náš výzkum sice nemůže být chápán jako seriózní a odborně provedený sběr informací (nebyl proveden na dostatečně velkém vzorku respondentů, ani v širším územním měřítku), ale přesto jsme se jeho výsledků přidrželi s vědomím, že jsou pouze orientační.
S potěšením jsme shledali, že se nám potvrdila pro tuto práci klíčová hypotéza, tedy že děti si anekdoty vyprávějí velice často. Z navržených možností různých druhů vyprávění jsme pro anekdoty zaznamenali největší počet hlasů.

Na otázku *kde* a *kdy* si anekdoty vyprávějí, jsme zaznamenali nejrůznější odpovědi. Shrnout bychom je mohli pod pojem *všude, ale nějčastěji ve škole*. (Zjistili jsme, že škola je v denním rozvrhu dětí důležitým mezníkem.) Ptali jsme také, *jak často* si anekdoty vyprávějí. Podle počtu odpovědí u jednotlivých možností je zřejmé, že děti si je vyprávějí poměrně často. Jediné z nich zaškrtlo možnost „nikdy". Potvrdilo se nám, že děti nejenže mají anekdoty rády, ale také si je často vyprávějí.

Pro výuku vyprávění v hodinách českého jazyka a literatury jsme si tedy vybrali anekdotu. Děti si ji díky její humorné povaze rády a často vyprávějí, a navíc svou stručností není kompozičně příliš náročná. Přitom nabízí mnohé kvality důležité i pro výstavbu složitějšího vyprávění. Anekdoty lze navíc využít nejen k naplnění výukových cílů literárních a jazykových, ale také cílů výchovných (např.: výchova k rasové toleranci).

Shromáždili jsme množství anekdot a zkoumali jsme možnosti, které nabízejí: kompoziční a funkční princip (využití dialogu apod.); různé typy humoru, na kterém jsou vystavěny; navazování kontaktu s posluchačem (čtenářem); kontrast dvou odlišných úhlů pohledu na stejnou situaci (odlišné vnímání reality); hledání podstaty nonsensu; motivace k četbě.

Na základě objevených vlastností anekdot jsme navrhli konkrétní aktivity, které by mohly dobře posloužit nejen názorné výuce základních principů vyprávění (analytické, reprodukční i produkční činnosti), ale které by mohly pomoci lépe vnímat umělecký literární text a vytvářet si v kontaktu s ním bohatší čtenářskou zkušenost. Tedy od přímé mezilidské komunikace jsme postoupili až ke specifické komunikaci nepřímé, komunikaci čtenáře a autora prostřednictvím literárního textu. Domníváme se, že motivace k vlastní četbě dětí zde hraje prvořadou roli. Na její úspěšnosti závisí veškeré další hlubší poznávání literárního umění.

Rádi bychom upozornili, že aktivity, které v této práci nabízíme, jsou pouhé návrhy činností určených k výuce vyprávění. Některé z nich jsme konzultovali s učiteli českého jazyka, všechny ale teprve čekají na prověření v praxi.

Když jsme se v dotazníků dětí ptali, o čem si mezi sebou povídají, možnost kniha nebo časopis vybraly pouze dvě děti z celkového počtu šedesáti dotázaných. Četba tedy mezi hlavní „trendy“, o kterých se mezi dětmi mluví, nepatří.

Vzhledem k tomu, že současné děti většinou nemají velkou potřebu číst (naskýtají se jim mnohé jiné a pro ně atraktivnější možnosti zábavy), hledáme neustále můstky, po kterých bychom mohli ke čtení děti přivést. Jeden takový můstek spatřujeme v anekdotě. Anekdota děti nezastraší ani délkou, ani představou nezáživnosti. Od ní není daleko ke krátké humorné povídce, pak může přijít na řadu o něco delší dobrodružná povídka a pomalu třeba i celá kniha.

Dětští posluchači sami označují, kdo z jejich kamarádů a spolužáků dovede dobře vyprávět, kdo umí ostatní svým vyprávěním pobavit. Jejich umění dokaží náležitě ocenit. Dobrý vypravěč bývá velmi oblíben, stává se středem pozornosti ostatních dětí.
Později v dospělosti přináší kulturní mluvený projev jedinci velké výhody v nejrůznějších oblastech života.
Hlavním cílem této práce nebylo vypěstovat dokonalého vypravěče po technické stránce provedení, jako naplnění vnímáme radost a uspokojení dětí – vypravěčů. Chtěli jsme přispět k zpestření výuky této pěkné a oblíbené dovednosti tak, aby se při ní posluchači i vypravěči bavili poutavým a barvitým vyprávěním.

BIBLIOGRAFIE

a) PRAMENY:

- BRAUTIGAN, Richard: *V melounovém cukru.* Argo, Praha 1995
- BUDINSKÝ, Václav: *Jede had na kole.* Knižní klub, Praha 2005
- CARROLL, Lewis: *Alenka v kraji divů a za zrcadlem.* Albatros, Praha 1983
- ČAPEK, Karel: *Dášeňka.* Československý spisovatel, Praha 1980
- JIROUS, Ivan Martin: *Magor dětem.* KMa, Praha 2000
- RENČÍN, Vladimír: *Dobrá zpráva, špatná zpráva.* Eminent, Praha 2003
- VIAN, Boris: *Pěna dní.* Odeon, Praha 1985
- ŽÁČEK, Jiří: *Pro slepičí kvoč aneb aprílová škola pro pokročilé.* Albatros, Praha 1986
- HRABÁKOVÁ, Jaroslava – HULÁK, Jakub – KŘIVÁNEK, Vladimír – STEJSKALOVÁ, Anna: *Poezie. Texty k literární výchově pro 5.- 9. ročník ZŠ.* Scientia, Praha 1993

b) LITERATURA:

- ECO, Umberto: *Šest procházek literárními lesy.* Votobia, Olomouc 1997
- Kol. autorů Etnologického ústavu AV ČR 2003: *Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami.* Nakladatelství Doplněk ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR - 1.kapitola: Pospíšilová, Jana: *Co si školáci vyprávějí*, s. 17-72
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith: *Poetika vyprávění.* Host, Brno 2001
- SATKE, Antonín: *Prozaický folklór v současném žákovském prostředí.* In: *Dítě a tradice lidové kultury.* Brno 1980, s. 116-122
- ŠRÁMKOVÁ, Marta: *Vzpomínkové vyprávění u dětí jako pramen tradičního povědomí.* In: *Dítě a tradice lidové kultury.* Brno 1980, s. 133-135
- HARVEY, Christine: *Jak vystupovat na veřejnosti a získávat důvěru posluchačů.* Management Press, Praha 1994
- POSPÍŠILOVÁ, Jana: *Folklór a život dětí.* In: Sirovátka, Oldřich (ed.): *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí.* Brno 1993, s. 110-121

- POSPÍŠILOVÁ, Jana: *Kultura dětí.* In: Tyllner, L. – Uherek, Z. (eds.): Kultura – *společnost – tradice. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie.* Etnologický ústav AV ČR, Praha 2005, s. 115-143.
- SATKE, Antonín: *Cesta papouškovské anekdoty od středověku k současnému žákovskému folkloru.* In: Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, A2. Opava 1997, s. 183-188.
- KLÍMOVÁ, Dagmar: *Česká politická anekdota v kontextu střední Evropy.* In: Slovenský národopis, roč. 39, 1991, s. 32-35.
- HŮRKOVÁ, Jiřina – ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava: *Mluvený projev a přednes.* SPN, Praha 1984, s. 184-284.
- SIROVÁTKA, Oldřich: *Folkloristické studie.* Etnologický ústav Akademie věd ČR, Brno 2002
- ČAPEK, Karel: *K přírodopisu anekdoty.* In: Marsyas, Jak se co dělá. Československý spisovatel, Praha 1984, s. 45-54.
- HRABALOVÁ, O. – JELÍNKOVÁ, Zdena – POSPÍŠILOVÁ, Jana – ŠRÁMKOVÁ, Marta – TONCROVÁ, Marta: *Jak žije folklor mezi dětmi.* In: Národopisné aktuality, roč.17, 1980, č. 1, s. 31-38.
- BUDINSKÝ, Václav: *Zábavná humorologie a praktická humoterapie.* Nakladatelství Lucie, Vimperk 2001
- DORSON, Richard M.: *Handbook of American Folklore.* Indiana University Press, Bloomington 1983
- *Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura.* Orbis, Praha 1968, s. 281- 301
- SATKE, Antonín: *Stereotypy vtipů v současném žákovském folklóru.* In: Sborník *Společenství dětí a kultura.* Ústav lidové kultury ve Strážnici, Strážnice 1997, s. 177 – 181
- POSPÍŠILOVÁ, Jana: *Je to fialový a leží to na poli, aneb jaké se dnes vyprávějí žákovské anekdoty.* In: Sborník *Společenství dětí a kultura.* Ústav lidové kultury ve Strážnici, Strážnice 1997, s. 182 - 185
- MARHOLDOVÁ, Radka: *Volný čas a hry školáků z východních Čech.* In: Sborník *Společenství dětí a kultura.* Ústav lidové kultury ve Strážnici, Strážnice 1997, s. 87-92
- BRUNVALD, Jan Harold: *The Study of Contemporary Folklore: Jokes.* In: Fabula 13, 1972, s. 1-19.
- STOLOVIČ, Leonid: *Židé žertují.* Doplněk, Brno 2001, s. 7, 13, 48, 49.

- Sborník *Transmise kultury a škola. Cahiers du CeFReS n°15.* Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, Praha 1998, s. 115-124.
- ŠRÁMKOVÁ, Marta: *Funkce vyprávění u školní mládeže.* Slovenský národopis 29, 1981, s. 89-94
- HRNÍČKO, Václav: *Cesty působení folklórní a nefolklórní prózy na dětský kolektiv a formování jeho vypravěčského potenciálu.* Slovenský národopis 29, 1981, s. 96-99.
- ŠRÁMKOVÁ, Marta - SIROVÁTKA, Oldřich: *Anekdota a její vypravěč. H. Malchárek.* Národopisné aktuality 14, 1977, č. 2, s. 99-106.
- BENEŠ, Bohuslav: *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře.* Odeon, Praha 1990, s. 341-355
- MÜLLEROVÁ, Stanislava: *Komunikace ve škole. Vybrané kapitoly.* TUL, Pedagogická fakulta, Liberec, 2002
- PAVLOVSKÁ, Marie: *Komunikace a řešení problémových situací ve škole.* Pedagogická fakulta MU v Brně, Brno 2004
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů.* Paseka, Praha 2005, s. 18-22.
- HERMAN, David: *Přirozený jazyk vyprávění.* Ústav pro českou literaturu AVČR, Brno – Praha 2005
- BASCOM, William: *Four Functions of Folklore.* Journal of American Folklore 67, n°266, The American Folklore Society, Philadelphia 1954, s. 333-349.
- KLÍMOVÁ, Dagmar: *To všechno jsem já. Ohlédnutí při příležitosti osmdesátin folkloristky Dagmar Klímové.* Nakladatelství Bor, Liberec 2006
- SATKE, Antonín: *Úsměch a smích. Anekdoty a humorky slezského venkova a hornického Ostravska.* Gramma, Karvinná 1991.
- KOSTEČKA, Jiří: *Do světa češtiny jinak.* Nakladatelství H&H, Jinočany 1993
- HANZOVÁ, Marie – KAMIŠ, Karel – PŘÍBORSKÁ, Olga: *Sloh od šestky do devítky.* Fragment, Havlíčkův Brod 2005, s. 9, 11, 12, 92.
- SEIFERTOVÁ, Alice: *Tradiční sloh netradičně.* Blug, Praha 2005
- Rámcový vzdělávací program
- FUCIMANOVÁ, Milena: *Sloh.* Fortuna, Praha 1998
- ČECHOVÁ, Marie – STYBLÍK, Vlastimil: *Didaktika češtiny.* SPN, Praha 1989
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.* Nakladatelství H&H, Jinočany 2002.

- JÍLEK, František: *Vtipná čeština.* Mladá fronta, Praha 1967.
- KOSTEČKA, Jiří: *K problematice přitažlivosti a oživení výuky.* In: ČJL 38, 1987/88, s. 317-327.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – HOFFMANN, Bohuslav: *Český jazyk 6. Literatura a komunikace.* Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1998.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – HOFFMANN, Bohuslav: *Český jazyk 6. Procvičujeme, opakujeme.* Vydavatelství a nakladatelství Práce, Praha 1998.
- KOŽMÍN, Zdeněk: *Tvořivý sloh. Malé traktáty a malé scénáře.* Victoria publishing, Praha 1995.
- PETERKA, Josef: *Teorie literatury pro učitele.* UK, Pedagogická fakulta, Praha 2001, s. 164-166.

RESUMÉ

Komunikace je nezbytnou součástí života v jakékoliv sociální skupině, kde nabývá specifických rysů podle jejího složení. Jinak mezi sebou komunikují dospělí lidé, jinak probíhá komunikace mezi dětmi. Děti jsou ve svém projevu bezprostřední, komunikace mezi nimi vytváří silné pouto.
V této práci se věnuji rozvíjení komunikačních dovedností žáků 2. stupně základního vzdělávání. Zaměřuji se na komunikační dovednosti mluveného projevu, konkrétně na vyprávění. Zkoumám a sleduji vyprávění jako proces, neomezuji tedy svůj pohled na teoreticky vymezené vyprávění jako slohový útvar.

Ve své práci vycházím z ověřeného faktu, že žáci nové učivo nejlépe přijímají na pozadí něčeho známého, s čím je pojí osobní zkušenost, k čemu mají pozitivní vztah.
Z tohoto důvodu si pro výuku vyprávění vybírám anekdotu, která se u dětí těší velké oblibě. Právě vyřčené tvrzení jsem ověřila dotazníkovým šetřením na základních školách a gymnáziu u dětí ve věku 11-12 let.
Svou prací chci poukázat na to, že anekdota jako stále živý žánr folklorní slovesnosti nabízí pestré možnosti využití v oblasti komunikační výchovy jazykové i literární.
V druhé části práce představuji několik aktivit, které k tomuto účelu nabízíme. V popsaných aktivitách postupujeme od interpretace krátkých textů k vyvozování a objasňování některých důležitých pojmů a dále k reprodukci, obměňování a tvůrčí aplikaci poznatků v procesu samostatné produkce textů (tzn. analytické, reprodukční i produkční činnosti).

Diplomovou práci dělím do dvou hlavních částí: teoretické a praktické. V teoretické části vysvětluji s pomocí odborné literatury některé pojmy důležité pro oblast svého zájmu, kterou představuji v širších souvislostech teoretickoliterárních i společenských. Ze širší společnosti se přesouváme do společnosti dětí. Zjišťuji, že vyprávění zde zaujímá významné místo.

V druhé části se věnuji rozvíjení této důležité dovednosti. Nejprve nabízím návod, jak proces vyprávění zpestřit nejen posluchačům, ale i vypravěči samému. Dále se pak zabývám otázkou, jak rozvíjet dětský mluvený projev ve škole. Od vyprávění v ústní formě směřuji k vyprávění ve formě písemné, až se dostávám k výchově literární. Upozorňuji na skutečnost, že vyprávění je podstatou literatury. Pokud si děti některé z jeho bohatých možností uvědomí na základě osobního prožitku, umožní jim tato zkušenost lépe ocenit kvality umělecké literatury a prohloubí jejich vnímání uměleckého textu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vyprávění – může být chápáno jednak jako hotový celek, text založený převážně na slohovém postupu vyprávěcím, jednak jako proces tvorby nebo interpretace tohoto textu, ať už formou mluvenou či psanou. Abychom v naší práci dvojznačnosti tohoto pojmu zabránili, používáme zde *vyprávění* ve druhém zmíněném významu, tedy jako procesuální složku vyprávěcího aktu.

Narativ – tímto termínem v naší práci označujeme konkrétní text, výsledek vyprávěcího aktu (ať už ve formě mluvené či psané).

Sloh (styl) – v odborné literatuře věnované teorii s. se setkáváme s typy definic, které zužují pojem s. Je to především z důvodu složitosti pojmu, která umožňuje přistupovat k němu z různých hledisek.
(Encyklopedický slovník češtiny 2002: 447-448)
Funkční styl představuje určité zobecnění, slohové postupy a útvary zobecnění nižší. Příklad pro *vyprávění*: většinou bychom ho začlenili do oblasti funkčního stylu prostě sdělovacího nebo uměleckého; ve *vyprávění* najdeme především slohový postup vyprávěcí, ale dále i prvky postupu popisného, úvahového aj.

Slohový postup – realizační metoda ztvárnění tématu, neuzavřená procesuální složka pojímající určitým způsobem téma. Volbu slohového postupu podřizuje autor funkci, tématu a okolnostem situace projevu.
(Čechová, M. – Styblík, V. 1989: 188)

Slohový útvar – ve slohové výuce ve školách bývá pro teoretické odlišení základ třídění slohového učiva postaven na systému slohových útvarů. Slohový útvar jako takový je však abstraktní záležitostí, jedná se o zobecněný typ projevu. Jde o fiktivní konstrukt a jako takový slouží pouze jako určitý model. Není v plném souladu s komunikační praxí, protože vytváření jazykového projevu není zpravidla určováno předem danou formou, ale

naopak funkcí tohoto projevu a situací, ve které se odehrává. V praxi se v rámci jednoho slohového útvaru prolíná se základním slohovým postupem i několik dalších různých slohových postupů.

Anekdota - (z řec. *an-ekdotos* = nevydaný, nepublikovaný). Komicky pointovaná epická miniatura, charakterizující určitou osobu nebo lidskou skupinu. Je jedním z žánrů realizujících tzv. jednoduché formy a jako taková v nesčetných variantách prolíná veškerou slovesností. Starý význam slova anekdota byl *výjev ze života významných lidí* – nejen humorné povahy. Má v hlavních rysech velmi blízko k pojmu *vtip*.
(Encyklopedie literárních žánrů 2004: 18-20)

Vtip - je žánr ústní slovesnosti, předpokládáme u něj vždy komičnost a pointovanost. Ve srovnání s anekdotou je elementárnější, děje se na úrovni jazyka. V praxi se však nijak zásadní rozdíly ve významu stírají. Slovo anekdota je vnímáno jako výraz knižní (dětmi možná dokonce jako výraz archaický). V běžném hovoru se mnohem je mnohem živější výraz vtip. V naší práci jej užíváme především v kontaktu s dětmi (dotazníky apod.).

PŘÍLOHA:

1. **Vybrané druhy anekdot**
   1.1. *Jazykové hříčky*
   1.2. *Absurdní humor*
   1.3. *Černý humor*
   1.4. *Vtipy záchodové (fekální)*
   1.5. *Vtipy etnické (o menšinách)*
   1.6. *Erotické vtipy*
   1.7. *O zvířátkách*
   1.8. *O policistech*
   1.9. *Dětské „lumpárny"*
   1.10. *Bláznovské*

2. **Dotazník pro výzkum ve třídě**
3. **Slovní hříčky**
4. **Aktivity:**
   - Aktivita č. 2 : kreslené vtipy
   - Aktivita č. 3 : legrační definice, texty – hra s jazykem (J. Žáček, J. Kolář)
   - Aktivita č. 4 : anekdoty – pointa se zakládá na homonymii
   - Aktivita č. 6 : ukázky textů (K. Čapek, J. Žáček)
   - Aktivita č. 7 : text k dramatizaci
   - Aktivita č. 8 : anekdota pro výběr prvků k napsání příběhu
   - Aktivita č. 9 : anekdota vhodná k reprodukci pantomimou
   - Aktivita č. 10 : tabulka, pojmy, ukázky z textů

VYBRANÉ DRUHY ANEKDOT

A) **podle charakteru humoru:**

Jazykové hříčky[51]

Anekdota je vlastně druh hry. Nejde o hru s předměty, ale o hru se slovy. Slovní hříčky využívají často homonymie, která umožňuje spojit dva různé významy s jediným fonetickým vyzněním. Vzniká nová asociace, která oživuje základní vnímání slova. Důležitým předpokladem porozumění slovní hříčce je odpoutání se od jejich základního významu.
Příklad:
Přijdou dvě myši do prodejny s televizory a prodavač se jich ptá: „Co si přejete?"
„Televizi."
„Černobílou nebo barevnou?"
„To je jedno, hlavně aby hodně zrnila."

A jedna hádanka se slovní hříčkou:
Proč slzí telátkům očička?
Je jim líto, že jejich rodiče jsou dobytek.

[51] Viz Příloha: Jazykové hříčky – zde naleznete další příklady

Mezi slovní hříčky patří také ***„legrační definice“***. Základem je rozložit slovo na části se samostatným významem. Při opětném složení slovo náhle nabývá nový překvapivý význam.
Příklad:
Pakostnice – poslední slova Mistra Jana Husa
Prokuratura – výlet pro kohouta

Sem bychom mohli zařadit také ***„přísloví naruby“***.
Přísloví jsou originálně, stručně a zajímavě vyjádřené životní zkušenosti a lidová moudrost, které se předávají z generace na generaci. Současným dětem můžeme některá přísloví připomenout prostřednictvím jejich legračních verzí.
Příklad:
Pes, který štěká, nekouše.
Pes, dokud štěká, nekouše.

Mezi jazykový humor bychom mohli dále zařadit také makarónské anekdoty, o kterých jsme se už zmiňovali. Využívají jinojazyčných slov, která vkládají do v našem případě českého textu.

Druhou možností využití cizího jazyka je jeho karikování. Děje se tak především s jazyky, které českému uchu zní exoticky a tím lákají k žertování. Například maďarština. O té platí totéž, co o čínštině. Je to jazyk češtině vzdálený, postihnout z něj ovšem můžeme jeho charakteristickou fonetickou strukturu.
Příklad:
„Víš, jak se řekne maďarsky včela?“
„Seremeď.“
„A vosa?“
„Neseremeď.“
„A čmelák?“
„Neseremeď turbo.“

V současnosti, s přílivem obchodníků vietnamského původu, je parodována také vietnamština. I o ní platí to, co jsem uvedli o předchozích dvou jazycích.
Příklad:
Přijde Čech do vietnamské tržnice a ptá se: „Kolik stojí ta bunda?“
Vietnamec odpoví: „Tita pade.“
Čech povídá: „To je moc. A není ta bunda kradená?“
„Dvě tě pade,“ odpoví Vietnamec.
Čech ihned nato: „A máte povolení k prodeji?“
Vietnamec: „Sto pade.“
Čech se naposledy směle zeptá: „A máte vůbec povolení k pobytu?“
Vietnamec podá bundu zakazníkovi: „To je dárek.“

Tyto vtipy jsou velice rozšířené. Je to dáno častým kontaktem jak dospělých, tak dětí s vietnamskými obchodníky, kteří nabízejí levné, a tudíž dostupné zboží například v tržištích či obchodech s potravinami. Snaha o ekonomický růst vede Vietnamce k pokusům o užívání češtiny (více či méně zdařilým) v obchodní komunikaci. Nejen děti samozřejmě jejich snahu ocenit neumí, jejich jazykové úsilí je jim spíše pro legraci.

Absurdní humor

Přestože základem komična je nové a nevšední vidění reality a vybočení z pravidel, stále si vtipy ponechávají velkou dávku logiky, jedná se o „logičnost" omylu nebo neporozumění. Existují ale i takové anekdoty (tzv. „kameňáky"), které jsou svou absurditou nad naše chápání. A v tom tkví právě jejich komika.
Příklad:
Šla babička po poušti a uschla.

Sedí dvě krávy na stromě, pijou pivo a pokuřujou. A najednou kolem nich letí prase. Jedna kráva se obrátí k druhé a říká: „Hele, prase, a lítá!"
Letící prase to zaslechne a povídá: „Drž hubu nebo ti dám žihadlo!"

Černý humor

Černý humor je svérázná forma, která snad nejpřesněji navazuje na středověkou tragikomiku.
V moderním prostředí jde o humor velice oblíbený, obsahující ostrý výsměch všednosti života. Jsou to anekdoty „výživné", které se nezastaví před krutostí hraničící někdy až s morbiditou. Slouží tak k odreagování tragiky a uvolnění napětí v kontaktu s mnohdy nepříjemnou a společensky tabuizovanou realitou.

B) **podle tématu a prostředí :**

Vtipy záchodové(fekální,klozetové)

Tyto vtipy se těší velké oblibě, zejména u mladších dětí (méně než 10 let). Nejsou vyloženě vulgární, jsou jen spojené s análními pochody a potřebami člověka a zvířat. Hrdina se například podělá strachy, nebo si splete záchod s větrákem apod.
(Satke 1997: 178)
Příklad:
Jde ožrala po hrázi rybníka a vidí na zemi před sebou zlatou rybku. Ta mu povídá: „ Když mě hodíš do vody, splním ti jedno přání!" Ožrala do ní kopne a řekne: „Nes!" Rybka za tři dny praskne.*

Vtipy etnické (o menšinách)

- ***O Židech***

Židovský národ existuje už čtyřicet století. A přitom tolikrát ztratil své území, politickou nezávislost, zákony a dokonce i víru. Příčinu této houževnaté vytrvalosti nelze hledat jen v pudu sebezáchovy. Je skryta v ideích. Historická zkušenost ukázala, že Židům lze vzít mnohé, jen ne smyslu pro humor. Žert se rodil i v ghettech a dokonce i v koncentračních táborech.
Příklad:
„Nevěš hlavu, ještě se potkáme. Přinejhorším jako dva kousky mýdla za výlohou nějaké parfumerie."

Lze tvrdit, že smysl pro humor tvoří jednu z klíčových ingrediencí neuvěřitelné životaschopnosti židovského národa. Je pravda, že židovský humor je často neveselý, sarkastický, se stopou hořkosti. A další zvláštností židovského humoru je značná sebeironie.
Příklad:
Rájem se sune turistická výprava. U cesty sedí strá Židovka a plete punčochu. Všichni se na ni s úctou dívají a říkají: „Vy jste báječná! Největší žena v dějinách! Porodit takového syna! Víte, Ježíš je pro nás něco jako, no, vždyť vy víte...“
„Jo, jo. Ale kdybyste věděli, jak moc jsme si s mužem přáli holčičku!“

Ježíš kráčí pouští a náhle potká slepého starce.
„Co tady hledáš, dobrý muži?“
„Hledám syna,“ opáčí stařec.
„Možná jsem ho potkal, popiš mi ho,“ vyzve ho Ježíš.
„Je ušlechtilý, plný lásky a dobroty a v rukou i nohou má hřebíky,“ rozeštká se starý pán.
„Otče!“ zvolá dojatý Ježíš a padne starci kolem krku. Ten jej sevře do náruče a šťastně si povzdechne: „Pinocchio!“

Ptá se biskup rabína: „A vy jste ani jednou v životě neochutnal vepřové?“
Rabín odpovídá: „Mám-li říci pravdu, jednou za mlada mě přemohla zvědavost, a tak jsem ochutnal. A teď upřímnost za upřímnost: Ochutnal jste někdy ženu?“
Biskup: „Ano, kdysi dávno.“
Rabín: „No a, lepší než vepřová, co?“

(Stolovič 2001: 7, 13, 48, 49)

- ***O cikánech***

Tyto vtipy také prošly viditelným vývojem. Dříve v nich cikán vystupoval jako filuta a „liška podšitá“,
Příklad:
Cikáne, půjč mi motorku.
Nepučim.
Cikáne, bacha, policajt.
Brm, brm.

dnes se objevují celé série vtipů s výraznými rysy rasové nesnášenlivosti.
Příklad:
Co vznikne, když uříznete cikánovi hlavu?
Černý bez.

- ***O Somálcích***

Oddíl černého humoru z koncentračních táborů je v současnosti spíše na ústupu. Zato se v nepříliš dávné době vynořily vtipy o Somálcích, které jsou dalším odstínem černého humoru. Nejčastěji jsou postavené na schématu otázka – odpověď (viz *Zvláštní formy vtipů* – ***falešné hádanky***).
Příklad:
Kam jezdí Somálci na dovolenou?
Tam, kam zrovna fouká vítr.

Kdy viděl somálský pes naposledy kost?
Když měl otevřenou zlomeninu.

Tyto vtipy jsou v současnosti velmi hojné, široce známé a oblíbené. Snad každý zná alespoň jeden, a tak se vyprávění vtipů v širším kruhu mezi přáteli pokaždé k této tematice uchýlí.

Erotické vtipy

Zatímco dívky si své intimní zážitky sdělují většinou diskrétně, chlapci se o nich mezi sebou vyjadřují mnohem volněji, často vtipem hrubšího zrna.
Příklad:
Chlap stojí v supermarketu ve frontě u pokladny, když si všimne, že na něj opodál mává blondýna a mile se usmívá. Docela se diví, že zrovna k němu by se hlásila taková kočka. Přesto jde k ní a aniž by tušil, kam ji zařadit, říká: „Omlouvám se, ale my dva se známe?" Ona na to: „Možná se pletu, ale myslela jsem, že vy nejspíš budete otec jednoho z mých dětí." Chlap okamžitě začne pátrat v paměti a vzpomene si na jediný úlet, kdy byl v životě nevěrný: „Sakra," říká, „to jste fakt vy?? Ta striptérka z mé pánské jízdy den předtím, než jsem se oženil?? Ta, kterou jsem ojel na kulečníkovým stole, zatímco mě můj kámoš šlehal po zadku mokrou natí z řapíkatýho celeru?" „Ne," odpoví žena, „já jsem třídní vašeho syna..."

O zvířátkách

Vtipy, jejichž hrdinou je zvířátko, jsou jakousi parodií zvířecí bajky. Odehrávají se většinou v lese. Vystupují zde obvykle klasičtí reprezentanti jako vlk, medvěd, liška, ale největším šibalem bývá zajíček.

- ***O zajíčkovi***

Příklad:
Medvěd má vypracovaný seznam zvířátek, která sežere. Přijde liška:
„Medvěde, máš mě na seznamu?"
„Mám."
„A sežereš mě?"
„Sežeru."
„Můžu se jít rozloučit s rodinou?"
„Můžeš."
Medvěd sežral lišku a přijde vlk:
„Medvěde, máš mě na seznamu?"
„Mám."
„A sežereš mě?"
„Sežeru."
„Můžu se jít rozloučit s rodinou?"
„Můžeš."
Medvěd sežral vlka a přijde zajíc:
„Medvěde, máš mě na seznamu?"
„Mám."
„A nemohl bys mě vyškrtnout?"
„Mohl."

- ***Papouškovský vtip***

Hlavní hrdina – papoušek - vstupuje do různých komických situací, které pramení z jeho schopnosti mluvit. Nejčastěji nastává komická situace ve chvíli, kdy papoušek, který má naučeny nějaké fráze či věty, změní majitele a užije svých vět v jiném kontextu a v situaci, kde působí humorně.
Tyto anekdoty ustoupily poněkud do pozadí (kdysi populární *„Hladké přistání"*, *„Papal nudličky"*).
Příklad:
Paní staršího věku přijde do obchodu s exotickými zvířaty. Zastaví se u papouška a povídá: „Tak co, ty malej blbečku, umíš mluvit?" Papoušek odpoví otázkou: „A co ty, stará čarodejnice, umíš létat?"

O policistech

Činitelé veřejného pořádku patří a budou patřit vždycky mezi nejméně oblíbené. Proto jsou vtipy na jejich účet velmi početné a zvlášť oblíbené. Zpochybňují jejich inteligenční kvocient, bezúhonnost a morální kredit. Bývají oblíbenější mezi dospělými.
Příklad:
Kdy chodí policisté těsně kolem zdí?
Když chtějí být drsní.

Čeho se bají policisté, když zjistí, že Silvestr vychází na pátek?
Aby, proboha, nebylo třináctého!

Policajti najdou pred gymnáziem mrtvého. Píší protokol. „S jakým 'i' se píše gymnázium?"
„To tedy nevím. Víš co? Přeneseme ho raději před poštu."

Dětské „lumpárny"

- ***Pepíček***

Vtipy o Pepíčkovi kolují velmi často. Jakákoliv rošťárna vyzní o to lépe, když se její autorství přisoudí právě Pepíčkovi.
Příklad:
Pepíček volá na sousedku za plotem:
„Paní, mohla byste mi donést můj šíp?"
„Ano. A kde je?"
„Má ho váš pes."
„On sis ním hraje?"
„Ne. Má ho zapíchnutý za krkem."

- ***Spejbl a Hurvínek***

Tyto dvě postavičky se v dětských anekdotách objevují často. Většinou v kombinaci s vulgárním výrazivem nebo pojednávají o intimních činnostech. Zřídka lze narazit i na takovou, kde se vulgarismy nevyskytují.
Příklad:
Spejbl přišel jednoho dne domů dříve než obvykle. V dětském pokoji objevil Hurvínka a Mániočku.
„Copak děláš, Mániočko?" zeptal se.
„Prosím nic, pane Spejble," odpověděla zdvořile Mánička.
„A copak děláš ty, Hurvínku?"
Ten se jen uchichtl: „Já jí trochu pomáhám, taťuldo!"

Bláznovské

Oblíbenými protagonisty žákovských anekdot bývají různě narušení, vyšinutí jedinci v kontaktu s jedinci „normálními". Tyto vtipy se odehrávají obvykle na půdě psychiatrických léčeben apod.
Příklad:
Ředitel blázince jde obhlédnout pokoje. Vejde do prvního. Všichni pacienti tu visí na lustru..
Ředitele to nepřekvapí, řekne jen: „Hoši, podzim!"
A blázni popadají.
Vejde do druhého. Všichni visí na lustru.
„Hoši, podzim!"
A blázni spadnou.
Vejde do třetího.
„Hoši, podzim!"
A nic. Blázni visí dál.
„Tak hoši, podzim!" opakuje netrpělivě ředitel.
V tom se jeden otočí a povídá s opovržením: „Copak nevidíte, že jsme jehličnany?!"

Když se ohlédneme zpět a zavzpomínáme na své dětství, možná se nám ještě nějaká „kultovní" anekdota vybaví. S potěšením můžeme zjistit, že mezi současnou mladou generací kolují tytéž náměty, základy, které známe. Jsou ovšem pozměněné, osvěžené, mají punc novoty. Podle Karla Čapka lze totiž v novějších dějinách vystopovat určitou periodicitu anekdot. Nějaký čas anekdota koluje v ústním podání, poté zmizí a po nějaké době se opět objeví jako úplně nová.

Dotazník

Jméno:
Třída:
Věk:

1. Znáš někoho ze spolužáků, kamarádů, kdo umí vyprávět a bavit?

2. Co nebo o čem si vyprávíte mezi spolužáky, kamarády?

3. Která vyprávění se ti líbí a proč?

□ vyprávění ze života
□ vyprávění o dávných časech
□ vyprávění z cest
□ pověsti
□ pohádky
□ vtipy
□ strašidelné příběhy
□ o klucích / o holkách
□ o knihách, filmech
□ o domácích mazlíčcích

□ které jiné (napiš, jaké): .....

4. Kde a kdy si mezi sebou vyprávíte?

5. Kdybys měl/a vyprávět pohádku dítěti, které ještě nechodí do školy, vzpomněl/a by sis na nějakou (na jakou)?

6. Už se ti stalo, že jsi nějakému malému dítěti pohádku vyprávěl/a? Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím na dvě následující otázky.

□ ano
□ ne

Jaká to byla? .....
Líbilo se mu tvé vyprávění?.....

7. Vyprávěli tobě někdy rodiče (nebo někdo jiný) pohádky jen tak z hlavy bez čtení? Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím ještě na otázku pod čtverečkem.

□ ano
□ ne

O čem? .....

OBRAŤ!

8. Vyprávíte si s kamarády vtipy? Zaškrtni jednu z možností. Pokud vybereš ano, odpověz prosím také na otázku pod čtverečkem.

□ ano □ ne
Při jakých příležitostech?.....

9. Jak často si vyprávíte vtipy? Vyber možnost a zaškrtni.

□ každý den
□ asi třikrát za týden
□ asi jednou za týden
□ méně často
□ nikdy

10. Odkud se k tobě vtipy dostávají nejčastěji? Vyber a zaškrtni jednu či více možností.

□ od kamarádů
□ od dospělých
□ z televize
□ z knih nebo časopisů
□ z internetu
□ z mobilu
□ odjinud - Odkud?.....

11. Vyprávěj a napiš vtip nebo jakoukoliv historku, která se ti líbí. (Můžeš i na druhou stranu papíru.)

12. Napadá tě ještě něco, co bys mohl/a k vyprávění povědět? Můžeš doplnit předchozí otázky, připsat nějaký nápad, myšlenku ...

Jsem ráda, že sis udělal/a chvilku času na vyplnění tohoto dotazníku. Moc mi to pomohlo v mé práci a chtěla bych ti takto poděkovat. Přeji ti hezké zážitky z vyprávění a poslouchání příběhů!

Milada Pečenková

SLOVNÍ HŘÍČKY

○ j a z y k o v ý h u m o r :

Přijdou dvě myši do prodejny s televizory a prodavač se jich ptá: „Co si přejete?"
„Televizi."
„Černobílou nebo barevnou?"
„To je jedno, hlavně aby hodně zrnila."

Ptá se kudlanka nábožná jetele: „Jeteli, proč se nemodlíš?"
„Nechci být spasen."

Chlápek potká jednoho svýho známýho a ptá se: „Tak co, jak se máš?"
„Dneska mám velký den, vyšel mi první článek."
„Ty seš novinář?"
„Ne, já mám tasemnici."

○ l e g r a č n í d e f i n i c e :

pra-skot = jeskynní kráva
lasko-miny = upozornění na nebezpečí při milování
pa-řízek = zeleninový karbanátek
pa-kostnice = poslední slova Mistra Jana Husa
paci-fikace = useknutí ručičky
pro-kura-tura = náročný výlet pro kohouty
ano-da = česko-ruský souhlas
kat-oda = chvalořeč na popravčího
kata-strofy = katovy verše
rok-fór = vtip roku
pa-raple = rozloučení s potřeštěncem
Ha-vana = údiv nad vybavením koupelny
sper-ma = slovensky „nabij mi"
para-bola = elektrifikace trati ze Žiliny do Popradu
Objednáno? = otázka číšníka, zda bude paní obědvat (*Oběd, náno?*)

○ l e g r a č n í p r o t i k l a d y :

vše-tečka = nic čárka
je-li-to = není-li to
tet-řev = šepot strýců
vy-sílačka = já slaboch
ruka-vice = noha méně
poli-tika = louce vyká
pia-ano = jez ne

○ p ř i s l o v í n a r u b y :

Kdo pozdě chodí, ušetří spoustu času.
Kdo se směje naposled, mívá obvykle nejdelší vedení.
Čistota půl zdraví. Takže pryč s čistotou, kdo by chtěl být zdravý jenom napůl?

AKTIVITY

• Aktivita č. 3:

Vypátrejte tiskařského šotka!
Kluci, holky – pozor!
Tahle fotka,
to je podobizna
tiskařského šotka.

Všecka slova v okolí
převrací a komolí!
V tom je prostě mistr světa.
Neobstojí před ním
žádná věta.

KDO SE ŽENÍ? ČENICH!
PES MÁ ČTYŘI ROHY.
Pro legrácky má ten rošťák vlohy!

JÍTE RÁDI VÝRY?
HOLIČ STŘÍHÁ HLASY.
Copak nás má všechny za mamlasy?

OBUJTE SI NOTY!
V NOCI PADÁ KOSA.
Potrestejte toho utřinosa!

KOŘENÍTE VEPŘEM?
TRÁVA ŽERE KRÁVU.
Zatkněte ho! Vždyť jsme přece v právu!
(Jiří ŽÁČEK: *Pro slepičí kvoč*)

Moudrá hlava

Co je marnost?
- Lechtat pumpu pod paží
a obracet studnu dnem vzhůru
Co je potrhlost?
- Jezdit na kobylce od houslí."
a učit kokrhat kohoutky od vodovodu.
Co je kočičí láska?
- Koupit křeslo pro židličku,
aby si měla kam sednout,
a obouvat stolu na noc papuče,
aby nenastydl od nohou.
Co je věčná škoda?

- Hádat se o počasí se zouvákem
a strašit kartáč holičem.
Co je zbytečná námaha?
- Věšet záclonu na měsíc
a rovnat skřipcem duhu.
Co je horkokrevnost?
- Foukat do zmrzliny.
Co je přehnanost?
- Nechat si opuncovat zlaté rybky.
Co je šikovnost?
- Naučit bandasku zpívat.
Co je rozmazlenost?
- Odřít se o tvrdou vodu.
Co je opatrnost?
- Nosit hodiny na zádech,
aby se nepředcházely.
Co je smůla?
- Koupit si nový klobouk
a pronic zanic ztratit hlavu!

(Jiří KOLÁŘ- Vladimír FUKA: *Nápady pana Apríla*)

- Aktivita č. 4:

Prijdou cikáni do recepce hotelu a recepční se jich ptá: „Máte rezervaci?“ Cikán: „Vypadáme snad jako indiáni?!“

Jaký je rozdíl mezi českým politikem a baterií? Baterie má alespoň jedno plus!

„Jedno pivo!“ poručí si host. Číšník přinese evidentního napěněného podmíráka. „Dotočte to, prosím!“ – „To není třeba, to dojde!“ Host po chvíli odchází: „Platím!“ – „Bude to 7,20 Kč.“ Host podává pětikorunu. „Pardon, říkal jsem 7,20!“ – „To je v pořádku, to dojde!“

- Aktivita č. 6:

Anekdota:

Víš, jak se stát milionářem? Být multimilionář a hodně utrácet.
Víte, co proletí mouše hlavou, když narazí do skla? Prdel.

Báseň:

Odtučňovací ústav
Kamarádi,
víte, co dá za práci,
když se chtějí odtučňovat
tučňáci?

Milí zlatí,

dá to práci,
než z nich budou hubeňáci!

(Jiří ŽÁČEK: *Pro slepičí kvoč*)

Tak už hajinkej, Františko,
peřinku dáme na bříško.
Slepičky šly už spinkat taky,
utichl vítr, spí i mraky,
broučci zalezli do jehličí.
Vzhůru jsou jenom andělíčci,
aby tě ohlídali v noci
na nadýchaném obláčku.
Dobrou noc, ty můj miláčku.

(Ivan Martin JIROUS: *Magor dětem*)

Pohádka:

O psích zvycích

Co ti dnes, Dášeňko, povím, není žádná pohádka, ale pravda pravdoucí. Doufám, že chceš, aby z tebe byl vzdělaný pejsek, a že budeš dávat pozor.

Před mnoha sty a tisíci lety nežil ještě pes s člověkem. Tehdy totiž byl člověk ještě divoký a nedalo se sním žít. A proto psi žili ve psích smečkách, ale ne v lesích jako srnky, nýbrž na velikánských loukách, které se jmenují prérie čili stepi. Proto má každý pes podnes tak rád louky a běhá po nich, až se mu uši třepou.

Víš-li pak, Dášeňko, proč vlastně se každý pes třikrát otočí dokolečka, než si lehne ke spaní? To je proto, že dokud žili psi ve stepi, museli si pod sebou udupat vysokou trávu, aby si v ní vyšlapali pelíšek a pěkně se jim leželo. To dělají podnes, i když spí v lenošce, jako to děláš ty.

(Čapek 1980: 103)

Transformace:

Tento příběh si klade za úkol vzdělat své posluchače. Je důležité, aby dávali během vyprávění dobrý pozor!

Před mnoha sty a tisíci lety nežil ještě pes s člověkem. Tehdy totiž byl člověk ještě divoký a nedalo se sním žít. A proto psi žili ve psích smečkách, ale ne v lesích jako srnky, nýbrž na velikánských loukách, které se jmenují prérie čili stepi. Proto má každý pes podnes tak rád louky a běhá po nich, až se mu uši třepou.
Dokud žili psi ve stepi, museli si pod sebou udupat vysokou trávu, aby si v ní vyšlapali pelíšek a pěkně se jim leželo. Podnes se každý pes třikrát otočí dokolečka, než si lehne ke spaní, i když spí v lenošce.

- Aktivita č. 7:

Jules VERNE: *Cesta kolem světa za osmdesát dní*

Příhoda, o níž se mluvilo a kolem níž vedly zanícené rozepře různé listy ve Spojeném království, udála se o tři dny dříve, 29. září. Se stolku hlavního pokladníkaAnglické banky byl uzmut balík bankovek, představující obrovskou sumu padesáti pěti tisíc liber.

Koho udivovalo, že taková krádež mohla být spáchána tak snadno, tomu místoguvernér banky Gauthier Ralph neodpověděl nic víc, než že pokladník byl právě v tom okamžiku zaměstnán zapisováním stvrzenky na tři šilinky a šest pencí a že člověk nemůže mít oči všude.

Tu je však třeba pro snazší pochopení této příhody poznamenat, že oné podivuhodné instituci zvané Bank of England záleží, jak se zdá, nejvíc na tom, aby důstojnost jejích návštěvníků ničím neutrpěla. Žádní strážníci, žádní hlídači, žádné mřížoví! Zlato, stříbro, bankovky jsou tu vystaveny volně a tak říkajíc na milost každému, kdo přijde. Banka by nedovedla žádného příchozího podezírat z nepoctivosti. Jeden z nejlepších pozorovatelů anglických způsobů vypráví dokonce tuto příhodu: V jedné ze síní banky, kam kdysi přišel, chtěl si ze zvědavosti zblízka prohlédnout zlatý prut, vážící sedm až osm liber, který ležel volně na pokladníkově stolku. Vzal prut do ruky, prohlédl si jej, podal svému sousedu a ten zase dalšímu, takže prut šel z ruky do ruky, dostal se až na konec temné chodby a vrátil se na své původní místo teprve za půl hodiny, aniž pokladník vůbec zvedl hlavu.

Dne 29. září se však všechno zběhlo zcela jinak. Svazek bankovek se nevrátil, a když velkolepé hodiny, zavěšené nad „drawing office“, o páté ohlásily, že se úřadovny zavírají, nezbylo Anglické bance než zapsat padesát pět tisíc liber na účet ztráty a zisku.

Jules Verne – Pavel Kohout: *Cesta kolem světa za 80 dní*

Anglická banka
Obraz 4.
Pokladníkův stůl. Leží na něm několik zlatých prutů a hromada napáskovaných bankovek. Od stolu do portálu se táhne fronta genlemanů. Fanfárový motiv Rule Britannia.

RALPH Bank of England, pilíř britské moci, prubířský kámen morálky. Žádné mříže, žádní policisté! Neučinit nejmenší, čím by utrpěla důstojnost zákazníkům!
1. GENTLEMAN Promiňte, pokladníku, co to je?
POKLADNÍK Zlatý prut, pane.
1. GENTLEMAN Zajímavé, což?
2. GENTLEMAN Promiňte, pane, co to je?
1. GENTLEMAN Zlatý prut, pane.
2. GENTLEMAN Zajímavé, což?
3. GENTLEMAN Promiňte, pane, co to je?
2. GENTLEMAN Zlatý prut, pane.
3. GENTLEMAN Zajímavé, což? – Zlatý prut, pane …

Kolující prut zmizel v zákulisí.

RALPH Teď se pokladník, věren svým instrukcím, vrátí, aby ho nikdo z gentlemanů nepodezíral, že jej podezírá z nepoctivých úmyslů.

Prut se vrací.

3. GENTLEMAN Není zač, pane. Děkuji vám, pane.
2. GENTLEMAN Není zač, pane. Děkuji vám, pane.
1. GENTLEMAN Není zač, pane. Děkuji vám, pokladníku.
POKLADNÍK (*teprve nyní vzhlédne*) Říkal jste něco, pane? Patrně se mi to zdálo.
MLADŠÍ A přece byla tato důvěra zneužita!
RALPH Těžko říci. Tři dny nejsou dostatečným odstupem a příhoda se odehrála za nejasných okolností.

Na konci fronty se objevil maskovaný lupič s pistolí, nejistého chování; postupně si ho povšimnou.

3. GENTLEMAN Spěcháte-li, pane, rád vám postoupím své místo.
2. GENTLEMAN Račte přede mne, pane, můj klub otvírá za hodinu.
1. GENTLEMAN Odpusťte, nepovšiml jsem si. Pokladníku, dal byste laskavě přednost žádosti tohoto pána?
POKLADNÍK Dobrý den. Čím posloužím, pane?
LUPIČ Ruce vzhůru.
POKLADNÍK Ještě nějaké přání, pane?
LUPIČ Peníze nebo život!
POKLADNÍK Anglická banka je ochotna ke každé operaci. Uvažte sám, co je pro vás výhodnější. Smím-li přispět svou radou, zdá se mi, že můj život je pro vás méně rentabilní.
1. GENTLEMAN Omlouvám se za svůj zásah, pane, ale pokladník mluví moudře.
2. GENTLEMAN Jsem rozhodně téhož mínění, pane.
3. GENTLEMAN Myslím, že hotovost, jež je tu momentálně k dispozici, vám pokladníkův život bohatě vynahradí, nemáte-li na něm ovšem obzvláštního zájmu.

Lupič popadne svazky peněz, které mu padají. Gentlemani ruče vypomohou.

1. GENTLEMAN Něco vám upadlo, pane.
2. GENTLEMAN Věřím, že neodmítnete mou pomoc, pane.
3. GENTLEMAN Vidím, že nemáte vak. Velice byste mne urazil, kdybyste nepřijal můj.
MLADŠÍ Copak jste se zbláznili?? Milice! Milice!!
KONSTÁBL Nerad obtěžuji svou přítomností, avšak zdálo se mi, jako by mne
kdosi volal. Snad vy, pane?

Lupič stojí s rukama vzhůru.

MLADŠÍ Olupuje Anglicou banku!
KONSTÁBL Co o tom soudíte, pokladníku?
POKLADNÍK Tvrzení tohoto cizince mne po pravdě překvapuje, konstáble
KONSTÁBL A vy, pánové?
1. GENTLEMAN Pokud nám přiznáte jistou dávku inteligence, konstáble, musíte předpokládat, že bychom si takové okolnosti přinejmenším povšimli.
KONSTÁBL O vaší inteligenci v nejmenším nepochybuji, pane.
2. GENTLEMAN Musím zdůraznit, že pán, jenž byl nařčen, se choval jako gentleman v protikladu k jiným zde přítomným, jimž bych onen titul nepřisoudil.

3. GENTLEMAN Také já vážím lidi podle chování, konstáble. Lord Armstrong, Duke of Ellington, jsem vám kdykoli k službám.

Podal lupiči vizitku.

KONSTÁBL Zatýkám vás pro urážku ctihodného gentlemana, jakož i pověsti Anglické banky.

Rutinovaně skolí Mladšího obuškem a postrčí za scénu. Lupiči.

Omluvte tuto trapnou epizodu. Dovolím si vás provázet k vašemu fiakru, vrátní bývají nevyzpytatelně náladoví.
VŠICHNI Setkání nás velice těšilo, pane.

Konstábl nese za lupičem náklad peněz.

Reformní klub
Obraz 5.
Pánové hrají karty...

RALPH Pokladník se zachoval dokonale. Právem předpokládal, že scéna může být pouhou libůstkou romantického zákazníka, jehož důstojnost mohl každý jiný postup neodčinitelně pošpinit. Bylo by nejvýš možno mu vytknout, že věc neoznámil ihned řediteli banky, leč i zde má omluvu, neboť byl zaneprázdněn prací.
STUART Jakou, milý Ralphe?
RALPH Zapisoval stvrzenku na tři šilinky a šest pencí. Člověk nemůže dělat dvě věci současně.

(in Hoffmannová, J. – Hoffmann, B. 1998: 139)

- Aktivita č. 10:

realita	*nonsens*	*asociace*

- CARROLL, Lewis: *Alenka v kraji divů a za zrcadlem.* Albatros, Praha 1983 s. 43 – Bláznivá svačina

Pod stromem u domu bylo prostřeno a svačili tam Zajíc Březňák se Ševcem. Mezi nimi seděl Plch a tvrdě spal a oni loktem o něho opřeni bavili se mu nad hlavou.
Moc pohodlné to ten Plch nemá, pomyslela si Alenka, ale když spí, snad je mu to jedno.
Byl to velký stůl, ale všichni tři se tlačili na jednom rohu. „Není tu místo! Není tu místo!" pokřikovali na Alenku. „Místa je tu až dost!" odsekla Alenka a usedla do křesla na druhém konci stolu.
„Napij se vína," pobízel ji Zajíc Březňák.
Alenka se rozhlížela po stole, ale byl tam jenom čaj. „Žádné víno nevidím," prohodila.
„Taky že tu není," řekl Zajíc Březňák.
„Co je to za slušnost, sedat si bez pozvání," odbyl ji Zajíc Březňák.
„To jsem nevěděla, že je to váš stůl," řekla Alenka. „Vždyť je tu prostřeno pro víc než pro tři."
„Měla by ses dát ostříhat," řekl Švec. ChVíli si už Alenku zvědavě prohlížel, a teprve teď promluvil.
„Co si to dovolujete," okřikla ho Alenka. „To je neomalenost."
Švec nad tím vyvalil oči, ale na víc se nezmohl než: „Proč je havran jako psací stůl?"
Teď bude zábava, pomyslela si Alenka. To jsem ráda, že dávají hádanky. „Myslím, že to uhodnu," řekla nahlas.
„Chceš říct, že na to umíš odpovědět?" řekl Zajíc Březňák.
„Tak jest," řekla Alenka.
„Tak řekni, co myslíš," pokračoval Zajíc Březňák.
„To taky dělám," vyhrkla Alenka, „totiž myslím, co říkám – to je přec stejné."
„Vůbec ne!" řekl Švec. „To bys pak taky mohla říct, že ‚Vidím, co jím' je stejné jako ‚Jím, co vidím'!"
„To bys taky mohla říct," ozval se Plch jakoby ze spaní, „že ‚Dýchám, když spím' je stejné jako ‚Spím, když dýchám'!"
„U tebe je to ovšem stejné," řekl Švec. Rozhovor ustal a chvíli seděli mlčky; Alenka se zatím rozpomínala, co ví o havranech a psacích stolech, a moc toho nebylo.
První se ozval Švec. „Kolikátého je dnes?" obrátil se k Alence. Vytáhl hodinky, rozčileně na ně hleděl, třepal jimi a přikládal si je k uchu.
Alenka se chvilku rozmýšlela, pak řekla: „Čtvrtého."
„Jdou o dva dny pozadu!" povzdechl si Švec. „Říkal jsem ti, že máslo kolečkům nesvědčí!" pustil se do Zajíce Březňáka.
„Vždyť to bylo nejlepší máslo," špitl Zajíc Březňák.
„Jenže s máslem se tam nejspíš dostaly nějaké drobečky," huboval Švec. „Neměls je mazat nožem na chleba."

Pojmy: *pianoctail, melounopstruží olej*

Pianocktail (VIAN, Boris: *Pěna dní.* Odeon, Praha 1985)

s.14 „Dáš si aperitiv?" zeptal se Colin. „Můj pianocktail je hotov, můžeš jej vyzkoušet."
„Běhá dobře?" zeptal se Chick.
„Bezvadně. Dalo to sice fušku, aby všechno do puntíku hrálo, ale výsledek je lepší, než jsem čekal. Z *Black and Fantasy* jsem dostal opravdu fantastickou směs."
„Na jakém principu pracuje?"
„Zařídil jsem to tak, aby každé notě odpovídal určitý alkohol, likér nebo aróma. Pedál forte je na šlehaná vejce a pedál piano na led. Na sodovou vodu potřebuji zahrát trylek ve vysokém rejstříku. Množství je vždy přímo úměrné době trvání. Každá čtyřiašedesátinová

nota se rovná jedné šestnáctině celku, čtvrtka celku, celá nota čtyřnásobnému množství celku. Jestliže zahraješ pomalou melodii, začne působit pojistné zařízení tak, aby se dávka nepřekročila a nevzniklo cocktailu zbytečně mnoho, ale aby se zvýšil obsah alkoholu. A podle délky melodie můžeš libovolně ovlivňovat sílu celku, například zredukovat ji na pouhou setinu, abys dostal s pomocí laterální regulace nápoj, ve kterém by byly zachyceny všechny harmonie."
„Je to dost složité," podotkl Chick.
„Všechno je řízeno elektrickými kontakty a relé. O detailech nemluvím, ty znáš. Jinak jen dodávám, že to piano skutečně funguje."
„To je báječné," řekl Chick.
„Jen jedna věc je ošemetná," pokračoval Colin, „totiž pedál forte na šlehaná vejce. Musel jsem tam zamontovat zvláštní seřizovací zařízení, protože jakmile zahraješ něco příliš ‚hot', padají do cocktailu kousky omelety a špatně se polykají. To ještě nějak upravím. Zatím stačí dávat trochu pozor. Na čerstvou smetanu je hluboké g."
... Chick se posadil k pianu. Když dohrál, ozvalo se suché cvaknutí, část přední stěny se odklopila a objevila se řada skleniček. Dvě z nich byly naplněny až po okraj chutně vyhlížející směsí.

Melounopstruží olej (BRAUTIGAN, Richard: *V Melounovém cukru.* Argo, Praha 1996)

s. 39 Pauline rozžala lucernu. Sladce to zavonělo melounopstružím olejem.U nás známe i způsob, jak spojit melouny s pstruhya vyrobit báječný olej pro naše lucerny. Používáme jej na všechna světla, každé osvícení. Vydává jemnou vůni a světlo.

s. 100 Vešel jsem do srubu a rozžal lucernu šestipalcovou zápalkou. Melounopstruží olej hořel jasným plamenem. Je to ušlechtilý olej.
Smísíme melounový cukr a pstruží šťávu s vybrannými bylinami a po čase uzraje tento ušlechtilý olej, jehož užíváme, abychom rozsvítili náš svět.

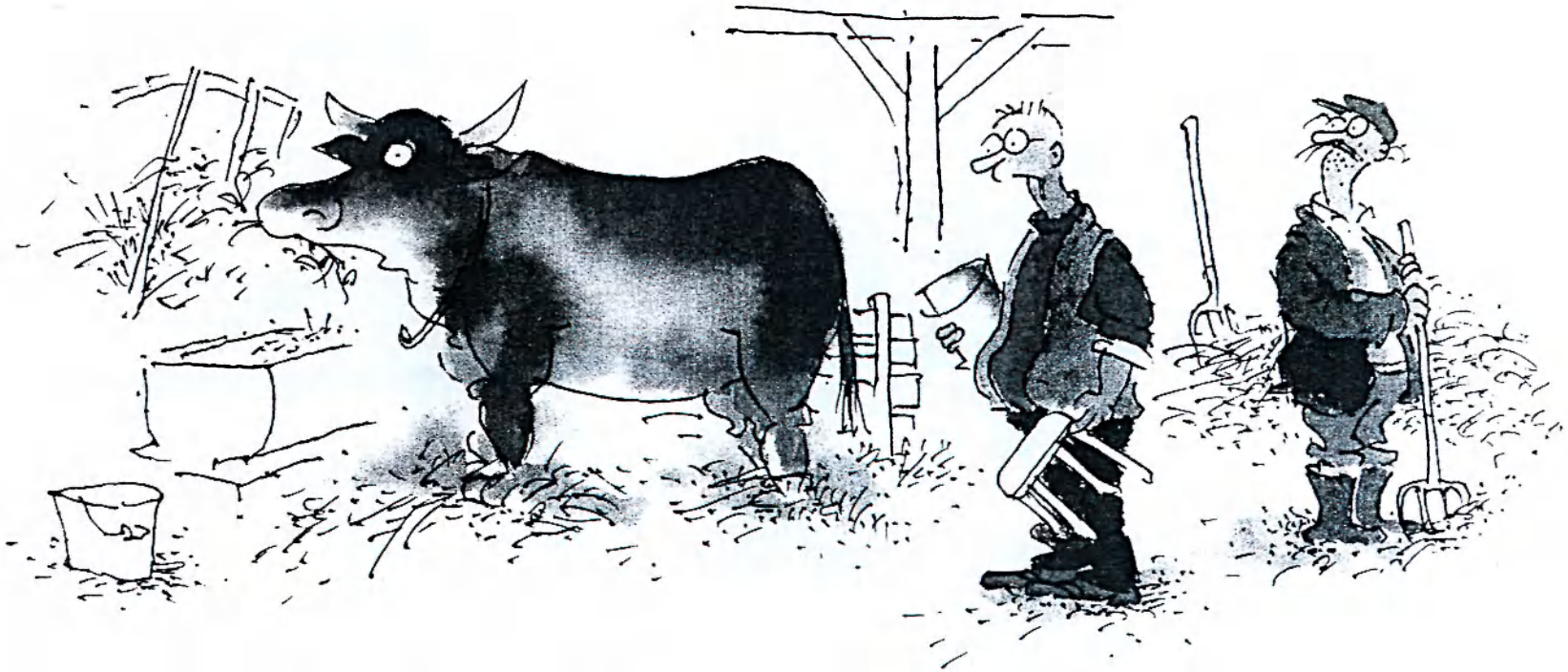

PODOJÍM JI, TO NEMŮŽE BÝT ŽÁDNÁ VĚDA. KTEREJ CECÍK JE PLNOTUČNÉ A KTEREJ NA POLOTUČNÉ MLÍKO?

STAVÍME POČÍTAČ. SNĚHULÁK MU VŮBEC NIC NEŘÍKÁ.

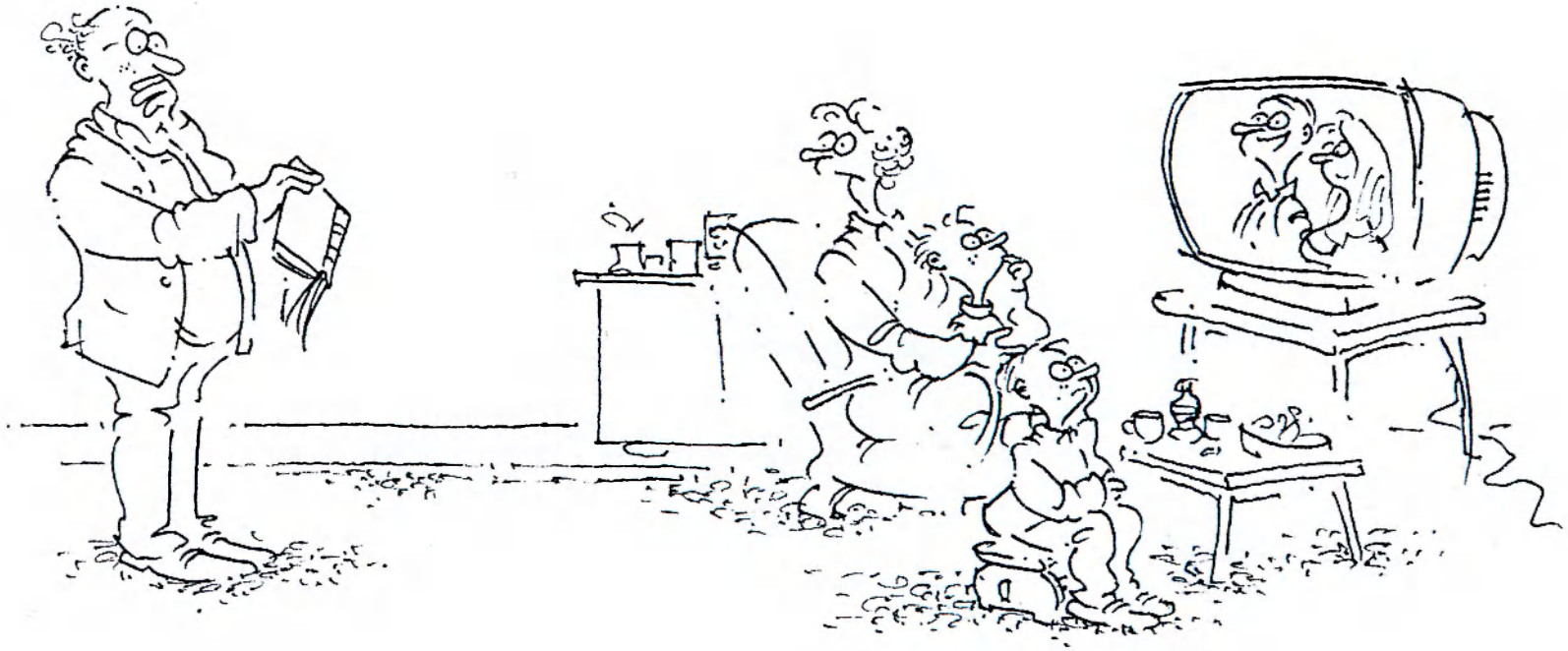

TO JE KNIHA. KNIHA! COŽ SI NEVZPOMÍNÁŠ?!